

**T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**YÜKSEK
LİSANS
TEZİ**

**AZINLIK DİLLERİ DÜZENLEMELERİ İLE İLGİLİ
MUKAYESELİ BİR İNCELEME**

ÜNAL ABATAŞ

ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

HAZİRAN 2010

**AZINLIK DİLLERİ DÜZENLEMELERİ İLE İLGİLİ
MUKAYESELİ BİR İNCELEME**

Ünal ABATAŞ

**YÜKSEK LİSANS TEZİ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI**

**GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

HAZİRAN 2010

Ünal ABATAŞ tarafından hazırlanan “AZINLIK DİLLERİ DÜZENLEMELERİ İLE İLGİLİ MUKAYESELİ BİR İNCELEME” adlı tez çalışması jüri tarafından OY BİRLİĞİ ile Gazi Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Danışman: Prof. Dr. Mehmet Emin ÇAĞIRAN

Uluslararası İlişkiler, Gazi Üniversitesi

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum

Başkan: Prof. Dr. Haydar ÇAKMAK

Uluslararası İlişkiler, Gazi Üniversitesi

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum

Üye: Prof. Dr. Ethem ATAY

Hukuk Fakültesi, Gazi Üniversitesi

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum

Tez Savunma Tarihi: 29/06/2010

Jüri tarafından kabul edilen bu tezin Yüksek Lisans Tezi olması için gerekli şartları yerine getirdiğini onaylıyorum.

.....
Prof. Dr. Mehmet Akif ÖZER
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

ETİK BEYAN

Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu,

bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Ünal ABATAŞ

29.06.2010

AZINLIK DİLLERİ DÜZENLEMELERİ İLE İLGİLİ MUKAYESELİ BİR İNCELEME
(Yüksek Lisans Tezi)

Ünal ABATAŞ

GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
Haziran 2010

ÖZET

Tezimizin konusu Bölgesel Diller ile Azınlık Dillerine Dair Avrupa Şartının kapsam ve hukuki ve siyasi yönleri bakımından incelenmesidir. Şart, Avrupa Konseyi çerçevesinde yapılmış bir uluslararası sözleşmedir. Bilindiği üzere, Avrupa Konseyi bölgesel ve azınlık dillerini Avrupa'nın kültürel zenginliği ve çeşitliliği olarak kabul etmektedir. Şart, bu kültürel zenginliği ve çeşitliliği sekiz temel ilkeye dayanarak korumaya çalışmaktadır. Bu ilkeler: bölgesel ve azınlık dillerini kültürel zenginliğin bir ifadesi olarak tanıma; her bölgesel ve azınlık dilinin dayandığı coğrafi alana saygı duyma; bu dilleri geliştirmek için kararlı eylem ihtiyacı; bu dillerin özel hayatta ve kamusal hayatta kullanılmasını teşvik etme; bu dillerin öğretilmesini kolaylaştırma; ulusötesi temasları teşvik etme; her türlü ayrımcılığı yasaklama; ülkelerdeki dil grupları arasında karşılıklı anlayışı geliştirmektir. Tezimizde yaptığımız değerlendirmelerde sonuç olarak, Bölgesel Diller ile Azınlık Dillerine Dair Avrupa Şartının bölgesel ve azınlık dillerinin korunması ve geliştirilmesi için önemli bir uluslararası belge olduğu, fakat devletlerin egemenlik ve toprak bütünlüğü ilkelerini çok fazla dikkate almadan hazırlandığı, dolayısıyla uygulamada istenen amaçları gerçekleştirmesinin zor olduğu tespitlerinde bulunduk.

Bilim Kodu : 1141
Anahtar : Bölgesel Diller ile Azınlık Dillerine Dair Avrupa Şartı, Dil
Kelimeler : Azınlıkları, Azınlık Hakları, Avrupa Konseyi, İnsan Hakları
Sayfa Adedi : 77
Tez Danışmanı : Prof. Dr. Mehmet Emin ÇAĞIRAN

A COMPARATIVE STUDY RELATIONG TO THE MINORITY LANGUAGES
REGULATIONS

(M.S. Thesis)

Ünal ABATAŞ

GAZI UNIVERSITY

GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES

June 2010

ABSTRACT

The subjet of our thesis consist of analysis of the European Charter for Regional or Minority Languages, specially its content and legal and political effets. The Charter is an international convention prepared within the context of Council of Europe. As known, the Council of Europe thinks regional and minority languages as the wealth and diversity of Europe's cultural heritage. The Charter is based on eight basic principles to protect this cultural wealth and diversity. These principles are: recognition of regional or minority languages as an expression of cultural wealth; respect for the geographical area of each regional or minority language; need for resolute action to promote such languages; encouragement of the use of such languages in public and private life; facilitation of the teaching and study of such languages; promotion of relevant transnational exchanges; prohibition of all forms of discrimination; promotion by states of mutual understanding between all the country's linguistic groups. As a result of our thesis, we evaluated that The European Charter for Regional or Minority Languages is an important international document for protection and development of regional and minority languages. Because the Chart prepared without taking too much attention principles of state sovereignty and territorial integrity, in practice, it is difficult to realize the desired objectives.

Science Code : 1141

Key Words : The European Charter for Minority Languages, Language Minorities, Minority Rights, Council of Europe, Human Rights

Page Number : 77

Supervisor : Prof. Mehmet Emin ÇAĞIRAN

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ÖZET	iv
ABSTRACT	v
İÇİNDEKİLER	vi
1. GİRİŞ	1
2. BÖLGESEL DİLLER İLE AZINLIK DİLLERİNE DAİR AVRUPA ŞARTI	5
2.1. Şartın Amaç ve İlkeleri	6
2.1.1 Genel değerlendirmeler ve temel kavramlar	7
2.2.1.1. Şart'ın Hazırlanma Süreci	7
2.2.1.2. Şart'ın Genel Yapısı	9
2.1.2. Temel kavramlar	12
2.1.3. Temel İlkeler	15
2.2. Şartın Öngördüğü Yükümlülükler	20
2.2.1. Yükümlülüklerin mahiyeti	20
2.2.2. Eğitim	25
2.2.3. Adli merciler	27
2.2.4. İdari makamlar ve kamu hizmeti	29
2.2.5. Medya	30
2.2.6. Kültürel faaliyetler ve mekanlar	31
2.2.7. Ekonomik ve toplumsal hayat	32
2.2.8. Sınırötesi temaslar	34
2.3. Uygulama ve Devletlerin Tutumu	35
2.3.1. Uygulama usulleri	35
2.3.2. Denetim sistemi	37
2.3.3. Devletlerin tutumu	39

Sayfa

3. ROMANYA VE AZINLIK DİLLERİ	41
3.1. Ulusal Dil Politikası ve Azınlık Dilleri.....	41
3.1.1. Genel durum.....	42
3.1.2. Dillere dair sayısal ve tarihi veriler	43
3.1.3. Azınlıklar (Rechel, 2008)	44
3.2. Azınlık Dilleriyle İlgili Genel Hükümler	48
3.2.1. Anayasal çerçeve	48
3.2.2. Uluslararası andlaşmalar	51
3.3. Kamusal ve Özel Hayatta Uygulama	54
3.3.1. Eğitim-Öğretim ve azınlık dilleri	54
3.4. Kamu Hizmetleri ve Azınlık Dilleri (Salat, 2009)	60
3.5. Medya ve Azınlık Dilleri	63
3.6. Toplumsal ve Ekonomik İlişkiler ve Azınlık Dilleri	65
4. SONUÇ.....	69
KAYNAKLAR.....	71
ÖZGEÇMİŞ	77

1. GİRİŞ

Türkiye Soğuk Savaş sonrası dönemde, özellikle son on yıllık periyotta hem içeride hem de dışarıda önemli gelişmeler yaşamaktadır. Bu gelişmelerin en önemlilerinden birisi hiç şüphesiz Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne (AB) tam üyelik için müzakere sürecinin başlatılmış olmasıdır. Avrupa Konseyinin 1999 Helsinki Zirvesinde alınan karar yaklaşık kırk yıl süren inişli çıkışlı ilişkilerde bir dönüm noktası olmuştur. Helsinki'de verilen adaylık statüsünden sonra Türkiye-AB katılım müzakereleri 2005 yılının Ekim ayında başlamıştır.

AB'ye yeni katılan her aday ülke gibi Türkiye de belirli siyasi ve ekonomik şartları yerine getirmek zorundadır. Türk hükümetleri sadece AB'ye tam üye olabilmek için değil, sonuç itibarıyla ülkede demokratik değerlerin ve kurumların yerleşmesine, düzenli işleyen bir serbest piyasanın oluşmasına hizmet edecek bu şartların gerçekleştirilmesinin ulusal menfaatlere de uygun olduğunu düşündüklerinden 2005 yılında müzakerelerin başlamasından itibaren başta mevzuat değişiklikleri olmak üzere gereken her türlü tedbiri hızla almaya başlamışlardır. AB'ye katılım için reformlar diye adlandırılan bu çalışmalar yoğunluk ve sürat bakımından AB yetkilileri ve üye devletler dahil herkesin takdirini kazanmıştır. Zaten AB Komisyonu da her yıl hazırladığı ilerleme raporlarında Türkiye'nin gayretlerini övmüş ve tahmin edilenden daha hızlı ve iyi bir şekilde "ev ödevini" hazırladığını belirtmiştir.

Bu olumlu gelişmelere rağmen AB Komisyonu ilerleme raporları dikkatle incelendiğinde Türkiye Cumhuriyetinin kuruluşundan beri sahip çıktığı temel ilkelerle, ulus devlet anlayışıyla bağdaşmayan bir takım şartların dile getirildikleri görülmektedir. Aslında bu durum bir sürpriz değildir; AB sıradan bir uluslararası örgüt olmanın ötesinde her alanda giderek artan bir bütünleşmeyi, deyim yerindeyse federal bir yapıyı hedeflediğinden bu birlik içerisinde yer almak isteyen devletlerin egemenlik yetkilerinin birçoğundan birlik lehine feragat etmeleri, üye devletlerin ortak menfaatler ve amaçlar etrafında birleşmesi bir zorunluluktur. Ancak, bu zorunlulukların, yani üye devletlerden yerine getirmesi beklenen şartların da – mademki bir bütünleşme ve birlik söz konusudur – hiçbir üyeye "iltimas geçecek" şekilde veya hiçbir üyeyi gerektmediği ölçüde mağdur durumuna düşürecek şekilde uygulanmaması gerekir. Bir başka ifadeyle, iyi niyet ve

dayanışma ilkeleri Birliğe katılım şartlarının objektif ve tarafsız bir şekilde uygulanmasını zorunlu kılar.

Tezimizin konusu tam da bu noktada ortaya çıkmaktadır. AB Komisyonu ilerleme raporlarında Türkiye'nin üyelik yolunda kaydettiği aşamalar yanında eksiklikler ve kusurlar sıralanmaktadır. Bu bağlamda 2007 ilerleme raporunda Türkiye'deki durum incelenirken İnsan Hakları ve Azınlıklar başlığı altında şu tespitlerde bulunmaktadır:

“Azınlıkların eğitim haklarına ilişkin olarak, Şubat 2007'de yürürlüğe giren Özel Eğitim Kurumları Hakkındaki Kanun, resmi makamlarca Lozan Antlaşması'yla ilişkilendirilen gayrimüslim azınlıkların, azınlık okulları açma hakları bulunduğunu teyit etmiştir.

Bununla birlikte, Türkiye'nin azınlık haklarına yönelik yaklaşımı değişmemiştir. Türk resmi makamlarına göre, 1923 Lozan Antlaşması uyarınca Türkiye'deki azınlıklar, münhasıran gayrimüslim dini topluluklardır. Uygulamada ise, söz konusu Antlaşma ile ilişkilendirilen azınlıklar, Yahudiler, Ermeniler ve Rumlardır. Söz konusu antlaşmaya hâlel gelmeksizin, Türk resmi makamları, Türk vatandaşlarını, bir azınlık veya çoğunluğa ait bireyler olarak görmekten ziyade, kanun önünde eşitliğe sahip bireyler olarak görmektedirler.

Bu yaklaşım, Türkiye'nin bazı vatandaşlarına, kimliklerini koruyabilmeleri için, etnik köken, din ve dil farkı gözeterek birtakım özel haklar vermesini engellememelidir. Geçmişlerini veya kökenlerini gözetmeksizin, tüm vatandaşları için, Avrupa standartlarıyla uyum içinde, dil ve kültürlerinin korunması, dernek kurma, toplanma, ifade ve din hürriyetinin temin edilmesi ve kamusal hayata faal katılımlarının sağlanması gibi hususlar, henüz tam anlamıyla gerçekleştirilememiştir.

Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı'nın Ulusal Azınlıklardan Sorumlu Yüksek Komiseri, 2003 ve 2005 tarihlerinde Türkiye'ye gerçekleştirdiği iki ziyaretin ardından Aralık 2006'da üçüncü kez Ankara'ya ziyarette bulunmuştur. Ancak, Komiser'in bölgeleri – özellikle ülkenin güneydoğusunu – ziyaret etme teklifi hayata geçirilmemiştir. Türkiye ile Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı, Ulusal

Azınlıklar Yüksek Komiseri arasında, azınlıkların kamusal hayata katılımı ve azınlık dillerinde yayın gibi konularda bir diyalog başlatılması gerekmektedir. Bu, Türkiye'nin kendisini uluslararası standartlar ve AB üyesi devletlerdeki uygulamalara daha da yaklaştırmaya yardım edecektir.

Türkiye, BM Medeni ve Siyasi Haklar Uluslararası Sözleşmesine taraftır. Söz konusu sözleşmenin azınlık haklarına dair konulan ihtirazi kayıt ile BM İktisadi, Toplumsal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi kapsamında eğitim hakkına ilişkin ihtirazi kayıt kaygı vericidir. *Türkiye, Avrupa Konseyi Ulusal Azınlıkların Korunmasına Dair Çerçeve Sözleşmesi ve Bölgesel Diller ile Azınlık Dillerine Dair Avrupa Şartını da imzalamamıştır.*¹

İlerleme Raporunda açık bir şekilde dile getirildiği üzere Türkiye'nin AB'ye uyum sürecini aşması ve Birliğe kabul edilebilecek seviyeye gelebilmesi için, diğer şartlar yanında, azınlıklarla ilgili ilave düzenlemeler yapması, özellikle BM Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi ile İktisadi, Toplumsal ve Kültürel Haklar Sözleşmesindeki ihtirazi kayıtlarını geri alması, Avrupa Konseyi bünyesinde hazırlanan Ulusal Azınlıkların Korunmasına Dair Çerçeve Sözleşmesini ve Bölgesel Diller ile Azınlık Dillerine Dair Avrupa Şartını kabul etmesi gerekmektedir.

Türkiye için öngörülen bu şartlar AB üyesi olan devletler tarafından yerine getirilmiş ise veya AB'ye katılmak isteyen diğer aday devletlerden de talep ediliyorsa objektif ve iyi niyetli bir tutumdan söz edilebilir. Acaba durum öyle midir? Türkiye'nin mevcut anayasal düzeninde oldukça önemli değişiklikler getirecek söz konusu uluslararası belgelerin kabul edilmesi AB için gerçekten bir standart oluşturmakta mıdır?

İlerleme Raporunda bahsi geçen uluslararası belgelerden Bölgesel Diller ile Azınlık Dillerine Dair Avrupa Şartından hareketle bu sorulara cevap aramaya çalışacağız.

Dolayısıyla tezimiz Bölgesel Diller ile Azınlık Dillerine Dair Avrupa Şartının muhtevası ve etkilerini analiz etmeyi; ayrıca, AB'ye yeni katılmış bir devlet olan

¹ AB 2007 Türkiye İlerleme Raporu (İktisadi ve Kalkınma Vakfı tarafından tercüme edilen metin esas alınmıştır). İtalikler bize aittir.

Romanya'nın durumunu bu Şart çerçevesinde Türkiye ile mukayese ederek İlerleme Raporunda Türkiye'yle ilgili yapılan değerlendirmelerin yerindeliğini araştırmayı konu edinmektedir.

Bu konu tezde iki bölüm içerisinde ele alınacaktır:

Birinci Bölümde, Bölgesel Diller ile Azınlık Dillerine Dair Avrupa Şartı bir bütün olarak incelenecektir. İncelemeler Şartın kapsam ve mahiyetini ortaya koymak yanında, AB üyesi devletlerin Şarta bakış açılarını göstermek, Şartın AB üyeleri tarafından ne kadar benimsendiğini göstermek amacını da taşımaktadır.

İkinci Bölümde ise, azınlık dilleri ve Şartın uygulanmasında bir örnek olay olarak Romanya'nın durumu ele alınmaktadır. Romanya'nın örnek olarak seçilmesinin sebebi son dönemde AB üyesi olarak kabul edilmesi, dolayısıyla Türkiye'nin durumu için daha gerçekçi bir mukayeseye imkân vermesidir.

Tezimizde kaynak olarak esas olarak ve öncelikle birincil kaynakları oluşturan uluslararası sözleşmeler, bu sözleşmelerin yapılması, yorumu ve uygulanmasıyla ilgili değerlendirmeler, devlet raporları, denetim organlarının raporları ve ulusal mevzuat gibi resmi belgelerden yararlanmaya dikkat edilmiştir. Ayrıca, azınlık dilleri konusunda yazılmış bilimsel eserler de çalışmada kaynak olarak kullanılmıştır.

2. BÖLGESEL DİLLER İLE AZINLIK DİLLERİNE DAİR AVRUPA ŞARTI

Bölgesel Diller ile Azınlık Dillerine Dair Avrupa Şartı Avrupa Konseyi bünyesinde yapılmış bir uluslararası sözleşmedir (Pazarcı, 2005: 46).² Avrupa Konseyi Avrupalı devletlerin ortak miras olarak kabul ettikleri demokrasi, hukukun üstünlüğü, insan hakları ve temel hürriyetlerin yerleştirilmesi ve geliştirilmesi amacıyla kurulan ve bu doğrultuda faaliyet gösteren bir bölgesel örgüt olarak bireysel ve grup haklarıyla ilgili sözleşmelerin yapılmasına öncülük etmektedir (Avrupa Konseyi hakkında bkz. Royer, 2010). Bölgesel Diller ile Azınlık Dillerine Dair Avrupa Şartı da bu tür faaliyetler çerçevesinde hazırlanmıştır. Bölgesel Diller ile Azınlık Dillerine Dair Avrupa Şartına temel teşkil eden metin ilk olarak Avrupa Yerel ve Bölgesel Yönetimler Daimi Konferansı tarafından hazırlanmış ve 25 Haziran 1992 tarihinde Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi tarafından bir sözleşme olarak kabul edilerek imzaya açılmıştır. Gerekli formalitelerin yerine getirilmesinden sonra Bölgesel Diller ile Azınlık Dillerine Dair Avrupa Şartı 1 Mart 1998 tarihinde yürürlüğe girmiştir³.

Bölgesel Diller ile Azınlık Dillerine Dair Avrupa Şartı kendisinden önce yapılmış evrensel ve bölgesel insan hakları düzenlemelerinin bir devamı düşünülerek hazırlanmıştır (Kruger, 2002: 12). Şartın Giriş kısmında Birleşmiş Milletler bünyesinde yapılan Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesine, Avrupa Konseyinin temel insan hakları belgesi olan Avrupa İnsan Hakları ve Temel Hürriyetlerin Korunması Sözleşmesine⁴, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı

² Uluslararası sözleşmeler antlaşma, pakt, misak, şart gibi değişik şekillerde isimlendirilmektedir. Farklı isimlendirmelerin hukuki etkiler bakımından bir önemi bulunmamaktadır. Andlaşmalar hukukuna göre her ne şekilde adlandırılırsa adlandırılсын devletler arasında yapılan bütün andlaşmalar aynı hukuki rejime tabidir. Bununla birlikte, andlaşmaların farklı şekillerde isimlendirilmeleri genellikle andlaşmanın konu ve amacı dikkate alınarak yapılmaktadır. Mesela, genellikle çok taraflı ve genel nitelikte kurallar öngören andlaşmalar sözleşme olarak isimlendirilmektedir. Şart ise, Birleşmiş Milletler Şartında olduğu gibi, yine çok taraflı sözleşmeler için kullanılmaktadır. Andlaşmaların farklı isimlendirilmesi hususunda bkz. 1969 Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi, madde 2, paragraf 1, a.

³ Bölgesel Diller ile Azınlık Dillerine Dair Avrupa Şartının yürürlüğe girmesi için Avrupa Konseyine üye olan en az 5 devletin imza ve onay işlemlerini yapıp, bununla ilgili belgeleri depoziter olan Avrupa Konseyi Genel Sekreterine teslim etmeleri gerekmektedir. Onay belgelerinin teslim edilmesi bu devletlerin Şartın bağlayıcılığı kabul ettiklerini göstermektedir. Şartın 19. Maddesine göre yürürlüğe giriş için ayrıca onay belgelerinin Avrupa Konseyine teslim tarihinden sonra 3 aylık bir sürenin geçmesi gerekir. Bölgesel Diller ile Azınlık Dillerine Dair Avrupa Şartı bu 3 aylık sürenin bitimini izleyen ayın ilk günü yürürlüğe girmiştir.

⁴ Sözleşmenin resmi adı bu şekildedir, fakat genellikle daha kısa olarak Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi şeklinde ifade edilmektedir.

çerçevesinde yapılan çalışmalara, özellikle 1975 Helsinki Nihai Senedine ve 1990 Kopenhag toplantısı belgelerine doğrudan atıfta bulunmaktadır.⁵

Uluslararası uygulamada ve uluslararası ilişkiler terminolojisinde şart terimi bir uluslararası andlaşmayı ifade etmek için kullanıldığı gibi, kimi zaman bağlayıcı olmayan siyasi belgeler veya beyannameler için de kullanılmaktadır. Bu sebeple tekrar işaret etmekte fayda vardır ki, Bölgesel Diller ile Azınlık Dillerine Dair Avrupa Şartı bir uluslararası andlaşmadır. Dolayısıyla taraflar için hukuki planda belirli haklar ve yükümlülükler getirmektedir. Taraf devletlerin uygulamada iyi niyetle hareket ederek Şartın öngördüğü hükümlere uygun davranmaları, konu ve amacına aykırı olacak eylem ve işlemlerden kaçınmaları hukuki bir zorunluluktur. Bu bölümde bağlayıcı bir uluslararası belge olan Bölgesel Diller ile Azınlık Dillerine Dair Avrupa Şartını Temel Amaç ve İlkeleri (A), Maddi Hükümleri (B) ve Uygulama İlkeleri ve Devletlerin Tutumu olmak üzere üç ana başlıkta inceleyeceğiz.

2.1. Şartın Amaç ve İlkeleri

Bölgesel Diller ile Azınlık Dillerine Dair Avrupa Şartının amacını ve ne gibi ilkeler çerçevesinde anlaşılıp uygulanmasını (2. Başlık) ortaya koymak için önce Şartın genel yapısına göz atmak ve özellikle Şartta kullanılan bölgesel diller, azınlık dilleri gibi kavramların anlamını tam olarak belirlemek gerekir(1. Başlık).

⁵ Bölgesel Diller ile Azınlık Dillerine Dair Avrupa Şartı her şeyden önce azınlık haklarıyla ilgili yapılmış bir uluslararası bölgesel düzenlemedir. Azınlık haklarının sadece dil boyutu Şartta ele alınmaktadır. Bununla birlikte, Şartın hukuki mahiyetinin, öngördüğü yükümlülüklerin ve etkilerinin tam ve doğru olarak anlaşılıp yorumlanabilmesi için azınlık hakları kavramının, azınlık haklarıyla ilgili uluslararası düzenlemelerin bilinmesi ve göz önünde tutulması gerekir. Tezimizin konusu Bölgesel Diller ile Azınlık Dillerine Dair Avrupa Şartı ile sınırlı olduğundan azınlıklarla ilgili bu genel konulara değinmeden temel referansları sunmakla yetiniyoruz. Azınlık kavramı üzerine bkz: Capotorti, Francesco. (1991) *Study on the Rights of Persons Belonging to Ethnic, Religious and Linguistic Minorities*. Geneva: United Nations Publications (özellikle kitabın "The concept of a minority" başlıklı ilk bölümü). Azınlık haklarıyla ilgili yapılmış uluslararası düzenlemeler üzerine bkz: Arsava, Ayşe Fusun. (1993). *Azınlık Kavramı ve Azınlık Haklarının Uluslararası Belgeler ve Özellikle Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesinin 27. Maddesi Işığında İncelenmesi*. Ankara: AÜSBF Yayınları, Yayın No: 579; Çavuşoğlu, Naz. (2001). *Uluslararası İnsan Hakları Hukukunda Azınlık Hakları*. İstanbul: Su Yayınları.

2.1.1 Genel değerlendirmeler ve temel kavramlar

2.2.1.1. Şart'ın Hazırlanma Süreci

Bölgesel Diller ile Azınlık Dillerine Dair Avrupa Şartı yukarıda değindiğimiz üzere Avrupa Konseyi bünyesinde hazırlanmış bir uluslararası sözleşmedir (O'riagain, 1999: 14). Bölgesel ve azınlık dilleriyle ilgili koruyucu hükümlerin bir sözleşme haline gelmesi uzun bir sürecin sonunda gerçekleşmiştir. Başlangıçta bu mesele daha genel olarak Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi bağlamında düşünülmüştür (Vries, 2002: 7-11). Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin Ayrımcılık Yasağı başlığını taşıyan 14. maddesi temel insan hakları ve hürriyetlerinden yararlanmada cinsiyet, ırk, renk, dil, din, siyasi veya diğer kanaatler, ulusal veya toplumsal köken, ulusal bir azınlığa mensup olma, servet, doğum veya herhangi başka bir durum bakımından hiçbir surette ayrımcılık yapılmaması gerektiğini hükme bağlamaktadır. Bu hüküm bir toplum içinde azınlık durumunda bulunan şahısların diğer hakları yanında dillerini de serbestçe kullanabilmesi için bir temel oluşturmaktadır. Ancak, ayrımcılık yasağıyla ilgili bu genel hükmün azınlık veya bölgesel dillerin kullanılması bakımından genel bir temel oluşturmaktan öte gidemediği açıktır. Çünkü söz konusu 14. madde bireysel haklar için düzenlenmiştir, dolayısıyla öngördüğü haklar ve hürriyetler aynı dili konuşan ve bir azınlık oluşturan bireyler topluluğunun tamamı için geçerli değildir (Bireysel haklarla topluluk hakları öngören düzenlemeler arasındaki farklar için bkz. Çağırın, 2006: 41-42). Hâlbuki bir azınlık dilinin kullanılması ve geliştirilmesi o dili konuşan topluluğa özel hakların tanınması ile tam manada gerçekleşebilir (Albsnese, 1999: 25-29).

Bu durumdan hareketle Avrupa Konseyi, üye ülkelerde kullanıcılarının sayıları birkaç binden milyonlara kadar değişen, fakat iletişim araçlarının gelişmesi, ulusal dilin her alanda üstünlüğü ve önceliği veya devletlerin uyguladıkları asimilasyon politikalarının sonucu olarak tehdit altında olan, hatta unutulup kaybolma riskiyle karşı karşıya bulunan (Explanatory Report (ETS No. 148), para 2)⁶ bölgesel ve azınlık dillerini Avrupa'nın zengin kültürel mirasının bir

⁶ Bölgesel Diller ile Azınlık Dillerine Dair Avrupa Şartının kapsam ve etkilerini ortaya koymak, yorumunda taraf devletlere yardımcı olmak amacıyla Şartı hazırlayanlar tarafından kaleme alınan Açıklayıcı Rapor'un

parçası olarak koruyup geliştirmek için özel düzenlemeler yapma arayışına girmiştir.

Bu konudaki çalışmalar için ilk adım 1960'lı yılların başında atılmıştır. 1961 yılında Avrupa Konseyi Parlamenterler Asamblesi 285 numaralı tavsiye kararında azınlıklarla ilgili Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesini tamamlayacak yeni düzenlemelere ihtiyaç olduğunu, özellikle azınlık gruplarının özel ve toplumsal hayatlarında kendi dillerini kullanabilmelerine, dillerini ve kültürlerini korumak ve muhafaza etmek için okullar açabilmelerine imkân verecek yeni bir hukuki düzenlemenin gerektiğini belirtmiştir.

Avrupa Konseyi Parlamenterler Asamblesi 1981 yılında bir başka tavsiye kararında (Recommendation 928) ise Avrupa'da azınlık dillerinde eğitim ve kültür konularında ortaya çıkan problemleri gündeme getirmiş ve bu problemlerin çözümü için bir Avrupa Azınlık Dilleri Sözleşmesi hazırlanmasının önemine dikkat çekmiştir (Explanatory Report (ETS No. 148), para 4).

Bu kararlar üzerine Avrupa Yerel ve Bölgesel Yönetimler Daimi Konferansı 1984 yılında bir sözleşme hazırlama çalışmalarına başlamıştır. İlk aşamada konuyla ilgili uzmanların ve değişik dilleri temsil edenlerin bir araya geldiği toplantılar yapılmıştır. Bu çalışmalar sonucunda Daimi Konferans 1988 yılında 192 sayılı kararını almış ve bu kararında bir uluslararası sözleşme niteliğinde olmak üzere bir şart hazırlanmasını tavsiye etmiştir (ETS No. 148), para 6-7).

Bu gelişmelerden sonra Avrupa Konseyi Bakanlar Konseyi, Parlamenterler Asamblesinin kararına uygun olarak, Avrupa'da bölgesel ve azınlık dilleri üzerine uzman olan kişilerden oluşan ad hoc bir komite kurarak şartın hazırlanması işini bu komiteye vermiştir. 1989 yılında çalışmalarına başlayan Komite 1992 yılında çalışmalarını tamamlayarak hazırladığı şart taslağını Bakanlar Komitesine sunmuştur. Bakanlar Komitesi de aynı yıl 25 Haziran günü yaptığı toplantıda taslağı kabul ederek, üye devletlerin imza ve onayına açmıştır. Bölgesel Diller ile Azınlık Dillerine Dair Avrupa Şartı, yukarıda da belirtildiği üzere, 1 Mart 1998 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

2.2.1.2. Şart'ın Genel Yapısı

Bölgesel Diller ile Azınlık Dillerine Dair Avrupa Şartı bir Giriş kısmı ve 5 Bölüm içerisinde yer alan toplam 23 maddeden oluşmaktadır. Şartın I. Bölümü Genel Hükümler başlığı altında tanımlar, taahhütler, uygulama usulü, mevcut koruma hükümleri, mevcut yükümlülükler ve bilgilendirme başlıklı hükümleri kapsamaktadır (Madde 1-6). II. Bölüm tek bir maddede Şartın 2. Maddesinin 1. Paragrafı uyarınca gerçekleştirilecek hedefleri ve ilkeleri sıralamaktadır (Madde 7). Şartın kalbi sayılabilecek, öngördüğü yükümlülüklerin yer aldığı III. Bölüm taraf devletlerin taahhütleri çerçevesinde bölgesel ve azınlık dillerinin kullanımını teşvik etmek amacıyla alacağı tedbirleri düzenlemektedir. Bu bölümde, eğitim, adli merciler, idari makamlar ve kamu hizmetleri, medya, kültürel faaliyetler ve mekânlar, ekonomik ve toplumsal hayat ile sınır ötesi temaslar başlıklı hükümlerde taraf devletlerin alacakları tedbirler oldukça teferruatlı bir şekilde yer almaktadır (Madde 8-14). IV. Bölüm ise Şartın uygulanmasıyla ilgilidir. Taraf devletlerin uygulamayla ilgili düzenli raporlar vermesi, bu raporların incelenmesi, bu amaçla bir Uzmanlar Heyetinin kurulması bu bölümde ele alınmaktadır (Madde 15-17). Şartın son bölümü olan V. Bölüm, bütün uluslararası andlaşmalarda, özellikle çok taraflı sözleşmelerde mutat olduğu üzere, Nihai Hükümler başlığı altında Şartın imzalanması, onaylanması, yürürlüğe girmesi, rezerv koyma, Şarta daha sonra katılma, çekilme gibi formaliteleri düzenlemektedir (Madde 18-23). Şartla ilgili olarak anılan formalitelerin yerine getirilmesini takip edecek merci olarak depoziterlik görevi Avrupa Konseyi Genel Sekreterine verilmiştir.

Bölgesel Diller ile Azınlık Dillerine Dair Avrupa Şartının temel amacı Avrupa'daki bölgesel ve azınlık dillerini korumak ve geliştirmektir. Dolayısıyla Şartın her şeyden önce kültürel bir amacı gerçekleştirmek için yapıldığını söylemek yanlış olmayacaktır (Explanatory Report (ETS No. 148), para 10). Bir başka ifadeyle, Şart, esasen devletler için her zaman hassas ve önemli bir konu olan azınlık meselesinin siyasi yönüyle ilgilenmemektedir. Ancak, Şartın azınlıklar meselesinin siyasi yönüyle dolaylı olarak ilgili olabileceği, hatta bu konuda mevcut veya potansiyel problemlerin çözümüne olumlu katkı yapabileceği şeklinde değerlendirmeler yapılmaktadır (Hofmann, 1999: 23).

Bu hususta Avrupa Konseyi tarafından Bölgesel Diller ile Azınlık Dillerine Dair Avrupa Şartıyla ilgili hazırlanan Açıklayıcı Raporda şöyle bir yorum yapılmaktadır:

“Şart tasarısı, bağımsızlık veya sınırların değişmesini gündeme getiren milliyetler meselesiyle ilgilenmezse de, azınlıklar probleminin hafifletilmesine ölçülü ve gerçekçi bir şekilde katkıda bulunabilir; çünkü azınlıklar meselesinin ayırt edici unsuru dildir ve tarihi gelişmeler sonucu bir başka devletin içerisinde yer almış azınlıklar Şart sayesinde kendilerini daha rahat hissedebileceklerdir. Bölgesel veya azınlık dillerini hayatın değişik alanlarında kullanma hususunda daha iyi imkânlarla sahip olmak, bu dilleri konuşan grupların ayrılma eğilimlerini güçlendirmek bir yana, onları geçmişten gelen olumsuz duygu ve düşüncelerini geri plana atmak konusunda teşvik edecektir; böylece, bu grupların yaşadıkları ülkelerde ve Avrupa’daki yerlerini kabul etmelerini engelleyen bir unsur ortadan kalkmış olacaktır (Explanatory Report (ETS No. 148), para 13).”

Yorumda, Şartın azınlık dillerine mümkün olan en geniş serbestliği tanıyarak azınlık meselelerinin çözümüne katkıda bulunmak şeklinde ifade edilen bu işlevi tartışmaya açıktır. Yorumda belirtildiği gibi, ana dillerini serbestçe kullanan grupların içinde bulundukları devletlerde kendilerini daha rahat hissetmeleri, bu olumlu havanın bağımsızlık, ayrılma gibi talepleri zayıflatacağı, hele bu amaçla terör ve benzeri yöntemlere başvurma gerekliliklerini büyük ölçüde ortadan kaldıracacağı haklılık payı olan bir değerlendirmedir. Ancak, aynı şartların, yani Şartın sağlayacağı olumlu atmosferin daha farklı sonuçlara yol açması da aynı şekilde ihtimal dâhilindedir. Şöyle ki, dil ulusal birliğin, bir devletin sınırları içerisinde yaşayan farklı etnik, dini ve tarihi kökenleri olan toplulukların tek bir toplum olmasında en önemli rol oynayan unsurdur. Avrupa’da ve dünyanın diğer bölgelerinde ulusal toplumların oluşmasında dil birinci belirleyici olmuştur. Bu sebeple ulus devletler içinde barındırdıkları, kendisini oluşturan değişik toplulukların farklı dilleri olsa da, ortak bir anlaşma ve kültür oluşturma aracı olarak resmi dile büyük önem vermişler ve resmi dilin hayatın bütün alanlarında kullanılmasını teşvik ederek ulusal birliği sağlamlaştırmaya çalışmışlardır. Bu durum karşısında, bölgesel veya azınlık dillerini bir kültürel çeşitlilik ve zenginlik olarak korumanın ötesinde, bu dilleri resmi ve toplumsal hayatın bir parçası haline

getirmeye çalışan, böylece ülkedeki dil birliğini ortadan kaldıracabilecek gelişmelere kapı açan Bölgesel Diller ile Azınlık Dillerine Dair Avrupa Şartının devleti oluşturan değişik toplumların birbirinden ayrışmasına, zamanla ulusal toplumun dağılmasına yol açma ihtimali de en az yukarıdaki yorumda söz konusu edilen olumlu ihtimal kadar gerçektir. Bölgesel Diller ile Azınlık Dillerine Dair Avrupa Şartının olumlu yanları yanında bu tür istismara açık yönleri üzerindeki değerlendirmelerimize Şartın öngördüğü yükümlülükler ve uygulamayla ilgili tutumları ele aldığımız bölümlerde tekrar döneceğiz.

Yukarıdaki paragrafta işaret ettiğimiz konular bakımından aslında Şartın Giriş kısmı daha ihtiyatlı, deyim yerindeyse Şartın uygulamada ortaya çıkarabileceği riskleri göz önünde bulunduran bir anlayışla kaleme alınmıştır. Konuya girmeden belirtelim ki, bir uluslararası andlaşmada giriş kısmı metin içerisinde bulunan hükümler gibi bağlayıcılık niteliğine sahip değildir. Ancak, giriş kısımları andlaşmanın amacının, dayandığı dünya görüşünün ve konusunun genel hatlarıyla ifade edildiği yerlerdir. Bir andlaşmayı yorumlarken, hükümlerin anlamını tam ve doğru olarak anlayabilmek için onun konu ve amacını dikkate almak gerekir; aynı şekilde andlaşmanın giriş kısmını da göz önünde tutmak lazımdır (Bkz. Jacobs, 1969). Dolayısıyla, Bölgesel Diller ile Azınlık Dillerine Dair Avrupa Şartının Giriş kısmı taraflar açısından doğrudan yükümlülükler getirmese de Şartı anlayabilmek için önemlidir.

Şart, Giriş kısmında ulusal egemenlik ve ülke bütünlüğü ilkelerini açıkça teyit etmektedir. Dolayısıyla, Şart, Avrupa'nın çeşitli ülkeleri ve bölgelerindeki bölgesel ve azınlık dillerinin korunmasını ve teşvik edilmesini demokrasi ve kültürel çeşitlilik ilkeleri üzerine bir Avrupa'nın kurulması için bir katkı olarak görürken, bunun gerçekleşmesini ulusal egemenlik ve toprak bütünlüğüne aykırı olmamak kaydına bağlamaktadır. Yine aynı şekilde, Şartın Giriş kısmında bir yandan kültürler arası ilişkilerin ve çok dilliliğin önemi vurgulanırken, diğer yandan "bölgesel ve azınlık dillerinin korunması ve teşvikinin resmi dillerin ve bunları öğrenme zorunluluğunun aleyhine olmaması gerektiği" belirtilmektedir. Bu ifadelerden de anlaşıldığı üzere, Şartı hazırlayanlar ulusal birlik ve bütünlük ile bölgesel ve azınlık dillerinin kullanılması arasında bir çatışma ihtimalini göz ardı etmemişlerdir. Ulusal egemenlik ilkesinin teyidi böyle bir durumda öncelikle

devletin mevcut yapısı ve bütünlüğünün dikkate alınması gerektiğini kabul etmek anlamına gelmektedir.

Buraya kadar ortaya koyduğumuz değerlendirme ve düşüncelerden yola çıkarak Bölgesel Diller ile Azınlık Dillerine Dair Avrupa Şartıyla ilgili şu genel tespiti yapabiliriz: Şart, demokrasi, insan hakları ve kültürel çeşitlilik adına bölgesel ve azınlık dillerinin korunmasını amaçlamaktadır. Aynı şekilde, devleti oluşturan toplumun bütünlüğü ve resmi dilin önemi ve önceliği de kabul edilmektedir. Fakat azınlık dillerinin giderek her alanda kullanılmaya başlanması ve bunun demokratik bir hak olarak görülmesi resmi dilin önemini ve toplumu oluşturan tüm kesimler için ortak payda ve anlaşma aracı olarak işlev görmesine zarar verecek bir teşebbüstür. Bu ihtimal en azından Avrupalı devletlerin bir kısmı için geçerlidir. Dolayısıyla, Şart temel felsefesi itibarıyla çeşitlilikten ziyade parçalanmaya hizmet edebilir. Avrupalı devletlerden birçoğunun Şarta soğuk bakmasının arkasında yatan en önemli sebep budur.

2.1.2. Temel kavramlar

Bölgesel Diller ile Azınlık Dillerine Dair Avrupa Şartının iyi anlaşılabilmesi için konu ve amacıyla ilgili temel kavramların Şartta nasıl tanımlandığını bilmek gerekir. Zaten Şart da hemen birinci maddesinde Tanımlar başlığı altında bölgesel ve azınlık dilleri kavramlarıyla bunlarla ilgili terimleri tanımlama yoluna gitmiştir.

Şart dil (lisan) kelimesini azınlık gruplarının etnolojik veya kültürel özellikleri, bireylerin dili kullanma hakları gibi konulara girmeden işlevsel olarak ele almıştır. Şart, herhangi bir dil tanımı getirmek yerine, pragmatik bir yaklaşım sergilemiş ve mevcut ve yaşayan dilleri hâlihazırda sahip oldukları durumlarıyla dikkate alarak korumak ve geliştirmek amacıyla kendisini sınırlandırmıştır (Explanatory Report (ETS No. 148), para 17).

Şart bölgesel ve azınlık dilleri ifadesini bir bütün olarak tanımlamaktadır:

“i – Sayıları devletin geri kalan nüfusundan daha az olan ve o devletin vatandaşı olan bir grup tarafından o devletin toprakları üzerinde geleneksel olarak konuşulan; ve

ii – o devletin resmi dil veya dillerinden farklı olan diller (Madde 1, a).⁷

Yine aynı paragrafta “bu tanıma ne o devletin resmi dil veya dillerinin şiveleri, ne de göçmenlerin dilleri dâhil değildir” denilmektedir.

Şartın kısa ve özlü olarak getirdiği tanımı Açıklayıcı Raporda ortaya konan değerlendirmelerden yararlanarak açıklayalım (Explanatory Report (ETS No. 148), para 30, 32 ve 33). Tanımda ön plana çıkan ilk unsur “toprakları üzerinde geleneksel olarak konuşulan” nitelendirmesidir. Buna göre, Şartın kapsamına giren diller uzun dönemlerden beri herhangi bir Avrupa ülkesinde konuşulan dillerdir. Dolayısıyla, son dönemlerde Avrupa ülkelerine göç etmiş ve belirli bir nüfusa erişmiş toplulukların konuştukları diller, bu dilleri konuşan kişilerin önemli bir bölümü bulundukları Avrupa devletinin vatandaşlığına geçmiş olsalar bile, bölgesel veya azınlık dilleri arasında kabul edilmemektir.

Yine aynı şekilde, bir dilin bölgesel veya azınlık dillerinden sayılması için devletin içerisinde yer alan diğer toplulukların kullandığı dillerden açık bir şekilde ayrı olması gerekir. Bu gereklilik bir dilin değişik lehçe veya şivelerinin çeşitli sebeplerle farklı bir dil olarak gösterilmesinin önüne geçmektedir. Ancak, burada bir dilin diğer dillerle ilişkileri ve bağlantılarını değerlendirme zorlukları ortaya çıkabilir. “Bir dil akraba olduğu diğer dillerden farklı bir dil olarak kabul edilmek için hangi özelliklere sahip olmalıdır?” sorusunun genel geçerli olacak bir cevabı bulunmamaktadır. Zaten Şart da bu konuda karar vermeyi taraf devletlerin takdirine bırakmıştır.

Tanımda bir diğer unsur da dilin bir taraf devletin toprakları üzerinde konuşuluyor olmasıdır. Yani dille belirli bir ülke parçası arasında doğrudan bir bağlantı kurulmaktadır. Dilin Şart kapsamında değerlendirilebilmesi için belirli bir bölge veya yörede tarihi bir varlığının olması gerekir. Bununla birlikte, dilin ülkesini oluşturan bölgede günümüzde nüfusun çoğunluk veya azınlığı tarafından kullanılıyor olması önemli değildir.

⁷ Şarttan yaptığımız alıntılar için Avrupa Konseyi’nin resmi internet sitesinde “gayri resmi Türkçe tercüme” kaydıyla yayınlanan metni esas alıyoruz:
http://www.coe.int/t/dg4/education/minlang/textcharter/default_en.asp

Şartta tanımlanan bir diğer kavram “bölgesel ve azınlık dillerinin kullanıldığı bölge”dir. Söz konusu bölge “işbu Şart tarafından öngörülen çeşitli koruma ve teşvik tedbirlerinin alınmasını meşru kılacak sayıda kişinin kendilerini ifade etmek için [bölgesel ve azınlık dillerini] kullandıkları coğrafi alan demektir (Madde 1, b).” Şartın öngördüğü tanım bölgesel ve azınlık dillerinin kullanıldığı bölgeyle ilgili belirli özellikler, kriterler getirmekten uzaktır. Yine iş taraf devletlerin takdirine bırakılmıştır.

Bu şekilde muğlâk bir tanımın en fazla tenkide açık yönü ise “koruma ve teşvik tedbirlerinin alınmasını meşru kılacak sayıda kişi” ibaresidir. Taraf devletlerin demokratik ilkelere uygun olarak bu meşruiyet sayısını belirleyeceğini varsaysak bile, ortada objektif bir kriter bulunmadığından devletlerin alacağı karar her zaman tartışmaya açık olacaktır. Ayrıca, konunun belki de daha önemli yönü belirli bir sayının altında kalan nüfusun konuştuğu dillerin “meşru bir şekilde” Şart kapsamı dışında bırakılmasıdır. Oysa, insan haklarından yola çıkarak azınlık dillerini korumayı amaçlayan bir düzenlemenin sadece az sayıda kişi tarafından konuşuluyor diye bir dili kapsam dışı bırakması en başta insan haklarının en temel normlarından olan ayrımcılık yasağına aykırı bir uygulama olmaktadır.

Şartta tanımlı yapılan bir diğer kavram “belli bir toprağa bağlı olmayan diller” ibaresidir. Şarta göre “Belli bir toprağa bağlı olmayan diller demek, bir devletin vatandaşları tarafından konuşulan ve devletin diğer vatandaşlarının kullandığı dil veya dillerden farklı olan, ve geleneksel olarak o devletin toprakları üzerinde konuşulmakla birlikte belli bir coğrafi alana bağlı olmayan diller demektir (Madde 1, c).” Bu tür dillerin Şartın uygulama alanı içerisine girip girmediği net değildir. Açıklayıcı Raporda yapılan değerlendirmeye göre, bu diller belirli bir ülke veya bölge temeline dayanmadığından Şart kapsamına girmezler. Bununla birlikte, Açıklayıcı Rapor farklı bir yorumun mümkün olacağını da kabul etmektedir. Bu yoruma göre, bazı diller belli bir toprağa bağlı olmasalar da, geleneksel olarak ülke içerisinde vatandaşların bir kısmı tarafından kullanıldıklarından dolayı, Şartın 1. maddesinin ilk paragrafında tanımlanan bölgesel veya azınlık dillerinden sayılabilir. Her halükarda, bu tür dillerin Şartın öngördüğü tedbirlerden tamamen yararlanması mümkün görünmemektedir. Çünkü, daha sonraki bölümlerde değineceğimiz üzere bölgesel veya azınlık dilleriyle ilgili getirilen düzenlemeler

esas olarak bu dillerin konuşulduğu coğrafi bölgeleri temel almaktadır (Explanatory Report (ETS No. 148), para 36 ve 37).

2.1.3. Temel İlkeler

Bölgesel Diller ile Azınlık Dillerine Dair Avrupa Şartının gerçekleştirmeyi öngördüğü hedef ve ilkeler Şartın içerisinde Bölüm II olarak ayrı bir bölüm halinde oldukça detaylı bir şekilde sayılmaktadır.⁸

Şart öncelikle taraf devletlerin politikalarını, mevzuatlarını ve uygulamalarını dayandıracağı ilkeleri toplu halde belirtmektedir (Madde 7, para 1). Bu ilkeler doğrudan uygulanacak kurallar olmayıp, daha ziyade taraf devletlerin konuya nasıl yaklaşması gerektiğine dair genel bir çerçeve çizmekte ve Şartın III. Bölümünde yer alan yükümlülüklerini yerine getirmede onlara yol göstermektedir. Toplam 9 adet genel ilke şunlardır:

i – “Bölgesel ve azınlık dillerinin kültürel zenginliğin bir ifadesi olarak görülmesi”: Bu ilke her şeyden önce taraf devletlerin ülkelerindeki bölgesel ve azınlık dillerinin varlığını kabul etmelerini, onları tanımalarını anlatmaktadır.

ii – “Her bir bölgesel ve azınlık dilinin coğrafi alanının gözetilmesi ve mevcut veya yeni idari bölünmelerin bu bölgesel ve azınlık dilinin teşvikine bir engel teşkil etmemesinin sağlanması”: Devletlerin içerisindeki idari bölümlerin düzenlenmesi birçok faktör tarafından belirlenmektedir. Bölüme tekabül eden coğrafi alanın özellikleri, o alanda bulunan nüfusun yapısı, ekonomik şartlar gibi. Bu bakımdan bölgesel veya azınlık dilinin kullanıldığı coğrafi alanla devletin idari bölümleri çoğu kez bire bir eşleşmeyebilir. Zaten Şartın da böyle bir talebi bulunmamaktadır. Ancak, taraf devletlerin idari bölümlerini bölgesel veya azınlık dillerinin kullanılmasını zorlaştıracak şekilde organize etmelerinin, iyi niyet ilkesine ters düşen bir davranış olarak, Şartın ruhuna aykırı bir politika olduğu muhakkaktır (Explanatory Report (ETS No. 148), para 60).

⁸ Bölgesel Diller ile Azınlık Dillerine Dair Avrupa Şartının maddeler itibarıyla, özellikle devletlerin yükümlülüğüyle ilgili maddelerinin yorumu için bkz. Woehrling, Jean-Marie. (2006). *The European Charter for Regional or Minority Languages - A critical commentary*. Strasbourg: Council of Europe publications.

iii – “Bölgesel ve azınlık dillerini muhafaza etmek amacıyla kararlı bir teşvik eylemine girilmesi gerekliliği”: Bu ilkenin önemi Şartın korumayı amaçladığı bölgesel veya azınlık dillerinin büyük çoğunluğu itibarıyla zor şartlar altında olması gerçeğinden kaynaklanmaktadır. Avrupa’da ulusal hatta uluslararası bütünleşmenin geldiği aşamada dar bir çevrede konuşulan dillerin gelişmeleri bir tarafa varlıklarını sürdürmesi bile tehdit altındadır. Bu sebeple, taraf devletlerin gerçekçi ve sonuç alıcı tedbirlere başvurmaları büyük önem taşımaktadır.

iv – “Bölgesel ve azınlık dillerinin kamu hayatında ve özel hayatta sözlü ve yazılı olarak kullanılmasının kolaylaştırılması ve/veya teşvik edilmesi”: Dilin özel hayat yanında kamu hayatında, yani devlet kurumları çerçevesinde ve resmi işlemler bakımından kullanılması gelişim açısından elbette ki çok önemlidir. Şart bu ilkeyi koyarken genel bir hedeften bahsetmekte, fakat bir bölgesel veya azınlık dilinin özel ve resmi ilişkilerde ne ölçüde kullanılacağına dair belirli kurallar getirmemektedir. Bu konuda objektif kurallar konulamamasının temel sebebi olarak söz konusu dillerin yapısı, özellikleri, yaygınlık durumu gibi hususların birbirinden çok farklı olmasını gösterebiliriz.

v – “Bu Şart kapsamına giren alanlarda, bölgesel ve azınlık dilleri konuşan gruplar ve aynı devlet içerisinde benzer veya yakın bir dili konuşan gruplar arasında temasın muhafaza edilmesi ve geliştirilmesi, ayrıca aynı devlet içerisinde başka diller konuşan gruplarla kültürel ilişkilerin kurulması”.

vi – “Her aşamada bölgesel ve azınlık dillerinin eğitimi ve araştırılması için uygun yöntem ve imkanların sağlanması”: Burada da Şart hangi tür yöntemler kullanılacağı konusunu taraf devletlerin takdirine bırakmaktadır. Uygulamaya bakıldığında bu ilkenin gerçekleştirilmesi bölgesel veya azınlık dillerinin okullarda seçmeli ders olarak okutulması, üniversitelerde veya bu amaçla özel olarak kurulmuş enstitüler içerisinde dilin araştırılması ve gelişmesine yönelik çalışmalar yapılması veya özel dil kursları açılması suretiyle olmaktadır.

vii – “Bölgesel ve azınlık dillerinin konuşulduğu bir bölgede yaşayan ve o dili konuşmayanların da arzu etmeleri halinde bu dili öğrenebilmeleri için gerekli imkanların sağlanması”: Bu ilke bir önceki ilkenin tamamlayıcısı konumundadır. Demokratik toplumlarda normal şartlarda sadece belirli bir bölgede yaşayanlar için

değil, toplumun tamamı için herhangi bir dili öğrenebilmesi için özel kurslar açılması mümkündür. Bu ilke, bu şekilde genel bir demokratik hakkın teyit edilmesinin ötesinde taraf devletlere bölgesel ve azınlık dillerinin öğretilmesi için kamu imkanlarını kullanmaları çağrısında bulunmaktadır.

viii – “Üniversite ve benzeri kurumlarda bölgesel ve azınlık dillerinin eğitiminin ve araştırılmasının teşvik edilmesi”.

ix – “İki veya daha fazla devlette aynı veya benzer şekillerde konuşulan bölgesel ve azınlık dillerinin bu Şart kapsamına giren alanlarda ve uygun şekillerde uluslararası temasların teşviki”: Bu ilkenin hayata geçirilmesinin siyasi ve hukuki bakımlardan etkileri bulunmaktadır. Siyasi bakımdan, devletlerin kendi içlerindeki bölgesel ve azınlık dillerine bakışı farklıdır. Bir devlet açısından kültürel zenginlik olarak görülen bir dil, bir başka devlet açısından ulusal bütünlüğe tehdit olarak algılanabilir. Özellikle konuşulduğu coğrafi alan birden çok devletin ülkesinde yer alan diller için bu ihtimal vardır. Aynı şekilde, bir devlette resmi dil olarak kabul edilen ve çoğunluk tarafından kullanılan bir dilin bir başka devlette azınlık dili olması da genellikle siyasi ihtilaf konusu olmuştur. Devletlerin Şart çerçevesinde bir ilişkiye girebilmesi için önce azınlık dillerinden kaynaklanan siyasi meselelerini halletmesi gerekecektir.

Hukuki açıdan ise, aynı bölgesel veya azınlık dilinin konuşulduğu devletler arasında ilişkilerin kurulması ve yürütülmesine temel oluşturacak uluslararası anlaşmaların yapılması gerekmektedir. Çünkü, Şart ilişkilerin kurulması ve geliştirilmesini ilke olarak talep etmekle beraber, bunun nasıl olacağını, hangi kurallar çerçevesinde yapılacağını belirtmemektedir.

Yukarıda sayılan temel hedef ve ilkelere ilave olarak Şart aynı maddesinin diğer paragraflarında 4 ilkeden daha bahsetmektedir. Bu ilkelerin birincisi bütün insan hakları düzenlemelerinde yer alan ayrımcılık yasağı ilkesinin bölgesel ve azınlık dillerine uyarlanması şeklindedir. Söz konusu ilkeye göre, taraf devletler “bir bölgesel ve azınlık dilinin kullanılması konusunda mevcut olan ve bu dilin muhafazasını ve gelişmesini caydırıcı veya tehlikeye atabilecek her türlü ayrımcılığı, dışlanmayı, sınırlandırmayı veya haksız tercihi bertaraf edeceklerdir. Bu dilleri konuşanlarla halkın geri kalanı arasında bir eşitlik yaratmaya veya bölgesel

ve azınlık dillerini konuşanların özel durumlarını göz önünde bulundurmaya yönelik olarak bölgesel ve azınlık dilleri lehine alınan tedbirler, daha yaygın dilleri konuşanlar aleyhine alınmış tedbirler gibi görülmemektedir” (Madde 7, para 2). Görüldüğü üzere, bu ilke ayrımcılığı yasaklamanın yanında, bölgesel ve azınlık dilleri lehine ilave tedbirler alınmasını teşvik etmek suretiyle bu diller için bir nevi pozitif ayrımcılık⁹ talep etmektedir. Şart, bölgesel ve azınlık dillerini konuşan grupların nüfusun geri kalan kısmına göre dezavantajlı oldukları tespitinden hareketle, bu gruplara özel haklar tanınmasının çoğunluğa karşı bir ayrımcılık olmadığını, tam tersine azınlık gruplarının bu şekilde ilave haklar sağlanarak çoğunlukla eşit hale geleceğini düşünmektedir.

İkinci ilkeye göre, “ taraflar uygun tedbirler almak suretiyle, ülkedeki bütün dil gruplarının karşılıklı anlayışını teşvik edeceklerdir; özellikle de ülkede verilen eğitim ve öğretimin hedefleri arasında bölgesel ve azınlık dillerine yönelik saygı, anlayış ve hoşgörünün bulunması ve kitle iletişim araçlarının da aynı hedefe yönelik çalışmaları sağlanacaktır” (Madde 7, para 3). Burada dile getirilen hedefe ulaşılabilmesi için devletin gerek eğitim ve öğretim sistemine gerekse medyaya müdahalesi gerekmektedir. Açıklayıcı Raporda da belirtildiği üzere devletin medyaya bu yönde müdahale etmesi ifade ve basın hürriyetine aykırı bir tasarruf olarak görülmemelidir. Çünkü, bu hürriyetler toplumda belirli bir gruba karşı kin ve nefreti körükleyecek, ayrımcılığı teşvik edecek şekillerde kullanılamazlar (Explanatory Report (ETS No. 148), para 74).

Üçüncü ilke şu şekilde kaleme alınmıştır: “Bölgesel ve azınlık dillerine yönelik politikalarını belirlerken taraflar, bu dilleri konuşan grupların ihtiyaçlarını ve dileklerini dikkate alacaklardır. Bölgesel ve azınlık dilleri ile ilgili bütün konularda gerekirse yetkililere danışmanlık yapacak mercileri de kurmaları teşvik edilecektir (Madde 7, para 4).” Bu ilke bölgesel ve azınlık dillerinin ulusal seviyede temsil edilebilmesi için gerekli kurumsal yapı ve mekanizmaların oluşturulması gereğine işaret etmektedir. Metinde “gerekirse” ibaresinin kullanılması, taraf devletleri bu tür oluşumlara karar vermede tamamen serbest bırakmak amacı gütmemektedir; bu

⁹ İnsan haklarının uygulanmasında ve azınlık haklarında pozitif ayrımcılık için bkz. Minority Rights Group International. (2006). *Substantive Equality, Positive Action and Roma Rights in the European Union*, , United Kingdom.

ibare daha ziyade halihazırda bölgesel ve azınlık dillerinin temsili için gerekli organlara sahip olan devletleri göz önünde tutarak Şart metnine konulmuştur. Bu işlevi yerine getirecek kurumları bulunmayan devletlerin ise gerekli düzenlemeleri yapması tavsiye edilmektedir (Explanatory Report (ETS No. 148), para 75).

Dördüncü ve son ilkeye göre, “ taraflar, mutatis mutandis, yukarıdaki paragraf 1’den 4’e kadar¹⁰ sayılmış olan ilkeleri belli bir toprağa bağlı olmayan dillere de uygulayacaklardır. Fakat bu dillerle ilgili olarak, bu Şartı uygulamak amacıyla alınacak olan tedbirlerin niteliği ve kapsamı esnek şekilde belirlenecek ve işbu dilleri konuşan grupların ihtiyaçları, dilekleri, gelenekleri ve özellikleri dikkate alınacaktır (Madde 7, para 5).” Daha önce belirttiğimiz gibi, Şart esas olarak belirli bir coğrafi bölgeyle ilişkili olan dilleri konu edinmektedir. Bununla birlikte, belli bir bölgeye bağlı olmayan, konuşanların ülkenin çeşitli yörelerine dağılmış olduğu diller de, nihayetinde azınlık dilleri kapsamına girdiğinden, Şartın uygulama alanının tamamen dışında bırakılmış değildir. Ancak, Şartta öngörülen düzenlemelerin gerçekleşmesi coğrafi bölge temelinde alınacak tedbirlerle sıkı sıkıya ilişkili olduğundan, aynı tedbirlerin belirli bir bölgeye bağlı olmayan diller için uygulanmasında zorluklar bulunmaktadır. Bu sebeple, bu ilke taraf devletleri bir yandan belirli bir bölgeye bağlı olmayan diller için de düzenlemeler yapmaya çağırırken, diğer yandan yapılacak düzenlemelerde devletlere durumun özelliklerine göre esnek davranma imkanı tanımaktadır. Söz konusu esneklik alınacak tedbirlerin ve uygulamanın nasıl olacağıyla ilgilidir. Yoksa, taraf devletleri belirli bir bölgeye bağlı olmayan dilleri dikkate alıp almamada serbest bırakma şeklinde yorumlanamaz. Zaten, tarafların Şartta yer alan bazı yükümlülükleri bölgeye bağlı olan veya olmayan bütün azınlık dilleri için geçerlidir. Bu yükümlülüklerin en başta geleni de belirli bir bölgeye bağlı olmayan dilleri de, bölgesel ve azınlık dillerin de olduğu gibi, kabul etme ve tanıma yükümlülüğüdür(Explanatory Report (ETS No. 148), para 76, 77 ve 78).

¹⁰ Bölgesel Diller ile Azınlık Dillerine Dair Avrupa Şartı’nın 7. maddesinin paragrafları kastedilmektedir.

2.2. Şartın Öngördüğü Yükümlülükler

Bölgesel Diller ile Azınlık Dillerine Dair Avrupa Şartı III. Bölümünde taraf devletlerin uyması gereken yükümlülükleri konuları itibariyle sınıflandırarak, eğitim, adli merciler, idari makamlar ve kamu hizmetleri, medya, kültürel faaliyetler ve mekanlar, ekonomik ve toplumsal hayat ile sınırötesi temaslar olmak üzere 7 başlıkta düzenlemektedir. Tezimizin bu başlığı altında Şartın sınıflandırmasına uygun olarak devletlerin yükümlülüklerini ele alacağız. Ancak, yükümlülüklerin kapsamının incelenmesine geçmeden, kapsamın anlaşılması açısından gerekli gördüğümüz, bu yükümlülüklerin hukuki mahiyetinin ne olduğunu ortaya koymaya çalışacağız.

2.2.1. Yükümlülüklerin mahiyeti

Bölgesel Diller ile Azınlık Dillerine Dair Avrupa Şartı bir uluslararası andlaşma olduğunun öngördüğü yükümlülüklerle uyulması zorunludur (Thornberr, 2002: 27). Hukuki planda söz konusu olan bu zorunluluk, devletlerin Şarta aykırı davranması durumunda sorumluluğunu ortaya çıkarır. Şart hükümleri arasında rapor verme ve bir Uzmanlar Heyetinin denetimini öngören maddeler bulunmasına rağmen (Bölüm IV), insan hakları alanındaki sözleşmelerin çoğunda benimsenen uygulamanın tersine, yükümlülüklerin ihlal edilmesi halinde ne gibi sonuçlar ortaya çıkacağını düzenleyen hükümler bulunmamaktadır. Ancak, Şartın sorumluluk meselesini düzenlememesi yükümlülüklerin ihlallerinin hiçbir sonuç doğurmayacağı anlamına gelmemektedir. Bu tür durumlarda uluslararası hukukun genel kuralları uygulanır; dolayısıyla, ihlali yapan devletlerin sorumluluğu genel sorumluluk hukukunun kurallarına göre değerlendirilir. Bu yöntemin yükümlülüklerin sıkı bir şekilde uygulanmasında aksamalara yol açma ihtimalinin yüksek olduğunu belirtmek gerekir.

Hukuki planda sorumluluk meselesi böyle olmakla birlikte, Şart, Avrupa Konseyi içerisinde yapılan bir sözleşme olduğundan ve Avrupa Konseyinin başta Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi olmak üzere insan hakları alanında hamisi olduğu diğer sözleşmelerle birlikte bir bütün oluşturduğundan, taraf devletlerin Avrupa Konseyi içerisinde kalmak istiyorlarsa Şartın öngördüğü yükümlülükler

karşısında keyfi bir tutum takınmaktan kaçınacakları söylenebilir. Zaten uygulamada da devletlerin hassas davrandıkları görülmektedir.

Şartın öngördüğü yükümlülüklerle ilgili bir diğer konu, bu yükümlülüklerin taraf devletlerin diğer uluslararası andlaşmalardan doğan yükümlülüklerle ilişkisidir. Şart bu konuda birisi genel diğeri de özel iki duruma göre ayrı ayrı hükümler getirmiştir.

— Genel olarak, “Şartta bulunan hiçbir hüküm, Birleşmiş Milletler Şartına veya uluslararası hukukun yükümlülüklerine [...] ters düşebilecek herhangi bir işlemi başlatma veya herhangi bir eyleme girme hakkı şeklinde yorumlanamaz” (Madde 5). Burada aslında uluslararası hukukun genel bir kuralı teyit edilmektedir. Bilindiği üzere, uluslararası hukukta devletler andlaşmalardan veya diğer kaynaklardan doğan herhangi bir yükümlülüğünü yerine getirirken, diğer yükümlülüklerine aykırı davranmamak zorundadır. Bir başka ifadeyle, bir andlaşmanın uygulanması bir başka andlaşmanın veya kuralın ihlal edilmesine mazeret oluşturmaz. Hiçbir andlaşma da normal olarak bir başka andlaşmaya aykırı davranmanın hukuki zemini olarak kabul edilmez.

Bununla birlikte, andlaşmalardan bazıları diğer uluslararası hukuk kurallarına göre uygulamada önceliğe sahip olduğunu belirten hükümler içermektedir. Mesela Birleşmiş Milletler Şartı böyledir. Birleşmiş Milletler Şartının 103. Maddesinde şöyle denmektedir: “Birleşmiş Milletler üyelerinin işbu Şarttan doğan yükümlülükleri ile başka herhangi bir uluslararası anlaşmadan doğan yükümlülüklerinin çatışması durumunda, işbu Şarttan doğan yükümlülükler üstün gelecektir”. Buradaki üstünlük uygulamada öncelik anlamına gelmektedir. Aksi takdirde, Birleşmiş Milletler Şartına ters düşen bütün andlaşmaların geçersiz olması gerekirdi. Yine, bu hükme göre, uygulamada öncelik çatışma durumlarında söz konusudur. Yani, Birleşmiş Milletler Şartının hükümleriyle diğer uluslararası yükümlülükler arasında bir çatışma varsa, taraf devletler önce Birleşmiş Milletler Şartını uygulamakla yükümlüdür. Bu şekilde kurulan öncelik ilişkisi Bölgesel Diller ile Azınlık Dillerine Dair Avrupa Şartı bakımından da geçerlidir. Zaten yukarıda metnini verdiğimiz 5. Madde de bu durumu teyit etmektedir.

Ancak, Bölgesel Diller ile Azınlık Dillerine Dair Avrupa Şartının 5. Maddesinde sadece Birleşmiş Milletler Şartı değil, taraf devletlerin diğer bütün uluslararası yükümlülükleri anılmaktadır. Bu durumda, Bölgesel Diller ile Azınlık Dillerine Dair Avrupa Şartı tali bir duruma düşürülmüş olmakta, taraf devletlerin diğer uluslararası yükümlülükleriyle çatışmadığı ölçüde uygulanabilmektedir. Şartı hazırlayanların dikkatinden kaçtığını düşündüğümüz bu husus Şartın bağlayıcı gücünü ve etkilerini oldukça zayıflatmaktadır. Şarta karşı hukuki açıdan yapılabilecek en önemli eleştirilerden birisi budur.

— Şartın yükümlülüklerin mahiyetiyle ilgili özel olarak öngördüğü hüküm Şart ile Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi arasındaki ilişkilere dairdir. Bu hükme göre, Şartta bulunan hiçbir hüküm, “Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin garanti ettiği hakları sınırlayıcı veya onlara istisna teşkil edici bir şekilde yorumlanamaz” (Madde 4). Burada da önceki paragraflarda değindiğimiz hususa benzer bir durum söz konusudur. Ancak, iki sözleşme arasındaki ilişki daha özel bağlamda ele alınmıştır. Aslında kapsam olarak Şartın bu hükmü bilinen bir insan hakları ilkesini tekrar etmektedir. İnsan hakları sözleşmelerinde genellikle uygulama ilkeleri arasında sayılan ve hakların kötüye kullanılmasını yasaklayan bu ilkeye göre, insan haklarının hiçbirisi bir başka insan hakkını ortadan kaldıracak şekilde ne uygulanabilir ne de yorumlanabilir¹¹.

Şartın 4. Maddesinde belirtilen bu yükümlülük aynı zamanda, yapılış süreci, tarafları ve konuları itibarıyla benzerlik gösteren ve Avrupa Konseyinin insan haklarını ve demokrasiyi geliştirme ortak amacına hizmet eden iki sözleşmenin birçok bakımlardan aynı paralelde olmasına rağmen iki farklı düzenleme olduğunu teyit etmektedir. Böylece, taraf devletlerin daha özel hükümler içeren Bölgesel Diller ile Azınlık Dillerine Dair Avrupa Şartını uygularken Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesini ikinci plana atacak yorum ve uygulamalardan kaçınmaları gerektiği hatırlatılmış olmaktadır.

¹¹ Bu hususta bkz. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, madde 17: “Bu Sözleşme hükümlerinden hiçbirisi, bir devlete, topluluğa veya kişiye, Sözleşmede tanınan hak ve hürriyetlerin yok edilmesine veya burada öngörüldüğünden daha geniş ölçüde sınırlamalara uğratılmasına yönelik bir faaliyete girişme ya da eylemde bulunma hakkını sağlar şeklinde yorumlanamaz”.

— Yüklümlülüklerin mahiyetiyle ilgili Şartta işaret edilen diğer bir husus aynı maddenin (madde 4) ikinci paragrafında dile getirilmiştir. Bu paragrafa göre, “Şartın hükümleri, bir taraf devlette zaten mevcut bulunan veya ilgili uluslararası veya ikili antlaşmalarla belirlenmiş, bölgesel veya azınlık dillerinin durumunu belirleyen veya azınlıklara mensup kişilerin hukuki statüsünü belirleyen daha lehte hükümleri etkilemez”. Bu hüküm Şartı bölgesel ve azınlık dillerinin korunması bakımından asgari standart haline getirmektedir. Devletler kendi iç mevzuatlarında veya taraf oldukları diğer uluslararası antlaşmalar gereği bu alanda daha geniş hak ve hürriyetler sağlamışlar ise, Şart yerine mevcut kurallarını uygulamaya devam edeceklerdir. Burada yukarıdaki paragraflarda söz konusu ettiğimiz yorum ilkesinin bir başka şekilde uygulanmasıyla karşı karşıyayız.

— Yüklümlülüklerin mahiyetiyle ilgili değineceğimiz son husus Şartın 5. Maddesinde ifade edilen ulusal egemenlik ve toprak bütünlüğü ilkeleridir. Söz konusu maddede, Şartta bulunan hiçbir hüküm “devletlerin egemenlik ve toprak bütünlüğü ilkelerine ters düşebilecek herhangi bir işlemi başlatma veya herhangi bir eyleme girme hakkı şeklinde yorumlanamaz” denilmektedir.

Bu maddeyi yorumlarken egemenlik ile toprak bütünlüğünü ayrı olarak değerlendirmek gerekir. Egemenlik konusu değişik yorumlara konu olmuştur. Düşünürlerin egemenlik kavramının tanımı üzerinde farklı görüşler öne sürdükleri bir gerçektir (Bkz. Hakyemez, 2004; Koçak, 2006). Hatta egemenliğin hukuki tanımının yapılamayacağını, bu sebeple hukuki analizlerde egemenlik kavramına yer verilmemesi gerektiğini ileri süren doktrinler de bulunmaktadır¹². Bu tartışmalar bir yana, çoğunlukla kabul gören tanıma göre, ulusal egemenlik uluslararası ilişkiler bakımından bir devletin kendisi dışında hiçbir otoriteye tabi olmaması, kendi ulusal yetki alanına giren işleri istediği düzenleyebilmesi demektir. Egemenliği bu şekilde anladığımız zaman Şartın söz konusu maddesinde egemenlik kaydının taraf devletlere çok geniş yorum imkanı verdiği, tarafların ulusal egemenliklerine aykırı olduğunu düşündükleri yükümlülükleri uygulamaktan kaçınabilecekleri gibi bir sonuç çıkmaktadır. Bu sonuç ise Şartın hukuki bağlayıcılığını büyük ölçüde zedelemektedir.

¹² Mesela normcu görüş egemenlik kavramını kabul etmemektedir. Bkz. Kelsen, Hans. (2003). *Principles of International Law*. Lawbook Exchange Publishing.

Ancak, bir başka egemenlik anlayışına göre, egemenliği devletin nasıl isterse öyle davranacağı bir temel gibi düşünmemelidir. Bu yaklaşımda, egemen devletin doğrudan uluslararası hukuka tabi olduğu, yani uluslararası kurallarla bağlı olduğu kabul edilir. Egemenliğin bu şekilde anlaşılması halinde de, Şarttaki egemenlik kaydı gereksiz olmaktadır. Çünkü Şart bir uluslararası sözleşme olarak taraf devletler için uyulması zorunlu kurallar koymaktadır; bu kurallara uygun davranmak hiçbir şekilde devletlerin egemenliğine aykırı olmayacaktır. Görüldüğü üzere, Şartın öngördüğü egemenlik kaydı mevcut haliyle farklı yorumlara açıktır; bu durumu ortadan kaldırmanın yolu söz konusu kaydı açıklayıcı ve ne anlama geldiğini belirtici ilaveler yapmaktır.

Toprak bütünlüğü egemenlik kavramıyla doğrudan bağlantılı olmakla beraber sınırları belli bir duruma, daha doğrusu bir hukuki statüye işaret etmektedir. Şartın taraf devletlerin toprak bütünlüğüne aykırı olabilecek veya toprak bütünlüklerini tehlikeye atacak eylemler ve girişimler için bir gerekçe olarak kullanılması yasaklanmaktadır. Buradan şöyle bir sonuç çıkartılabilir: bir ülkede bölgesel veya azınlık dillerini konuşan gruplar Şartın sağladığı imkanları ayrılıkçı veya bölücü amaçları gerçekleştirmek için kullanamazlar. Bu tür ihtimallerin söz konusu olduğu durumlarda taraf devletlerin ilgili gruplar için Şartın uygulanmasını kısıtlama veya tamamen askıya alma hakları saklıdır.

Açıklayıcı Raporda yapılan bir değerlendirme bu yorumumuzu desteklemektedir: “Şart, dil azınlıklarını değil, bölgesel veya azınlık dillerini koruma ve geliştirmeyi amaçlamaktadır. Bu sebeple, kültürel boyuta ve bölgesel veya azınlık dilinin hayatın bütün alanlarında kullanılmasına vurgu yapılmaktadır. Şart, bölgesel veya azınlık dillerini kullananlar için bireysel veya kolektif haklar yaratmamaktadır. Bununla birlikte, tarafların bu dillerin statüsüyle ilgili yükümlülükleri ve Şarta uygun olarak yapılacak iç kanuni değişiklikler ilgili toplumların ve bireysel olarak bu toplumların üyelerinin durumunda görünür bir etki yapacaktır (Explanatory Report (ETS No. 148), para 11).”

Rapor açıkça şunu söylemektedir: Bölgesel Diller ile Azınlık Dillerine Dair Avrupa Şartı taraf devletlere belirli yükümlülükler getirmektedir; fakat bu yükümlülüklerin karşısında bulunan hakların sahibi bölgesel veya azınlık dillerini konuşan bireyler veya gruplar değildir. Bir taraf devletin Şart çerçevesinde alacağı

tedbirler o devlette bulunan bölgesel veya azınlık dillerini konuşan bireylerin ve grupların durumunu elbette ki iyileştirecektir. Ancak, buradan bu bireyler ve grupları kendi devletine karşı öne sürebilecekleri hakların sahibi olarak görmek yanlıştır. Açıklayıcı Rapordaki bu değerlendirmelerin Şartın hükümleri ve öngördüğü yükümlülüklerin denetimini ile bağdaştığını söylemek zordur.

Konuyu bitirirken Açıklayıcı Raporda yapılan yukarıda bahsettiğimiz değerlendirme ile Şartın bir hükmü arasındaki açık bir çelişkiye de işaret etmek istiyoruz. Şartın yine Genel Hükümler Bölümünde yer alan bir başka maddesine göre, “ taraflar, ilgili yetkililerin, organizasyonların ve kişilerin bu Şart nedeniyle doğan hak ve görevleri konusunda bilgi sahibi olmalarını sağlamakla yükümlüdür” (Madde 6). Görüldüğü üzere, Açıklayıcı Raporda yapılan değerlendirmenin tersine, bu hükümde bölgesel ve azınlık dilleri konuşan bireylerin, grupların ve bunların kurdukları, bir araya geldikleri kuruluşların hak sahibi olmalarından bahsetmektedir. Taraf devletlere de hak sahiplerini haklarının kapsamı ve kullanımı konusunda bilgilendirme yükümlülüğü getirmektedir. Bölgesel ve azınlık dillerini konuşan bireylerin veya grupların hak sahibi olması, daha sonraki bölümlerde değineceğimiz üzere, Şartın denetim mekanizmalarıyla ilgili hükümlerinde de teyit edilmektedir.

2.2.2. Eğitim

Eğitim hakkı genel olarak insan hakları, özel olarak azınlık haklarıyla ilgili bütün düzenlemelerde en önemli yeri işgal etmektedir (Terzioğlu, 2007: 56). Eğitim hakkı daha ziyade hakkın amaçları dikkate alınarak tanımlanmaktadır. “Eğitim hakkının temel amaç ve hedefleri konusunda uluslararası alanda şu konularda fikir birliğine varıldığı söylenebilir: a) insanın kişiliğini ve onurunu serbestçe geliştirebilmesi olanağı; b) insanın diğer medeniyetlere, kültürlere ve dinlere karşılıklı hoşgörü ve saygı ruhu ile özgür bir toplumda aktif katılım olanağı; c) ebeveynlerine, ülkelerinin milli değerlerine ve tabii çevreye saygıyı geliştirmek ve d) insan hakları, temel özgürlükler ve barışın idamesine saygıyı geliştirmek” (Terzioğlu, 2007: 51-52).

Bölgesel Diller ile Azınlık Dillerine Dair Avrupa Şartının eğitim konusunda öngördüğü tedbirler (Arquint, 1998: 18) ilkokul öncesi eğitim, ilköğretim,

ortaöğretim, teknik ve mesleki eğitim, üniversite veya yüksek öğrenim, yetişkinlerin eğitimi, meslek içi eğitim alanlarında ayrı ayrı, fakat birbirine benzer hükümlerle düzenlenmiştir (Madde 8).

Şart taraf devletlerden bölgesel ve azınlık dillerinin konuşulduğu bölgelerde, bu dillerin her birinin durumunu dikkate alarak ve devletin resmi dilinin öğretimini de olumsuz etkilemeden, belirli tedbirler almasını istemektedir. İlkokul öncesi dönem için bu tedbirler, ilgili bölgesel ve azınlık dilinde ilkokul öncesi eğitim vermek veya ilkokul öncesi eğitimin önemli bir bölümünü vermek şeklindedir. Şayet bu eğitimi vermeyi amaçlayan özel kuruluşlar varsa, devletin bu kuruluşları teşvik etmesi ve çalışmalarını kolaylaştırması gerekir.

İlköğretim, ortaöğretim ve diğer eğitim ve öğretim alanlarında Şart aynı alternatifli yaklaşımla eğitimin belirli bölgelerde mümkün olduğu ölçüde bölgesel veya azınlık dillerinde yapılmasını, bu mümkün değilse bu dillerin öğretileceği ve kullanılacağı bir müfredat uygulanmasını öngörmektedir.

Şart, eğitim alanında, yukarıda kapsamından bahsettiğimiz hükümlere ilave olarak, onları tamamlayıcı tedbirler de öngörmektedir (Madde 8, para 1, g, h, i ve para 2). Satır başları itibarıyla bu tedbirleri sayacak olursak:

Eğitimle ilgili düzenlemelerin hayata geçirilebilmesi için sadece hakların tanınması ve bir kurumsal organizasyonun yapılması yeterli olmayacağından, uygulamanın yapılması için gerekli öğretmen kadrosunun bulunması ve bu öğretmenlerin bölgesel ve azınlık dillerinde görevlerini yerine getirebilmesini kolaylaştıracak temel ve sürekli bir eğitimin verilmesi;

Bölgesel ve azınlık dillerinin içinde doğduğu tarih ve kültürel ortamdan ayrı düşünülmemeyeceğinden, bu dillerin ilişkili olduğu tarih ve kültürün öğretilmesinin sağlanması;

Bölgesel ve azınlık dillerinin öğretimi, teşviki, bunların eğitim ve öğretim alanlarında kullanılmasıyla ilgili devletin aldığı tedbirleri ve kaydettiği ilerlemeleri izleyecek ve değerlendirecek denetim mekanizmalarının kurulması; bu konularda izlenen politikayı ve denetim mekanizmalarının çalışmalarının kamuoyuyla paylaşılması ve bu amaçla düzenli raporların hazırlanması ve yayınlanması;

Bölgesel ve azınlık dillerinin geleneksel olarak konuşulduğu bölgelerin dışındaki bölgelerde bu dilleri konuşanların sayısı belirli bir sayının üzerinde ise, bu nüfusun durumuna uygun şekilde bölgesel ve azınlık dillerinde eğitime izin verecek, teşvik edecek ve bu eğitimi mümkün kılacak imkanların ortaya çıkmasını sağlayacak tedbirlerin alınması.

2.2.3. Adli merciler

Adli mercilerle ilişkilerde bölgesel ve azınlık dillerinin kullanılmasıyla ilgili tedbirler ceza, hukuk ve idare ile ilgili davalar bakımından ayrı ayrı düzenlenmektedir (Woehrling, 2001: 24). Bu tedbirler, Şartta belirtildiği üzere, bu “tedbirlerin alınmasını meşru kılacak sayıda bölgesel ve azınlık dilini konuşanların bulunduğu adli bölgelerde, her bir dilin durumuna uygun olarak ve bu amaçla getirilen imkanların adaletin iyi işleyebilmesi için bir engel teşkil etmeyeceklerinin hakim tarafından belirlenmesi şartıyla” uygulanacaktır (Madde 8, para 1). Diğer deyişle, ceza, hukuk ve idare ile ilgili davaların görülmesinde bölgesel ve azınlık dillerinin kullanılması “otomatik” bir hak olarak öngörülmemektedir. Bu hususta ilgili mahkeme hakimin takdiri belirleyici olmaktadır. Dolayısıyla, mahkeme her davada o davanın özel şartlarını dikkate alarak bölgesel ve azınlık dillerinin kullanılıp kullanılmayacağına karar verecektir.

Ceza davalarında bölgesel ve azınlık dillerinin kullanılabilmesi değişik ihtimallere göre düzenlenmektedir. Buna göre, mahkeme taraflardan birisinin talebi üzerine davanın bölgesel ve azınlık dillerinde görülmesine karar verebilir; veya sadece davalının mahkemede kendi dilinde konuşabilmesine izin verir. Buna karşılık, Mahkeme, dava dilekçesinin hazırlanmasında ve delillerin ortaya konulmasında, ister yazılı isterse sözlü aşamada, bir bölgesel veya azınlık dili kullanılmış ise, sadece bu sebepten dolayı söz konusu belgeleri ve delilleri kabul edilemez olarak nitelendirmeyecektir. Keza, davanın taraflarından bir talep olması durumunda, dava ile ilgili belgelerin bölgesel veya azınlık dilinde hazırlanmasına izin vereceklerdir. Davanın açılması ve görülmesi aşamalarında sayılan bu işlemler için taraflardan herhangi bir ücret ödenmeyecektir; yani, davada bölgesel veya azınlık dillerinden birisinin kullanılmasıyla ilgili yazılı ve sözlü çeviri işlerinin yerine getirilmesi devletin yükümlülüğündedir.

Hukuk ve idare davalarında bölgesel ve azınlık dillerinin kullanılmasıyla ilgili, esasta ceza davalarındaki duruma benzer, aynı hükümler vardır. Buna göre, taraflardan birisinin talebi üzerine mahkeme davanın bölgesel veya azınlık dillerinden birisinde görülmesine karar verebilir. Davalı veya davacıların dava ile ilgili belgeleri bölgesel veya azınlık dillerinde hazırlayabilmeleri, mahkemede kendi dilinde konuşabilmesi ve bunun için gerekli çevirmenlerin temin edilmesi lazımdır.

Mahkemelerle ilgili alınması gereken bu tedbirlerden ayrı olarak taraf devletlerin hukuki belgeler ve mevzuatın diliyle ilgili bir takım yükümlülükleri bulunmaktadır. Bu yükümlülüklerden ilki, devlet içerisinde hazırlanmış hukuki belgelerin sadece bir bölgesel veya azınlık dilinde hazırlanmış olmalarını gerekçe göstererek geçersiz sayılamamasıdır. Aynı şekilde, taraf devletlerle ülke içerisinde özel şahıslar arasında bölgesel veya azınlık dillerinden birisinde hazırlanmış bir hukuki belgenin geçerliliğini tanımak zorundadırlar. Yine, bu şekilde hazırlanmış belgelerin bölgesel ve azınlık dillerini konuşamayan ilgili üçüncü şahıslar nezdinde de kullanılabilmeleri sağlanacaktır. Görüldüğü üzere, Şartın bu hükmüne göre, bir ülkede çoğunluğun benimsediği resmi dili kullanan bir kimse kendisine ibraz edilen resmi dil dışındaki bir belgenin geçerliliğini kabul etmek durumundadır. Şartta “belgelerinin içeriğinin belgeleri sunan tarafından üçüncü tarafın bilgisine sunulması” şartı getirilmesi tespitimizi değiştirmemektedir. Ayrıca, böyle bir şartın nasıl yerine getirileceği, mesela bir yeminli tercüman mı kullanılacağı, ayrı bir muammadır. Bir tercüman kullanılacaksa, bunun belgenin hazırlanma aşamasında olması ve herkes için anlaşılır olan resmi dilde belgenin hazırlanması gibi pratik bir çözüm dururken, Şartın bu hükmü bölgesel veya azınlık dillerinin resmi işlemlerde kullanılmasını ısrarla talep etmesi veya kolaylaştırmaya çalışması yoruma açıktır.

Taraf devletlere bu alanda getirilen bir diğer yükümlülük de, başta bölgesel ve azınlık dillerini konuşanları ilgilendiren önemli kanuni metinlerin bu dillerde bulunabilmelerini sağlamalarıdır. Şartın bu hükmü de eleştiriden uzak değildir, çünkü Şart sanki mevzuatın sadece belirli bir bölümünün bölgesel ve azınlık dillerinde de yazılması gibi bir ifade kullanmaktadır, fakat bir ülkede mevzuatın tamamının zamana ve şartlara göre o ülkede yaşayan herkes için önemli ve hayati sonuçları olabilir. Diğer deyişle, mevzuatın önemli veya önemsiz kısmı diye bir ayırım yapmak anlamlı değildir.

2.2.4. İdari makamlar ve kamu hizmeti

Bölgesel Diller ile Azınlık Dillerine Dair Avrupa Şartı taraf devletlere kamu hizmetinin sağlanmasında bu dilleri konuşan bireylerin ve grupların çoğunluğa göre daha dezavantajlı bir duruma düşmemeleri için bir takım yükümlülükler getirmektedir (Madde 10). Bu yükümlülükler, devletin idari olarak il, eyalet veya bölge gibi alanlarda bölgesel ve azınlık dillerini konuşanların bulunması durumunda, her bir dilin özelliklerini dikkate alarak, mümkün olduğu ölçüde şu tedbirleri almasını zorunlu kılmaktadır: idari görevleri yerine getiren yetkililerin bölgesel ve azınlık dillerini konuşmaları, bunun mümkün olmadığı durumlarda söz konusu dilleri kullananların idareyle ilişkilerinde taleplerini anadillerinde sunabilmeleri ve yine aynı dilde cevap alabilmeleri için gerekli düzenlemeleri yapmak; yaygın kullanıma sahip idari metinlerin, başvuru formlarının bölgesel ve azınlık dillerinde de nüshalarının bulunmasını temin etmek veya en azından mevcut belgeleri ve formları iki dilli olarak hazırlamak; bu amaçla yeterli sayıda memur istihdamı için gerekli önlemleri almak; belirli bir bölgesel veya azınlık dilini bilen memurun o bölgeye tayin edilmesinde öncelik tanımak; tercüme işlemleri için kolaylıklar sağlamak ve bölgesel ve azınlık dillerine ait soyadlarının kabul edilmesine ve kullanılmasına izin vermek (Kolumban, 1999: 63).

Adli hizmetlerden sonra kamu hizmetlerinde de bölgesel ve azınlık dillerinin kullanılmasını teşvik eden tedbirlerin öngörülmesi, her ne kadar Şartın bağlangıç kısmında ve değişik yerlerinde ulusal bütünlük ve resmi dilin bütün toplumun ortak dili olması hususları vurgulanıyorsa da, aslında devlet hayatında resmi dilin paralelinde yeni dillerin ikame edilmesi anlamına gelmektedir. Bir azınlık dilini konuşan birey veya grupların bu azınlık diliyle bütün kamusal işlemlerini yapmasına imkan tanınmış ise, resmi dili konuşmak için hiçbir sebepleri kalmayacaktır. Azınlık dilini konuşanların haklı ve haksız sebeplerle toplumun çoğunluğu tarafından mağdur edildiğini, ikinci sınıf vatandaş olarak görüldüğünü düşünmesi halinde, devlete ve onun resmi diline karşı bir tutum içerisinde olacağı ve mümkün olduğu ölçüde resmi dili kullanmayacağı ve çocuklarının öğrenmesini ve kullanmasını engelleyeceğini söylemek için uzun uzun düşünmeye lüzum yoktur. Kısacası, bu tür tedbirlerin, Şartı hazırlayanların iddia ettikleri gibi bölgesel ve azınlık dilini konuşan grupların durumlarını iyileştirmekten ziyade, devletin ve

ulusun bütünlüğünün en önemli garantileri arasında yer alan resmi dilin giderek önemsizleşmesi sonucunu doğurma ihtimali daha fazladır. Devletlerin ve ulusal toplumların bu şekilde bir çözülme ve dağılma sürecine sokulmaları üyeleri arasında bütünleşmeyi hedefleyen, yani nihai aşamada devletlerin egemenlik niteliklerini kaybettikleri ve bir eyalet durumuna gelmeleri beklenen Avrupa Birliği'nin siyasi hedefleri için kabul edilebilir bir tercih olabilir. Ancak, Avrupa Birliği sürecinin dışındaki devletler açısından bahsettiğimiz ihtimalin göz ardı edilemeyecek kadar önemli olduğu açıktır. Kaldı ki, Avrupa Birliği üyesi olan devletlerin bir kısmının, özellikle ulusal kimlik ve egemenlik yetkileri üzerinde daha hassas olanların Bölgesel Diller ile Azınlık Dillerine Dair Avrupa Şartına şüpheli bir şekilde yaklaştıkları da bir gerçektir.

2.2.5. Medya

Teknolojik gelişmeler ve özellikle sesli ve görüntülü iletişim araçlarının gelişmesi medyanın önemini günümüzde çok arttırmıştır. Televizyon ve radyo yayınları, yazılı basına göre daha yaygın ve kolay ulaşılabilir olmak ve geniş halk kitlelerine daha fazla hitap edebilmek özelliklerine sahip olduğundan bir kamuoyu oluşmasında, kitlelerin düşünce ve tavırlarını belirlemede etkili birer araç olarak kullanılmaktadır. Günümüzde çocukların dillerini ve kültürlerini çok küçük yaşlardan itibaren, okuldan önce televizyondan öğrendikleri bir gerçektir. Önceleri ulusal birliğin sağlanmasına, resmi dilin bütün toplum tarafından bilinen ortak dil olarak öğrenilip yaygınlaşmasına hizmet eden medya zaman içerisinde bir ülkedeki azınlık grupları tarafında kendi dillerini ve kültürlerini yaşatmak ve benimsetmek amacıyla da kullanılır olmuştur. Radyo ve televizyon yayınlarında devletin tekel konumunu yitirmesi ve özel kanalların açılması bu süreci daha da hızlandırmıştır.

Bölgesel Diller ile Azınlık Dillerine Dair Avrupa Şartı da medyayla ilgili düzenlemelerini devletin kontrolü olan medya ve özel medya ayrımını dikkate alarak yapmıştır (Jones, 1998: 34). Şart, bölgesel ve azınlık dillerinin konuşulduğu bölgelerde yayın yapan medyada devletin doğrudan veya dolaylı denetiminin olduğu durumlarda devlete bazı yükümlülükler getirmektedir. Bir başka ifadeye, radyo ve televizyon kuruluşlarının bir kamu hizmeti vermeleri durumunda, taraf

devletlerin bölgesel ve azınlık dillerinde yayın yapan veya bu dillerde programlar yayınlayan en az bir radyo ve bir televizyon kanalı kurması veya kurulmasını kolaylaştırıcı ve teşvik edici tedbirler alması gerekmektedir (Madde 11, para 1). Aynı şekilde, bu yükümlülük bölgesel ve azınlık dillerinde yayın yapan yazılı medyanın desteklenmesini, bu medyada çalışacak personelin eğitimine yardımcı olunmasını da kapsamaktadır.

Medyayla ilgili Şartın öngördüğü bir diğer yükümlülük, “komşu bir ülkeden bir bölgesel veya azınlık dilinde veya ona benzer bir dilde yapılan radyo ve televizyon yayınlarının doğrudan izlenebilmesini garanti etmeleri ve bu dillerde komşu ülkelerden gelen yayınların tekrar yayınlanmasını engellememeleri” yükümlülüğüdür (Madde 11, para 2). Ayrıca, taraf devletler bu hususlarda ifade hürriyeti ve bilginin serbest dolaşımı haklarıyla ilgili demokratik bir toplumda ulusal güvenlik, toprak bütünlüğü, kamu güvenliği, asayişin korunması, suç işlemenin önlenmesi, kamu sağlığının korunması, ahlakın korunması, başkalarının itibarının veya haklarının korunması, gizli bilgilerin açıklanmasının engellenmesi ve adli makamlarının tarafsızlığının korunması amacıyla yapılan sınırlandırmalar haricinde hiçbir kısıtlama getirmemekle yükümlüdür. Yine, bölgesel ve azınlık dillerini konuşan gruplarının temsilcilerinin ülkede medyayı düzenlemek ve denetlemek için kurulan kuruluşlarda temsil edilmesinin sağlanması gerekir (Council of Europe, 2008).

2.2.6. Kültürel faaliyetler ve mekanlar

Kültürel faaliyetler devletten daha çok özel yönü ağır basan faaliyetlerdir. Bununla birlikte, müzeler, arşivler, kütüphaneler ve değişik kültür merkezleri genellikle devlet tarafından açılan ve yönetilen yerlerdir. Şart, taraf devletlerin kendi denetimlerinde olan bu gibi mekanlarda ve bunların dışında tiyatro, sinema gösterileri, folklor faaliyetleri, festivaller düzenlenmesi gibi bölgesel ve azınlık dillerinde yapılacak kültürel faaliyetleri desteklemek, bu dillerde üretilen eserlere ulaşılmasını kolaylaştırmak, yine bu eserleri başka dillere aktarmak veya başka dillerdeki eserlerin bu dillere dillere çevrilmesini teşvik etmek gibi tedbirler almalarını zorunlu hale getirmektedir. Devletin yükümlülüğü bölgesel ve azınlık dillerinde yapılan kültürel faaliyetlerin önünü açacak, onları teşvik edecek kanuni

ve idari tedbirler alması yanında, mali açıdan da bu faaliyetlere destek olmayı içermektedir (Madde 12).

Bu bağlamda Şart, aynı 12. Maddesinde üzerinde durmaya değer bir başka yükümlülük de öngörmektedir: “Gereken durumlarda her bir bölgesel veya azınlık dilinde idari, ticari, ekonomik, sosyal, teknolojik veya hukuki uygun bir terminolojinin muhafaza edilmesi ve geliştirilmesi amacıyla tercüme hizmetlerini başlatmak ve/veya teşvik etmek ve finansmanını sağlamak” (Madde 12, para 1, h). Bu hüküm hiçbir yoruma yer bırakmayacak şekilde bir “dil inşası” faaliyeti öngörmektedir. Devletler ülkelerindeki bölgesel ve azınlık dillerinin bir devletin resmi dili olarak işlev görecektir standarda yükseltilmesi işini kendi bütçeleriyle destekleyeceklerdir. Dil inşası ifadesini siyaset biliminde çok kullanılan ve bir toplumun uluslaşma sürecini anlatan ulus inşası tabirinden esinlenerek kullandık (Ulus inşası için bkz. Karakaş, 2000: 23). Ulus inşasının en önemli boyutu bir ulusal dilin inşasıdır. Dilde birlik sağlandığı takdirde, üstelik ortak dilin idari, ticari, ekonomik, toplumsal, teknolojik ve hukuki açıdan yeterliliği gerçekleşmiş ise, ulus olmanın bütün şartları aşağı yukarı yerine gelmiş demektir. Şart, bölgesel ve azınlık dilleriyle ilgili bu hükmüyle böyle bir sonucu amaçlamıyorsa bile varacağı nokta burasıdır. Bu hüküm, tezimiz boyunca Şartla ilgili eleştirel yaklaşımımızın yerindeliğini gösteren en bariz örneklerden birisini oluşturmaktadır.

2.2.7. Ekonomik ve toplumsal hayat

Bölgesel Diller ile Azınlık Dillerine Dair Avrupa Şartının ekonomik ve toplumsal hayatla ilgili öngördüğü yükümlülükler ülkenin geneli ve belirli bölgeler için olmak üzere iki grupta düzenlenmiştir (Lasa, 1998: 41).

Şart, taraf devletlerden ülkenin genelinde geçerli olmak üzere şu tedbirleri almasını talep etmektedir:

Devletin mevzuatında, “ekonomik ve toplumsal hayatla ilgili belgelerde, özellikle de iş sözleşmelerinde, ürünlerin ve aletlerin kullanım talimatlarında” bölgesel ve azınlık dillerinin kullanılmasını haklı bir sebebe dayanmaksızın yasaklayan veya kısıtlayan hükümler mevcut ise, bunların ortadan kaldırılması;

şirket iç yönetmeliklerinde ve özel sözleşmelerde kullanılacak dille ilgili benzer yasaklar ve kısıtlamaların da çıkarılması;

Ekonomik ve toplumsal faaliyetlerde bölgesel ve azınlık dillerinin kullanılmasını zorlaştıran, caydırmayı amaçlayan mevzuat ve uygulamalara son verilmesi (Madde 13, para 1).

Şartın, bölgesel ve azınlık dillerinin konuşulduğu bölgelerde ise, kamu makamlarının yetkileri dahilinde olduğu ölçüde ve şartların mümkün kıldığı oranda uygulanmak üzere öngördüğü yükümlülükler ise şunlardır:

Mali ilişkilerle ve bankacılıkla ilgili mevzuata çek, bona ve diğer ödeme emirlerinin ve diğer tür mali belgelerin yazılmasında bölgesel ve azınlık dillerinin kullanılmasına izin veren hükümler koymak;

Devletin doğrudan kendi denetiminde olan kamu sektöründeki ticari ve ekonomik ilişkilerde bölgesel ve azınlık dillerinin kullanılmasını teşvik eden tedbirler almak;

Hastalık, yaşlılık veya diğer sebeplerle malul durumda olan ve bakılmaya muhtaç bulunan kişilerin hastane, yurt veya yaşlılar evi gibi sosyal kurumlardan hizmet almasında, tedavi ve bakım görmesinde bölgesel ve azınlık dillerini kullanmalarını mümkün kılan düzenlemeler yapmak;

Güvenlik talimatları, tüketici hakları gibi belgelerin bölgesel ve azınlık dillerinde de yazılmasını temin amacıyla tedbirler almak (Madde 13, para 2).

Bu tedbirler arasında çek, bono ve benzeri senetlerin düzenlenmesinde bölgesel ve azınlık dillerinin kullanılmasını belirli bir bölgeyle sınırlı tutmanın bir anlamı bulunmamaktadır, çünkü bu gibi belgeler ticari hayatta sürekli el değiştirdiğinden ülkenin geri kalan bölgelerinde de kullanılır olacaktırlar. Azınlık dilinde yazılmış, ancak toplumun geri kalanının anlamadığı veya eksik ya da yanlış anlama riski taşıdığı bu cinsten kıymetli evrakın piyasada tedavülde olmasının azınlık diline ne kadar hizmet edeceğinden ziyade ticari hayatta yol açacağı muhtemel karışıklıkları dikkate almanın daha önemli olduğunu düşünüyoruz.

2.2.8. Sınırötesi temaslar

Bölgesel Diller ile Azınlık Dillerine Dair Avrupa Şartı en son maddi yükümlülük olarak sınırötesi temasları öngörmektedir. Sınırötesi temasların birinci yönünde taraf devletler kendi ülkesinde konuşulan bölgesel ve azınlık dillerinin aynen veya benzerinin bulunduğu devletlerle arasında mevcut andlaşmaları uygulamada daha titiz davranmaya çağırılmaktadır; herhangi bir akdi bağlantısı bulunmayanların da andlaşmalar yapmak suretiyle ilişkiler kurması istenmektedir. Şart, yapılacak andlaşmaların konusuyla ilgili de bir açıklamada bulunmaktadır: andlaşmalarda farklı devletlerin ülkelerinde bulunan, fakat aynı dili konuşan azınlıkların kültür, eğitim, haberleşme, meslek öğretimi ve meslek içi eğitim konularında ilişkiler kurması amaçlanmalıdır (Madde 14, para 1).

Sınırötesi temaslarla gerçekleştirilmeye çalışılan ikinci hedef de farklı devletlerin bölgesel yönetimleri arasında ilişkilerin kurulmasıdır (Madde 14, para 1). Tabii bu bölgesel yönetimlerden kastedilen bölgesel ve azınlık dillerinin kullanıldığı yönetimlerdir. Bu maddenin uygulamaya geçmesi demek, devletin kendi ülkesindeki bir azınlık diliyle ilgili meselelerin uluslararası bir mesele haline gelmesini kendi isteğiyle gerçekleştirmesi anlamına gelmektedir. Farklı devletlerin ülkelerinde yaşayan ve dil azınlığına mensup olan gruplar arasında ilişkiler kurulması ilgili grubun kültürel bütünlüğü ve gelişmesi açısından faydalı bir uygulama gibi görülebilir. Bununla birlikte konunun devletler arası ilişkilerde istikrarı bozabilecek, barışı tehlikeye düşürebilecek riskleri olabileceğini de göz ardı etmemek gerekir. Örneğin, Romanya içerisinde Macarca konuşan azınlığın durumu ele alındığında, bu azınlık grubuyla ilgili Macaristan doğrudan veya sivil toplum kuruluşları aracılığıyla yapacağı girişimler Romanya tarafından iç işlerine müdahale olarak algılanabilecektir. Devletlerin politik olarak karşı tarafa benzer cevaplar vermeye kalkışmaları, karşıdaki devletin içindeki azınlık gruplarını uluslararası temaslar için “kışkırtmaları” kuvvetle muhtemeldir. Bunun sonucu olarak, dil azınlıklarının korunması gibi insani ve kültürel bir amaçla başlayan süreç devletler arası ilişkileri bozacak noktaya kadar gelebilecektir.

2.3. Uygulama ve Devletlerin Tutumu

Bu bölümde Bölgesel Diller ile Azınlık Dillerine Dair Avrupa Şartının uygulanmasıyla ilgili konuları ele alacağız. Şart uygulamayı kendine has bir usule bağlamıştır (1). Ayrıca, bütün insan hakları sözleşmelerinde olduğu gibi uygulamanın usullere uygun bir şekilde gerçekleşmesini sağlamak amacıyla özel bir denetim mekanizması getirmiştir (2). Uygulama usullerini ve denetim mekanizmalarını inceledikten sonra, nihai olarak Avrupa Konseyi üye devletlerinin Şart karşısındaki tutumlarına genel olarak göz atacağız (3).

2.3.1. Uygulama usulleri

Bölgesel Diller ile Azınlık Dillerine Dair Avrupa Şartının uygulama usulleri bağlamında ilk ele alınması gereken husus tercihli yükümlülükler sistemidir. Şart, 1961 Avrupa Sosyal Şartında benimsenen tercih sistemine benzer bir sistem öngörmektedir. Buna göre, taraf devletler bir önceki bölümde ele aldığımız maddi yükümlülüklerin tamamıyla bağlı olmak yerine, önceden belirlenen bir usul çerçevesinde yükümlülüklerden belirli bir kısmı seçerek sadece seçtikleri yükümlülüklerle bağlı olmaktadır. Uygulamada büyük bir esneklik getiren bu sistem her şeyden evvel devletlerin Şarta taraf olmalarını teşvik etmektedir, çünkü, aksi takdirde Şartın genelini olumlu bulan, fakat birkaç yükümlülük konusunda tereddüt yaşayan devletler hiç taraf olmamak yerine, kendi şartlarına uygun yükümlülükleri seçerek taraf olma imkanına kavuşmaktadır. Sistemin ikinci yararı da, taraf devletler yükümlülükleri kendi özel durumlarını dikkate alarak seçtiklerinden uygulamada daha rahat hareket etmek imkanına sahip olmakta, bu da Şartın uygulamada daha az manipüle edilmesini veya daha az ihlal edilmesini sağlamaktadır.

Şartın öngördüğü tercih sistemiyle ilgili temel kural şudur (Madde 2, para 1): Taraflar, Şartın maddi yükümlülükleri (Şartın III. Bölümünde yer alan yükümlülükler) arasından en az 35 paragraf veya alt paragraf kabul etmek zorundadır. Şart tarafları paragrafların seçiminde tamamen serbest bırakmamıştır. Toplam 35 paragraftan en az üç tanesi Şartın 8 ve 12. Maddelerinden seçilecektir. Diğer deyişle, eğitim ile kültürel faaliyetler ve mekanları konu edinen

yükümlülükler öncelik verilmiştir. Şartın 9 (Adli Merciler), 10 (İdari Makamlar ve Kamu Hizmetleri), 11 (Medya) ve 13. (Ekonomik ve Toplumsal Hayat) Maddelerinden ise en az bir paragraf seçilmesi gerekmektedir. Bu sayılar asgari sınırları oluşturmaktadır. Dolayısıyla, seçilmesi zorunlu olan toplam bu 10 paragrafın dışında kalan 25 paragrafı taraf devletler istedikleri alanlardan seçme hakkına sahiptir. Böylece, taraflara yükümlülüklerini kendi şartları açısından elverişli gördükleri alanlarda toplama imkanı sunulmuş olmaktadır (Gramstad, 1999: 59-62). Maddi yükümlülükler arasında yer verilen sınırötesi temaslar konusundaki yükümlülüklerle ilgili herhangi bir zorunluluk öngörülmemiş, seçim taraf devletlerin tercihinin bırakılmıştır.

Şart, yukarıda açıkladığımız tercih sistemine ek olarak, bu sistemle bağlantılı ikinci bir uygulama usulü daha öngörmektedir. Buna göre her bir taraf devlet, uygulamayı kabul ettiği paragrafların “hangi bölgesel veya azınlık dilleri veya topraklarının tamamı veya bir bölümü üzerinde daha az yaygın olan hangi resmi diller için geçerli olacağını belirtecektir” (Madde 3, para 1). Hükümden de anlaşıldığı üzere, devletler kabul ettikleri yükümlülükleri seçmeli olarak uygulayabileceklerdir. Bölgesel veya azınlık dillerinden bir kısmını uygulama dışı bırakma imkanı veren bu hüküm taraf devletler açısından büyük bir esneklik getirmektedir. Şartı hazırlayanların meseleye nispeten gerçekçi baktıklarını gösteren bu hüküm Şartta da vurgulanan ayrımcılık yasağı gibi temel insan hakları ilkesi bağlamında düşünüldüğünde eleştiriye açıktır. Çünkü, bölgesel ve azınlık dillerinden hangilerinin Şartın koruması altına gireceğine nihai olarak taraf devletler karar vermiş olmaktadır. Taraf devletlerin bu konuda tercihlerini yaparken kendileri açısından siyasi sorunlar doğurabilecek bir seçimden kaçınacakları muhakkaktır. Halbuki, bir devletin içerisinde en fazla sorunlu olan, dolayısıyla da en fazla korumaya muhtaç olan diller bu gruba girenler arasında bulunmaktadır. Sonuç olarak, koruma altına alınacak dillerin devletlere bırakılması ayrımcılık yapılmasını peşinen kabul etmek anlamına geldiği gibi, uygulamada asıl korunması gereken dillerin dışarıda bırakılması Şartın amacıyla ters düşen bir durum ortaya çıkarmaktadır.

Şartın 3. Maddesinin anılan hükmünde dikkat çeken bir husus da resmi diller ibaresinin kullanılmasıdır. Bu hükme göre Şartın bir devletin içerisinde birden

fazla resmi dil mevcutsa, bunların arasında daha az yaygın olanların da tıpkı bölgesel ve azınlık dilleri gibi Şartın koruması altında olduğu anlaşılmaktadır. Ancak, Şartın geri kalan hükümlerinde resmi dillerle ilgili hiçbir tedbir öngörülmemektedir. Bir önceki bölümde incelediğimiz maddi yükümlülükler göz önünde tutulunca resmi dillerin bir devletin içerisinde Şartın bölgesel ve azınlık dilleri için gerçekleştirmeye çalıştığı olumlu statünün zaten tanımı gereği mevcut olduğunu, dolayısıyla bir resmi dil için aynı taleplerde bulunmanın gereksiz olduğu ortaya çıkmaktadır. Buradan hareketle, 3. Maddenin resmi dillere atıf yapması Şartın bütünüyle bağdaşmayan gereksiz bir fazlalık olmaktadır. Yer yer işaret ettiğimiz Şarttaki esasla ilgili hataların yanında bu fazlalık Şartın hazırlanmasında yeterli itinanın gösterilmediğinin de delili olmaktadır.

2.3.2. Denetim sistemi

Bölgesel Diller ile Azınlık Dillerine Dair Avrupa Şartının denetim sistemi taraf devletlerin belirli usullere göre vereceği raporlara dayanmaktadır. Sistemin düzenli işleyişi ise bir Uzmanlar Heyetinin yönetimine bırakılmıştır.

Şart, taraf devletlerin belirli bir şekle uygun olarak düzenli raporlar vermesini öngörmektedir (Madde 15). Raporların özellikle iki hususu kapsamaları gerekmektedir: taraf devletin bölgesel ve azınlık dilleriyle ilgili Şart çerçevesinde izlediği politikaların belirtilmesi ve Şartta tercih ettiği yükümlülüklerin uygulanması için aldığı tedbirler. Raporların zamanlaması ise şöyledir: Şartın yürürlüğe girdiği yıl içerisinde veya devletin Şarta taraf olduğu tarihten itibaren bir yıl içerisinde ilk rapor verilecektir. Daha sonra üçer yıllık periyotlarla düzenli raporların verilmesi öngörülmektedir. Raporların içeriğinde neler olacağının tespiti kararlaştırma yetkisi Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesine aittir. Raporların sunulacağı merci ise Şartın depoziterliği görevini de yürüten Avrupa Konseyi Genel Sekreteridir. Taraf devletler, ayrıca, sundukları raporları kamuoyuyla paylaşma yükümlülüğü altında bulunmaktadır.

Uzmanlar Heyeti Şartın başlıca denetim organıdır (Crnic-Grotic, 1999). Denetim Heyetinin kompozisyonu Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi tarafından belirlenmektedir. Bakanlar Komitesi taraf devletlerin teklif edeceği listeden her bir taraf devlet adına bir uzman olmak üzere seçim yapacaktır. Uzmanların seçiminde

göz önünde bulundurulması gereken iki temel kriter bulunmaktadır: Şartın kapsamına giren konularda uzman olmak; itibarı ve güvenilirliği yüksek bir kişiliğe sahip olmak. Bu kriterlerden Uzmanlar Heyetinin hükümetler arası bir organ olmadığını, insan hakları sözleşmelerinde benimsenen yöntemine uygun olarak¹³ geldikleri devletlerden bağımsız hareket eden üyelerden oluşan bir denetleme organı olduğu anlaşılmaktadır.

Uzmanlar Heyetinin üyeleri 6 yıllığına seçileceklerdir. Bu sürenin bitiminde aynı uzmanın tekrar seçilmesi mümkündür. Herhangi bir sebepten dolayı görev süresini tamamlayamayan uzmanların yerine seçilecek yeni üyeler, yerini aldığı üyenin kalan süresi boyunca görev yapacaktır. Uzmanlar Heyeti çalışmalarında izleyeceği prosedürü belirleyen kendi iç tüzüğünü oluşturacaktır. Heyete çalışmalarında yardımcı olmak ve sekreteryaya işlerini görmek için Avrupa Konseyi Genel Sekreteri yardımcı olacaktır.

Uzmanlar Heyetinin başlıca görevi taraf devletlerin sundukları raporların incelenmesidir (Madde 16). Raporların incelenmesi aşamasında, taraf devletler içerisinde yasal olarak kurulmuş kuruluşlar ve dernekler Uzmanlar Heyetine görüşlerini sunmak, önemli gördüğü konularda Heyetin dikkatini çekmek hakkına sahiptir. Böylece, Şartın denetim sürecine dolaylı da olsa sivil toplum kuruluşlarının katılması sağlanmaktadır. Uzmanlar Heyeti raporlarını hazırlarken bu kuruluşlardan gelen görüşleri de dikkate almak zorundadır.

Uzmanlar Heyeti tarafından yapılan incelemeler ve değerlendirmeler bir rapor haline getirilerek Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesine sunulacaktır. Raporda ilgili taraf devletlerin gözlemlerine de yer verilecektir. Uzmanlar Heyetinin raporunda özellikle Bakanlar Komitesine yönelik tekliflerin yer alması öngörülmektedir. Bakanlar Komitesi raporlardan hareketle taraf devletlere yönelik alacağı tavsiye kararlarında bu teklifleri dikkate alacaktır. Bakanlar Komitesinin Uzmanlar Heyetinden gelen raporları gerek görmesi halinde yayınlama yetkisi bulunmaktadır.

¹³ Örneğin, Birleşmiş Milletler Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesinin denetim organı olarak kurulan İnsan Hakları Komitesi, yine Birleşmiş Milletler İktisadi, Toplumsal ve Kültürel Hakları Sözleşmesinin denetim organı olan İktisadi, Toplumsal ve Kültürel Haklar Komitesi devletlerden bağımsız hareket edebilen uzmanlardan oluşan organlardır. Bkz. Çağırın, a.g.e., s. 111 ve 145.

Denetim sistemiyle ilgili son husus, Avrupa Konseyi Genel Sekreterinin iki yılda bir Şartın uygulanmasıyla ilgili olarak Avrupa Konseyi Parlamenterler Asamblesine rapor vermesidir. Bu şekilde Parlamenterler Asamblesi denetimde doğrudan bir rol oynamamakla birlikte, Şartın uygulanması konusunda bilgilendirilmiş olmaktadır.

2.3.3. Devletlerin tutumu

Bölgesel Diller ile Azınlık Dillerine Dair Avrupa Şartına karşı devletlerin tutumunu genel olarak ve sadece Avrupalı devletlerin Şartı onaylayıp onaylamamasına göre değerlendireceğiz. Dolayısıyla, Şartı uygularken devletlerin aldıkları tedbirler ve bu hususta Şart denetim organlarının yaptıkları yorumları bir tarafa bırakıyoruz.

2010 yılı itibariyle Bölgesel Diller ile Azınlık Dillerine Dair Avrupa Şartı 24 Avrupa devleti tarafından imzalanıp onaylanmıştır¹⁴. Bunlar dışında Şartı imzalamış bulunan, fakat henüz onaylamayan 9 devlet bulunmaktadır¹⁵. Geri kalan 14 Avrupa Konseyi üyesi devlet¹⁶ ise Şartı ne imzalamış ne de onaylamıştır¹⁷. Şarta taraf olmak için onaylama işleminin bitirilmiş olması gerektiğinden, bugün itibariyle Avrupa Konseyinin 47 üyesinden hemen hemen yarısını oluşturan 23 üye taraf değildir. Diğer deyişle, imzaya açılmasının üzerinden 18 sene geçmiş olmasına rağmen, Şart, Avrupalı devletlerin yarısı tarafından benimsenmiş, diğer

¹⁴ Bölgesel Diller ile Azınlık Dillerine Dair Avrupa Şartını onaylayıp taraf olan devletler şunlardır: Ermenistan, Avusturya, Hırvatistan, Kıbrıs Rum Kesimi, Danimarka, İspanya, Finlandiya, Almanya, Macaristan, Liechtenstein, Lüksemburg, Karadağ, Hollanda, Polonya, Norveç, Çek Cumhuriyeti, Romanya, İngiltere, Sırbistan, Slovakya, Slovenya, İsveç, İsviçre ve Ukrayna. (Kıbrıs Rum Kesiminin ismi resmi belgelerde Kıbrıs veya Kıbrıs Cumhuriyeti şeklinde geçmektedir. Ada'nın güneyindeki Rum yönetiminin Kıbrıs'ın tamamının meşru temsilcisi olduğunu varsayan bu adlandırmayı, söz konusu varsayım haklı gerekçelere dayanmadığından kullanmıyoruz.)

¹⁵ Bölgesel Diller ile Azınlık Dillerine Dair Avrupa Şartını sadece imzalamış bulunan devletler şunlardır: Azerbaycan, Bosna-Hersek, Fransa, İzlanda, İtalya, Malta, Moldova, Rusya ve Makedonya.

¹⁶ Bu devletler şunlardır: Türkiye, Arnavutluk, Andora, Belçika, Bulgaristan, Estonya, Gürcistan, Yunanistan, İrlanda, Letonya, Litvanya, Monaco, Portekiz, San Marino.

¹⁷ Bölgesel Diller ile Azınlık Dillerine Dair Avrupa Şartının imza, onay, yürürlüğe giriş ve diğer formalitelerle ilgili resmi durum Avrupa Konseyi internet sitesinde sürekli güncellenerek belirtilmektedir. Burada kullandığımız bilgileri söz konusu internet sitesinden aldık: <http://conventions.coe.int/Treaty/Commun/ChercheSig.asp?NT=148&CM=8&DF=&CL=ENG> (giriş tarihi: 13 Nisan 2010).

yarısı tarafından ise benimsenmemiştir. Buradan çıkarılacak ilk sonuç, Avrupalı devletlerin Şart karşısındaki tutumu net değildir; mevcut tabloya göre Şarta taraf olmayı Avrupalı değerlerin benimsenmesine bir ölçü olarak almak doğru değildir.

Avrupa Konseyi üyeleri bakımından genel durum böyle olmakla birlikte, bir de Avrupa Birliği üyelerinin durumuna bakmak gerekir. Bilindiği üzere, Avrupa Birliği üyesi olan bütün devletler aynı zamanda Avrupa Konseyi üyesidir, fakat bunun tersi doğru değildir. Yani, Avrupa Konseyine üye olan devletlerin ancak bir kısmı aynı zamanda Avrupa Birliği üyesidir. Avrupa Birliğinin toplam 27 üyesinden 16 tanesi Şartı onaylamış ve taraf olmuştur. Geri kalan 11 Avrupa Birliği üyesi henüz Şarta taraf değildir. Bunlar arasında Fransa (Poignant, 1999), İtalya ve Malta Şartı imzalamakla birlikte onay işlemini yapmamışlardır. Şartı hiç imzalamamış bulunan devletler arasında Avrupa Birliği üyesi olanlar ise Belçika, Bulgaristan, Estonya, Yunanistan, İrlanda, Letonya, Litvanya ve Portekiz'dir.

Bu tablonun da gösterdiği gibi, Avrupa Birliği üyesi olan devletlerin de yarıya yakını (yüzde 40'ı) Bölgesel Diller ile Azınlık Dillerine Dair Avrupa Şartına taraf değildir. Üstelik taraf olmayan ülkelere bakıldığında bir tarafta Avrupa Birliğinin Fransa ve İtalya gibi öncü ve büyük devletleri bulunmaktadır. Belçika, İrlanda, Yunanistan ve Portekiz gibi nispeten eski üyelerin yanında Bulgaristan, Estonya, Litvanya, Letonya gibi yeni üyeler de Şarta taraf olmayanların arasındadır.

Bu dağılımdan bazı sonuçlar çıkarmak mümkündür. Birincisi, Avrupa Birliği içerisinde yer almakla Bölgesel Diller ile Azınlık Dillerine Dair Avrupa Şartını kabul etmek arasında hukuki bir bağ olmadığı gibi, değerler ve ilkeler açısından da zorunlu bir bağ bulunmamaktadır. İkincisi, sayılan devletler arasında Avrupa Birliğine Şartın yapıldığı tarihten sonra katılanlar da bulunduğu göre, Şarta taraf olmak yeni üye olan devletlere bir üyelik şartı, yapılması gereken bir işlem olarak sunulmamıştır. Yani, Bölgesel Diller ile Azınlık Dillerine Dair Avrupa Şartına taraf olmak Avrupa Birliğine üye olmak için mutlaka yerine getirilmesi gereken bir husus değildir. Tezimizin sonuç bölümünde Türkiye ile ilgili değerlendirme yaparken bu konuya tekrar döneceğiz.

3. ROMANYA VE AZINLIK DİLLERİ

Azınlık dilleriyle ilgili olarak Romanya'yı inceleme konusu olarak seçmemizin sebebi Tezimizin başında ortaya koyduğumuz problematikle ilgilidir. Hatırlanacağı üzere Avrupa Birliği Komisyonu İlerleme Raporunda aday ülke olan Türkiye'nin Bölgesel Diller ile Azınlık Dillerine Dair Avrupa Şartını onaylamamış olmasını endişe verici olarak nitelendirerek, söz konusu Şartın onaylanmasını adeta bir üyelik şartı olarak sunmaya çalışmıştır. Tezimizin önceki bölümünde Şartı detaylı olarak inceledikten sonra, Avrupa Birliği üyesi olan devletlerin Şart karşısındaki tutumlarını ortaya koyduk. Buradan anlaşıldığı üzere, halihazırda Avrupa Birliği üyelerinin yarısına yakını Şarta taraf değildir. Romanya ise son dönemde Avrupa Birliğine üye olan ve Şartı onaylayan ülkeler arasında yer almaktadır. Hem Avrupa Birliği üyeliğinin gereklerine hem de Bölgesel Diller ile Azınlık Dillerine Dair Avrupa Şartının yükümlülüklerine uygun davrandığı kabul edilen bir devlet olarak azınlık dilleriyle ilgili mevzuatı ve politikasının nasıl olduğunu ortaya koyarak mukayese edilebilir bir örnek ortaya çıkarmayı düşünüyoruz.

Bu bölümde esas olarak Romanya'daki azınlık dillerinin durumu incelenmektedir. Türkiye ile mukayeseler ise Romanya mevzuatındaki ilgili hükümlere karşılık gelen kuralların Türk mevzuatından verilmesi suretiyle yapılacaktır. Bu sebeple, azınlık dilleriyle ilgili olarak Türkiye'deki durum özel olarak incelenmemiştir, sadece mukayese yapmak için Türk mevzuatına başvurmakla yetinilmiştir.

Romanya'da azınlık dilleri konusunu azınlık dilleriyle ilgili tarihi, coğrafi ve sayısal verilerle genel hukuki çerçevenin ortaya konulduğu ve genel değerlendirmelerin yapıldığı Ulusal Dil Politikası ve Azınlık Dilleri (1) ve eğitim, kamu hizmetleri, kültürel hayat ve medya gibi alanlarda azınlık dillerinin durumunu ele alacağımız Uygulamadaki Durum (2) başlıkları altında iki kısım halinde inceleyeceğiz.

3.1. Ulusal Dil Politikası ve Azınlık Dilleri

Romanya'nın azınlıklarla ilgili ulusal dil politikasını değerlendirirken önce ülkenin durumu ve azınlık dilleriyle ilgili genel değerlendirmeler yapacağız. İkinci bir başlık altında ise Romanya Anayasasında yer alan hükümlerle, ülkenin uluslararası taahhütleri dolayısıyla yerine getirmesi gereken yükümlülükler ele alınacaktır.

3.1.1. Genel durum

Nüfusu 24,2 milyon olan Romanya'nın resmi dili Rumencedir¹⁸. Romanya'da en yoğun etnik unsur yüzde 83,8 ile Rumenlerdir. Ülkede yüzde 6,7 oranında Macar, yüzde 1,1 Çingene, yüzde 0,3 Ukraynalı, yüzde 0,2 Alman, yüzde 0,1 Rus, yüzde 0,1 Türk, yüzde 0,1 Sırp, yüzde 0,1 Tatar bulunmaktadır. Ayrıca sayıları az olmakla birlikte Slovak, Bulgar, Yid, Hırvat, Çek, Polonyalı, Yunan, Ermeni etnik kökenlerine mensup olanlar da mevcuttur.

Batının kadim ülkelerinden birisi olan Romanya, Balkan Yarımadası'nın kuzeyinde Orta Avrupa'nın güneyinde yer almaktadır. Ülke kuzeyde ve kuzeydoğuda Ukrayna, kuzeydoğuda Moldova, kuzeybatıda Macaristan, güneybatıda Sırbistan, güneyde Bulgaristan ile komşudur. Ülkenin doğuda Karadeniz'e kıyısı vardır.

Günümüzde Romanya'da üç büyük bölge dikkati çekmektedir. Bunlar, Bukovin ile birlikte Batı Moldovya, Olteniya ve Dobruca ile birlikte Valaşi ve Krisana-Maramur ile birlikte Transilvanya-Banat bölgeleridir. Ülkenin idari yapısı eyaletler, kentler ve komünler biçimindedir; Romanya'da 41 eyalet ve bunlara ek olarak eyalet statüsüne sahip başkent Bükreş, 83'ü belediye statüsüne sahip 263 kent ve 2685 komün (13.285 köy ile birlikte) bulunmaktadır.

Romanya parlamenter demokrasi ile yönetilmektedir. Avrupa Birliği üyesi olan ülke birlik ülkeleri içinde yedinci büyük yüz ölçümüne ve dokuzuncu büyük nüfusa sahiptir. Başkent Bükreş, 2,2 milyon nüfusu ile Avrupa Birliği'nin en büyük altıncı kentidir. Romanya; Avrupa Birliği, Fransızca Konuşan Ülkeler Topluluğu, Latin Birliği, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı, NATO gibi uluslararası kuruluşlara üyedir.

Romanya Anayasası içerisinde (1991) 6, 13, 32, 59, 127 ve 148. maddeler diller ve kültürler ile ilgili çeşitli hükümler içermektedir. Romanya ayrıca Avrupa Konseyi'nin Azınlık Dilleri Çerçeve Sözleşmesi (1995) ve Bölgesel – Azınlık Dilleri Şartı'nı (1992) kabul etmiştir. Romanya devleti azınlık dilleri ve kültürleri ile alakalı çeşitli kanunlar, kararlar, düzenlemeler çıkarmıştır. Bahsi geçenler şunlardır:

¹⁸ Romanya ile ilgili genel bilgiler için Romanya Dışişleri Bakanlığının resmi internet sitesi ve bu siteden değişik alanlar için verilen bağlantılara başvurulabilir: <http://www.mae.ro/?lang=en> (Erişim Tarihi: 15 Nisan 2010).

4 Aralık 1991 tarihli Ulusal Azınlıklar ile İlgili Deklarasyon, 26 Kasım 1991 tarihli 69 numaralı Bölgesel Kamu Yönetimi ile alakalı kanun, 6 Nisan 1993 tarihli 136 numaralı karar, Ulusal Azınlıklar Konseyini kuran 6 Nisan 1993 tarihli karar, 84/1995 sayılı Eğitim Kanunu, 29 Aralık 1995 tarihli Eğitim Kanunu, 27/1996 numaralı siyasi partiler kanunu, 24 numaralı 12 Nisan 1996 tarihli yöresel kamu yönetimi kanunu, 84/1995 sayılı kanuna düzenleme getiren 36/1997 sayılı yönetmelik, 17 numaralı 1997 tarihli ulusal azınlıkların korunması için bir departman kurulumu, organizasyonu, işletimine dair kanunname, 14/1999 numaralı diğer dillerde yapılan yayınların Rumenceye tercüme edilmesi ile alakalı karar, 23 Nisan 2001 tarihli 215 numaralı yöresel kamu yönetimi kanunu, 2004 tarihli Rumencenin kamu kurum ve kuruluşlarında kullanımına dair kanun, 2005 tarihli Romanya’da ulusal azınlıkların statüsünü belirleyen kanun.

3.1.2. Dillere dair sayısal ve tarihi veriler

Ülke nüfusunun yüzde doksana yakını kendisini Rumen kökenli olarak tanımlamasına ve Roman diller yelpazesinden olan Rumenceyi konuşmasına rağmen Romanya nüfusu çok etnikli bir yapıdadır. Romence okuyup-yazarlar Bükreş’teki 41 bölgenin 39’unda baskın unsurdur. Nüfusun yüzde ellisi ile yüzde sekseni arasında oranlara sahip oldukları bölgeler; Bihor, Cluj, Mureş, Satu Mare et Sălaj’dır. Rumence konuşanların oranlarının yüzde ellinin altına düştüğü iki bölge ise Harghita (yüzde 14,1) ve Covasna (yüzde 23,2)’dir.

Günümüzde tüm Rumen lehçeleri (Rumen, Moldav, Arumen, Makedo-Rumen, İstro-Rumen, Megleno-Rumen, Transilvanya vb.) –yakın ya da uzak- Romanya’nın çevresindeki dil alanı içerisinde konuşulmaktadır. Unutulmamalıdır ki Rumence çok erken dönemlerde Slav dillerinin ve Bizans/Ortodoks kültürünün etkisi altında kalmıştır. Ayrıca Rumence Latince’den de etkilenmekle beraber yeni ve özgün bir yapıya sahiptir. Dil içerisindeki başlıca lehçeler şunlardır:

Kuzey Lehçeleri: Kuzey Lehçelerini Dako-Rumen ve İstro-Rumen lehçeleri oluşturmaktadır. Dako-Rumen lehçesi Rumen lehçelerinin en önemlisi olarak telakki edilir. Dako-Rumen lehçesi günümüz Romanyası’nda, Moldova’da, Sırbistan, Macaristan, Ukrayna ve Bulgaristan sınır alanlarında konuşulmaktadır. Dako-Rumen lehçesi de kendi içerisinde Moldov, Valak ve Transilvanya olarak üç alt birime ayrılır. Bu

üç alt birim her ne kadar ayrı olarak gösterilse de her birimin mensupları diğerlerine mensup kişilerin dillerini kolayca anlayabilmektedir. İstro-Rumen lehçesi günümüzde kullanılmamaktadır. Bu dili konuşan son kişi de 2006 yılında vefat etmiştir.

Güney Lehçeleri: Güney lehçelerini Arumen ve Megleno-Rumen lehçeleri oluşturmaktadır. Arumen lehçesi yaklaşık olarak iki yüz elli bin kişi tarafından Yunanistan'ın kuzeyinde, Arnavutluk'un güneyinde, Sırbistan'ın doğusunda, Bulgaristan'da ve Makedonya Cumhuriyeti'nde konuşulmaktadır. Megleno-Rumen lehçesi ise Selanik'in (Yunanistan) kuzeydoğusunda, Bulgaristan'ın kuzeyinde yerleşik bulunan on beş bin civarındaki bir Müslüman topluluk tarafından konuşulmaktadır.

3.1.3. Azınlıklar (Rechel, 2008)

Romanya'da ulusal azınlıklar içerisinde en önde gelen topluluk Çingenerlerdir ancak Çingenerlere mensup kişilerin sayısı üzerinde farklı rakamlar telaffuz edilmektedir. 2002'de yapılan sayıma göre Çingenerler 241 617 kişiden müteşekkil görünmektedir (ki bu toplam nüfusun yüzde 1,1'ine tekabül etmektedir).

Rumen sosyologlar bu sayının bir milyon civarında, Çingenerler ile alakalı kurumlar ise iki buçuk milyon ile üç milyon civarında olduğunu iddia etmektedirler. Rakamlar arasındaki bu farklılık sayımlar sırasında kimi Çingenerlerin kendilerini Rumen, Macar, Türk olarak tanımlamalarından ve kimilerinin de herhangi bir şekilde nüfus cüzdanlarının bulunmamasından ileri gelmektedir.

Romanya'daki azınlıklar anadilleri, nüfusları ve ülkenin genel nüfusuna oranları itibariyle aşağıdaki tabloda detaylı olarak ortaya konulmaktadır:

Etnik Grup (2002 Sayımı)	Ana Dil	Nüfus	Oran (%)
Rumen	Rumence	19 741 356	91,0
Macar	Macarca	1 447 544	6,7
Çingene	Romanca	241 617	1,1
Ukraynalı	Ukraynaca	57 593	0,3
Alman	Almanca	45 129	0,2
Rus Lipoven	Rusça	29 890	0,1
Türk	Türkçe	26 714	0,1

Sırp	Sırpça	20 377	0,1
Tatar	Tatarca	21 482	0,1
Slovak	Slovakça	16 108	0,0
Bulgar	Bulgarca	6 747	0,0
Hırvat	Hırvatça	6 355	0,0
Yunan	Yunanca	4 146	0,0
Çek	Çekçe	3 339	0,0
Musevi	Rumence	1 100	0,0
Polonyalı	Lehçe	2 755	0,0
İtalyan	İtalyanca	2 563	0,0
Çinli	Çince	2 300	0,0
Ermeni	Ermenice	762	0,0
Makedon	Makedonca	588	0,0
Arnavut	Arnavutça	484	0,0
Krasovanyen	Krasovanyence	269	0,0
Ruthen	Ruthence	169	0,0
Sloven	Slovençe	71	0,0
Gagauz	Gagavuz Türkçesi	30	0,0
Diğer		11 348	0,1
Belirtilmemiş		5 345	0,0
Toplam		24 258 810	100

(Kaynak: <http://www.tlfq.ulaval.ca/axl/europe/roumanie.htm> Tarih 13 Nisan 2010)

Romanya içerisinde azınlıkların (Türkler ve Çingenerler hariç) ikamet ettiği başlıca yöre Transilvanya'dır.

Toplam nüfusun yüzde 6,7'sini oluşturan Macarlar Romanya'nın en önemli dilsel azınlığını oluşturmaktadırlar. Macarların yarısından fazlası (yüzde 52,9) şehirlerde ikamet etmektedir. Macarlar ülke içerisinde sadece Hargitha (yüzde 84,6) ve Covasna (yüzde 73,8) bölgelerinde çoğunluktadırlar. Ayrıca Mareş, (yüzde 39,3) Satu Mare, (35,2) Bihor, (25,9) ve Salej şehirlerinde de (yüzde 23,1) önemli miktarlarda Macar azınlık yaşamaktadır.

Kendilerini Çingene olarak tanımlayan kişiler toplam nüfusun yüzde 1,1'lik bölümünü oluşturmaktadır. Önemli bir kısmı Valachie ve Bükreş'te (şehir nüfusunun yüzde 1,4'ü Çingene'dir) yaşamaktadır. Ayrıca adı geçen bölgelerden başka Mure (yüzde 7,0, Calarasi (yüzde 5,6), Bihor (yüzde 5,0), Dolj (yüzde 4,3),

Sibiu (yüzde 4,2) ve Arad (yüzde 3,9) bölgelerinde de Çingene varlığı göze çarpmaktadır.

Romanya'da Türk varlığı ise başlıca iki bölgede görülmektedir. Bunlar; Constanta (yüzde 3,4) ve Tulcea (yüzde 1,3) bölgeleridir.

3.1. 4 – Tarihi Veriler (Romanya tarihi için bkz. (Lehrer, 1992)

Bugünkü Romanya topraklarında ortaya çıkan ilk devlet Traklar tarafından kurulan Daçya Krallığıdır. Bu devletin toprakları 101-107 yılları arasında Roma İmparatoru Trajan'ın orduları tarafından işgal edilmiştir. Bu işgal sonucunda bölge Roma İmparatorluğu'nun bir eyaleti haline gelmiştir. Bölgedeki Roma egemenliği 256 yılına kadar sürmüştür. Roma İmparatorluğu'nun bölgedeki varlığı birtakım kültürel sonuçlar da doğurmuştur. Daçya olarak anılan bu bölge Romanlaşmış ve Hristiyanlaşmıştır. Bu Hristiyanlaşma ve Romanleşmenin akabinde Latince konuşmaya başlamışlardır. Roma İmparatorluğu'ndan sonra bu topraklar Got, Hun, Avar ve Slav istilalarına şahitlik etmiştir. Bölge dokuzuncu ve on birinci yüzyıllar arasında Birinci Bulgar Devleti'nin egemenliği altında bulunmuştur. Bu dönemi Macar, Peçenek, Kuman, Tatar ve Moğol istilaları takip etmiştir.

Romenlerin kendilerine ait bir devlet kurmaları on dördüncü yüzyıla rastlamaktadır. 1310 yılında Eflak Beyliği, 1352 yılında ise Boğdan Beyliği kurulmuştur. Romanya'nın bir diğer bölgesi olan Erdel ise onuncu yüzyıldan itibaren Macar hâkimiyetinde kalmıştır. On beşinci ve on altıncı yüzyıllarda Eflak, Boğdan ve Erdel Türk hâkimiyeti altına girmiştir. Adı geçen beylikler içişlerinde bağımsızdılar lakin askeri ve diplomatik açıdan Osmanlı Sultanı'nın emrine göre hareket edip ve yıllık vergi vermekteydiler. Bölgenin yöneticileri, Osmanlı Padişahları tarafından tayin edilmekteydi. Adı geçen beyliklerin başında bulunan voyvodalar Rumenlerin arasından seçilmekteydi. Voyvodalar 18. yüzyılda ise Fenerli Rumlar arasından seçilmişlerdir. Bu durum 1826 yılında Yunanistan'ın bağımsızlığını kazanmasına kadar devam etmiştir.

Osmanlıların Osmanlı-Rus Savaşı'nı (1806-12) kaybetmeleri neticesinde 1821 yılında Rusya'yla Bükreş Andlaşması'nı imzalamışlardır. Bu andlaşma ile

Besarabya'yı (bugünkü Moldova Cumhuriyeti) Rusya'ya bırakmak zorunda kalmışlardır. 1858'de Paris Antlaşması imzalanırken Üçüncü Napolyon'un müdahalesi sonucunda Moldova ve Valachie bölgeleri birlikte Romanya olarak anılmış ve Romanya'ya muhtariyet verilmiştir. 1878 Berlin Kongresi ile Romanya bağımsız bir devlet olmuştur. 1881'de ise krallık halini almıştır. Romanya Bulgaristan ile savaşmış ve 1918 yılında Güney Dobruca'yı Bulgaristan'a terk etmiştir. İtilaf devletlerinin savaşı kazanmalarından sonra Saint Germain ve Triyanon andlaşmaları imzalanmıştır. Bu andlaşmalar ile Transilvanya, Bukovina, Banat ve Beserabya bölgeleri Romanya'ya verilmiştir. Romanya ilerleyen yıllar içerisinde parlamenter demokrasiye geçmiş ve merkezi bir devlet sistemi kurmaya çalışmıştır. Ayrıca sınırlarını muhafaza etmek için Polonya, Yugoslavya, Çekoslovakya, Yunanistan ve Türkiye ile andlaşmalar imzalamıştır.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında Romanya Sovyet etkisi altına girmeye başlamış ve 1948'de ülke içerisinde egemenliği elinde bulunan komünistlerin ilanı ile "Halk Cumhuriyeti" halini almıştır. Bu dönemle birlikte Romanya politikalarını Sovyetler Birliği ekseninde belirlemiştir.

1974 yılında Çavuşesku'nun devlet başkanı olmasıyla Romanya Sovyetler Birliği'nin etki alanından çıkmaya başlamıştır. Çavuşesku Romanya içerisinde aşırı milliyetçi ve Macar karşıtı kültürel politikaları yürürlüğe koymuştur. Macarca faaliyet gösteren kültür merkezleri, tiyatrolar, okullar, üniversiteler birer birer kapatılmıştır. Macar ve Rumen toplumları arasındaki kültürel bağlantılar kökten koparılmıştır. Ayrıca 1988 yılı Nisan ayı içerisinde Macarca isim verilmesi yasaklanmıştır.

1989 yılı Aralık ayında çıkan ayaklanmalar sonucunda Çavuşesku yönetimi devrilmiştir. Çavuşesku ve eşi Elena bir helikoptere binerek Bükreş'ten kaçmışlar lakin çok geçmeden yakalanmışlardır. 25 Aralık 1989'da, yaklaşık bir saat süren yargılamanın ardından kitle katliamı, yolsuzluk, görevi kötüye kullanma, vatana ihanet ve kamu malını zimmetlerine geçirme suçlarından haklarında idam kararı verilmiştir. Aynı gün içinde kurşuna dizilerek idam edilmişlerdir.

Çavuşesku'dan sonra yönetime gelen Ulusal Kurtuluş Cephesi, geçmiş yönetimin azınlıklar üzerindeki politikalarından vazgeçmiş, kişisel ve kolektif

hakları geliştireceğini ve koruyacağını duyurmuştur. Avrupa Konseyi'ne katılımından bu yana (7 Ekim 1993) Romanya gerçek bir demokrasiye sahip olmak için çeşitli girişimlerde bulunmuştur. Ayrıca ilgili uluslararası andlaşmalara da imza atmıştır.

3.2. Azınlık Dilleriyle İlgili Genel Hükümler

Romanya'da genellikle her ülkede olduğu üzere devletin yapısı ve işleyişini, ulusu yakından ilgilendiren önemli konular önce genel ilkeler ve kurallar şeklinde anayasada düzenlenmektedir. Kanun ve diğer mevzuattaki teferruatlı düzenlemeler kaynağını anayasada yer alan bu kurallarda bulurlar. Bu sebeple, Romanya'da azınlık dillerinin durumunu incelerken Rumen Anayasasından başlıyoruz. Anayasaya ilave olarak uluslararası andlaşmalar da ülkedeki konuyla ilgili diğer düzenlemeler için bir temel oluşturmaktadır.

3.2.1. Anayasal çerçeve

1991 yılında kabul edilen ve 18 Eylül 2003 tarihli kanunla bazı değişiklik ve ilaveler yapılan Romanya Anayasası¹⁹ değişik maddelerinde ülkede yaşayan azınlıkların temel hak ve hürriyetleriyle ilgili hükümler içermektedir. Azınlıkların statüsünü belirleyen bu hükümler azınlık dillerinin kullanılmasıyla ilgili hukuki çerçeveyi çizmektedir. Ayrıca, Anayasada münhasıran azınlık dilleriyle ilgili hükümler de bulunmaktadır.

Anayasa ülkedeki etnik, kültürel, dil ve dini azınlıkların kendilerini koruma, geliştirme ve ifade etme haklarını eşitlik ve ayrımcılık yapmama ilkeleri üzerine kurmuştur. Buna göre, azınlıklar Anayasa, kanun ve diğer düzenlemelerden kaynaklanan haklarını diğer Rumen vatandaşlarla aralarında herhangi bir imtiyaz ve farklılık olmaksızın eşit şartlarda kullanacaklardır. Bu durum Anayasanın 6. Maddesinde şöyle ifade edilmektedir:

¹⁹ Romanya Anayasasıyla ilgili değerlendirmelerimizde anayasa metninin İngilizce çevirisinden yararlandık. Tezimizde kullandığımız anayasa hükümlerinin Türkçeye çevirisinde de İngilizce metni esas aldık. Romanya Anayasasının İngilizce metni için bkz. <http://www.constitution.org/cons/romania.txt> (Erişim Tarihi: 10 Nisan 2010); http://www.presidency.ro/?_RID=htm&id=14&exp2=ro (Erişim tarihi 14 Nisan 2010).

“1. Devlet, ulusal azınlıklara mensup olan şahıslara etnik, kültürel, dilsel ve dini kimliklerini muhafaza etmek, geliştirmek ve ifade etmek hakkını tanır ve garanti eder.

2. Ulusal azınlıklara mensup olan şahısların kimliklerini muhafaza etmesi, geliştirmesi ve ifade etmesi için alınan koruma tedbirleri diğer Rumen vatandaşları bakımından eşitlik ve ayırım yapmama ilkelerine uygun olmalıdır.”

Türk Anayasasında²⁰ ise azınlıklarla ilgili benzer bir hüküm yer almamaktadır. Azınlıklar konusu daha ziyade daha sonra işaret edeceğimiz üzere Türkiye Cumhuriyetinin kuruluş yıllarında yapılan uluslararası andlaşmalarda düzenlenmiş, anayasa ve kanunlarda bu andlaşmalarda kimi azınlık gruplarına tanınan hakların kullanılmasıyla ilgili düzenlemelere yer verilmiştir.

Romanya Anayasasında azınlıklarla ilgili bu genel hükümlerde dikkati çeken husus, hakların muhatabı olarak azınlıklara mensup şahısların alınmasıdır. Diğer bir ifadeyle, Anayasa ülkedeki azınlıkları birer grup olarak muhatap almamakta; tek tek şahıslara haklar tanımaktadır. Azınlık düzenlemeleri bakımından bu ayırım oldukça önemlidir. Zira azınlıklara grup olarak haklar tanınması, yani grup haklarının verilmesi, bu hakların kullanılması ve korunması bakımından bireysel haklara göre farklılıklar göstermektedir. Bireysel haklarda hakkın sahibi (süjesi) bireylerdir; dolayısıyla, haklardan faydalanırken ve ihlal durumunda harekete geçerken bunun için öngörülmüş idari veya yargısal yollardan diğer bireyler gibi münferiden yararlanırlar. Mesela, anadilini kullanma hakkının ihlal edildiğini düşünen azınlığa mensup bir şahıs bu mağduriyetinin giderilmesi veya telafi edilmesi için hukuk düzeninin ilgili mekanizmalarına bireysel olarak başvurabilir. Söz konusu hak bireysel nitelikte olduğundan, mağdur şahısla aynı azınlık dilini konuşan bir başkası veya başkaları mağdurun adına veya bu mağduriyetten hareketle genel bir ihlal olduğu gerekçesiyle harekete geçme hakkına sahip değildir. Bir hakkın grup hakkı olarak tanınması halinde, hakkın sahibi grubun tamamı olacağından, yukarıdaki örnekteki ihlal sadece bireysel bir mağduriyet olmakla kalmayacak, aynı zamanda grubun mağduriyeti sayılacağından ilgili azınlık grubunun temsilcileri de hak arayabileceklerdir.

²⁰ Türk Anayasasıyla ilgili referanslarımız 1982 Anayasasının en son değişikliklerini dikkate almaktadır.

Anayasa ÷lkedeki azınlıklara mensup şahısların haklarıyla ilgili olarak yukarıda belirttiğimiz genel hukuki çerçeveyi çizirken, azınlıklar da dâhil olmak üzere vatandaşların tamamının devletle olan ilişkilerinde Rumenceyi kullanmanın esas olduğunu açık ve net bir şekilde ifade etmektir (Madde 13):

“Romanya’da resmi dil Rumencedir.”

Maddeden da anlaşıldığı üzere Rumencenin resmi dil olması esastır. Bu hüküm geneldir. Ancak, 13. Maddeyi Anayasanın yukarıda andığımız 6. Maddesiyle birlikte düşündüğümüzde, genel hükmün azınlıklara tanınmış olan dilsel haklar bakımından birtakım istisnaları olacağı tabiidir. Nitekim gerek Anayasada gerekse ilgili mevzuatta azınlıkların resmi ilişkilerde ve toplumsal hayatlarının belirli alanlarında kendi dillerini kullanabilmelerine imkân tanıyan hükümler bulunmaktadır.

Türk Anayasasında resmi dille ilgili hüküm hemen Anayasanın başında “Devletin bütünlüğü, resmi dili, bayrağı, milli marşı ve başkenti” başlıklı 3. Maddede yer almaktadır. Söz konusu maddede kısaca, devletin dilinin Türkçe olduğu belirtilmektedir.

Azınlık haklarının kullanılması bakımından önemli bir hüküm olan Romanya Anayasasının 148. Maddesinde,

“1. İşbu Anayasanın Rumen devletinin ulusal niteliğı, bağımsızlığı, üniter ve bölünemez yapısı, cumhuriyet rejimi, ÷lke bütünlüğü, yargının bağımsızlığı, siyasi çoğulculuk ve resmi dille ilgili hükümleri değışiklik konusu yapılamaz”.

“2. Aynı şekilde, vatandaşların temel hakları ve temel hürriyetlerinin veya onlara verilmiş olan garantilerin kaldırılmasına yol açacak hiçbir değışiklik yapılamaz”. ifadeleri yer almaktadır.

148. maddenin bir numaralı ifadesinde yer alan hüküm azınlıklar bakımından olumsuz bir durum oluşturabileceğı düşün÷lebilir fakat aynı maddenin ikinci kısmı bu ihtimali dışarıda bırakmaktadır.

Türk Anayasasında da devletin temel niteliklerinin değişmesini engelleyerek mevcut demokratik rejimi korumayı amaçlayan bir hüküm bulunmaktadır. Buna göre, “Anayasanın 1 inci maddesindeki Devletin şeklinin Cumhuriyet olduğu hakkındaki hüküm ile, 2 nci maddesindeki Cumhuriyetin nitelikleri ve 3 üncü maddesi hükümleri değiştirilemez ve değiştirilmesi teklif edilemez” (Madde 4).

Romanya tarafından 4 Aralık 1991 tarihinde, “Ulusal Azınlıklar ile İlgili Deklarasyon” yayınlanmıştır. Bu deklarasyonda azınlıkların anayasal hakları garanti altına alınmıştır. Ayrıca yine adı geçen deklarasyon içerisinde azınlıkların kültürel kimliğinin korunacağı ve kendi ana dillerinde eğitim öğretim hakkı vurgulanmıştır.

Rumen parlamentosu tarafından onaylanan 15 Nisan 1998 tarihli altı numaralı karar Romanya’nın azınlıkların haklarının korunmasına yönelik planladığı hakları içermektedir. Burada ulusal azınlıklara mensup olan kişilerin, kültürel, dini, dilsel kimliklerini ifade haklarını koruma altına alabilmek için bir hukuki çerçeve oluşturulmaktadır. Ayrıca birtakım kurumsal ve kanuni önlemler de dile getirilmektedir. Ulusal program içerisinde de bulunan konuyla alakalı spesifik eylemlerin devam etmesi, Çingeneler ile alakalı bakanlıklar arası bir çalışma grubunun kurulması, azınlıklar ile alakalı bir araştırma merkezi kurulması ve bu merkeze kamusal finans desteğinin sağlanması, Çingenelerin sosyal entegrasyonu için ulusal strateji hazırlanması, proje ve program bazında azınlık organizasyonlarının desteklenmesi için ödenek ayrılması planlanmıştır.

3.2.2. Uluslararası andlaşmalar

Romanya Anayasasına göre Romanya’nın taraf olduğu uluslararası andlaşmalar iç hukukun bir parçası olarak kabul edilmektedir (Madde 1, para 2). Bu genel hükme ilave olarak Anayasa 20. Maddesinde insan haklarıyla ilgili andlaşmalar için özel bir düzenlemeye gitmektedir. Buna göre:

“1. Vatandaşların hak ve hürriyetleriyle ilgili anayasa hükümleri İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi, paktlar ve Romanya’nın taraf olduğu diğer andlaşmalarla uyumlu bir şekilde yorumlanır ve uygulanır.

2. Romanya'nın taraf olduğu paktlar ve temel insan haklarıyla ilgili andlaşmalarla i kanunların uyuşmaması halinde uluslararası düzenlemelerin önceliği vardır.”

Bu anayasa hükümleri Romanya'nın kabul ettiği uluslararası andlaşmaları ve İnsan Hakları Evrensel Beyannamesini lke içerisinde insan hakları bakımından hem yorum ilkesi hem de uygulama ilkesi haline getirmektedir. Maddede geçen “paktlar” terimi ile Birleşmiş Milletler tarafından hazırlanan ve her ikisi de 1966 yılında devletlerin imza ve onayına açılan Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi ile İktisadi, Toplumsal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi kastedilmektedir. Romanya her iki sözleşmeye de 1974 yılında taraf olmuştur. Söz konusu sözleşmeler ve İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi birlikte Uluslararası İnsan Hakları Manzumesini oluşturur. Bu belgeler evrensel ve bölgesel planda yapılan bütün insan hakları sözleşmelerinin bir zeti gibidir. Diğer deyişle, uluslararası alanda insan hakları korumaya yönelik hemen bütün hükümleri kapsarlar. Dolayısıyla, yukarıda anılan Anayasa hükümleri Romanya devletine insan haklarını koruma ve uygulama bakımından çok geniş yükümlülükler getirmektedir.

Türk anayasal sisteminde de benzer bir düzenleme söz konusudur. Anayasanın uluslararası andlaşmalarla ilgili 90. Maddesinin son fıkrasında “Usulüne uygun yürürlüğe konulmuş olan milletlerarası andlaşmalar kanun hükmündedir” denildikten sonra, “Bunlar hakkında Anayasaya aykırılık iddiası ile Anayasa Mahkemesine başvurulmaz” hükmü gelmektedir. Dolayısıyla, Türkiye'nin taraf olduğu uluslararası andlaşmaların iç hukukta kanun hükmünde, hatta son bahsettiğimiz hükmü ön plana çıkaran kimi yorumlara göre kanunlardan üstün bir konumu bulunmaktadır (Pazarcı, 2005: 26-28).

Türk Anayasasında 2004 yılında yapılan bir değişiklikle 90. Maddeye ilave bir hüküm eklenmiştir (7.5.2004-5170/7 md.). Romanya Anayasasının 20. Maddesinin 2. Paragrafına benzer bir düzenleme olan bu ilave hükme göre:

“Usulüne göre yürürlüğe konulmuş temel hak ve özgürlüklere ilişkin milletlerarası andlaşmalarla kanunların aynı konuda farklı hükümler içermesi nedeniyle çıkabilecek uyuşmazlıklarda milletlerarası andlaşma hükümleri esas alınır”.

Türkiye Bölgesel Diller ile Azınlık Dillerine Dair Avrupa Şartına taraf değildir. Ancak, başta Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi olmak üzere bölgesel insan hakları düzenlemelerin çoğuna taraftır. Ayrıca, Birleşmiş Milletler bünyesinde hazırlanan Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi ile İktisadi, Toplumsal ve Kültürel Haklar Sözleşmesine ve diğer evrensel insan hakları sözleşmelerine taraftır²¹. Anayasanın 90. Maddesinde yapılan değişikliklerle birlikte, Türkiye'nin taraf olduğu insan hakları sözleşmelerinin insan haklarının hemen her konusuyla ilgili yükümlülükler öngördüğü dikkate alınacak olursa, uluslararası insan hakları kuralları Türk iç hukukunun bir parçası olmakla kalmayıp, aynı zamanda Türk mevzuatındaki mevcut hükümlerden de öncelikli olarak uygulanmaktadır. Dolayısıyla, Anayasanın 90. Maddesindeki değişiklik Türk hukuk sisteminin standardını insan hakları bakımından evrensel seviyeye yükseltmiştir. Bu konuda Türkiye'nin Avrupa Birliği üyesi olan devletlerden daha geride olduğu söylenemez.

Romanya bahsi geçen belgeler yanında gerek evrensel gerek bölgesel planda yapılmış olan birçok insan hakları sözleşmesine taraftır. Bu sözleşmeler ülkede azınlık dillerinin statüsü ve kullanılmasıyla ilgili ulusal düzenlemeleri belirlerken genel bir çerçeve oluşturmaktadır. Bunun yanında Romanya üyesi bulunduğu Avrupa Konseyi çerçevesinde doğrudan azınlık haklarını konu edinen iki bölgesel sözleşmeye taraftır. Bunlardan 1995 Ulusal Azınlıkların Korunmasına Dair Çerçeve Sözleşmesini 1995 yılında imzalamış ve 1998 yılında onaylamıştır. Çerçeve sözleşmesi genel olarak ülkelerin içerisindeki azınlıkların durumunu ele almakta ve bu vesileyle azınlık haklarının en önemli boyutunu teşkil eden anadilin kullanılması konusunu da düzenlemektedir. Ancak, Avrupa'da azınlık dillerinin münhasıran ele alındığı ve düzenlendiği başlıca hukuki metin yine Avrupa Konseyi bünyesinde yapılan 1992 Avrupa Bölgesel ve Azınlık Dilleri Şartıdır. Romanya bu Şartı 1995 yılında imzalamış ve 2008 yılında onaylamıştır. Şart taraf devletlerin ülkelerinde azınlığa mensup bireylerin özel hayatında, eğitim ve öğretim alanında, devletle her türlü ilişkilerinde, kültürel hayatta, kısaca bütün yönleriyle kendi ana

²¹ Türkiye'nin taraf olduğu evrensel insan hakları sözleşmeleri arasında Her Türlü Irk Ayrımının Ortadan Kaldırılması Sözleşmesi (1965), Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Her Türlüsünün Ortadan Kaldırılması Sözleşmesi (1979), İşkence ve Diğer Zalimane, İnsanlık Dışı Veya Aşağılayıcı Muamele veya Cezaya Karşı Sözleşme (1984), Çocuk Hakları Sözleşmesi (1989), Bütün Göçmen İşçiler ve Onların Aile Bireylerinin Korunmasına Dair Uluslararası Sözleşme (1990) sayılabilir. Anılan sözleşmelerle ilgili genel bir değerlendirme için bkz. Çağırın, a.g.e., s. 169-182.

dillerini kullanması, koruması ve geliştirmesi amacıyla teferruatlı düzenlemeler getirmektedir. Romanya'daki (ve Avrupa'daki birçok devlette) azınlık dilleriyle ilgili düzenlemeler bu 1992 Şartına göre ayarlanmış ve Şartla uyumlu hale getirilmeye çalışılmıştır. Biz de ileri başlıklarda Romanya'nın değişik alanlarındaki özel düzenlemeleri ve uygulamaları değerlendirirken Rumen mevzuatı ve resmi makamlarının tutumları ile söz konusu Şart arasındaki bağlantılara işaret edeceğiz.

3.3. Kamusal ve Özel Hayatta Uygulama

Anayasa ve uluslararası andlaşmaların ortaya koyduğu genel ilkeler ve kurallar devletin uygulayacağı politikaların çerçevesini çizerler. Bunların hayata geçmesi için daha teferruatlı mevzuat ve düzenlemelere ihtiyaç vardır. Bu sayede azınlık dilleriyle ilgili hükümler değişik alanlara uygulanarak bireylerin ve grupların hayatlarında doğrudan etki doğurmaktadır. Bu bölümde Romanya'nın özel mevzuat düzenlemelerinin günlük hayattaki etkilerini belirlemek için toplumsal hayatın değişik alanlarını ayrı ayrı ele alarak, eğitim-öğretim, kamu hizmetleri, medya, toplumsal ve ekonomik ilişkiler başlıkları altında inceleyeceğiz²².

3.3.1. Eğitim-Öğretim ve azınlık dilleri

Romanya'da eğitim ile alakalı hukuki düzenlemelere bakıldığında ilk göze çarpan eğitimin bütün derecelerde (anaokulu, ilkokul, lise, üniversite) Rumence olduğudur. Bununla birlikte anayasanın 32.maddesi ve 84/1995 numaralı eğitim kanununa uygun olarak uluslararası iletişim dillerinde de eğitim yapmak imkânı bulunmaktadır.

Anayasa madde 32 şu şekilde kaleme alınmıştır:

“1. Eğitim-öğretim hakkı zorunlu genel eğitim, orta öğretim ve mesleki öğretim, yüksek öğretim ile diğer eğitim ve geliştirme yollarıyla sağlanır.”

²² Romanya'daki azınlık haklarıyla ilgili genel bir değerlendirme için bkz. <http://www.minorityrights.org/3521/romania/romania-overview.html#current> (Erişim Tarihi 1 Nisan 2010).

“2. Her seviyede eğitim Rumence yapılır. Ancak, eğitimin kanunun öngördüğü şartlarda uluslararası geçerliliği olan bir dilde yapılması da mümkündür.”

2. maddede yapılan bir değişiklikten sonra bu maddedeki hüküm şu hale gelmiştir:

“2. Her seviyede eğitim Rumen dilinde veya ulusal azınlık topluluklarının dilinde yapılır. Ancak, eğitimin kanunun öngördüğü şartlarda uluslararası geçerliliği olan bir dilde yapılması da mümkündür.”

“3. Ulusal azınlıklara mensup şahısların anadillerini öğrenme hakkı ve anadillerinde eğitim görebilme hakkı garanti altındadır; bu hakların kullanılma usulleri kanun tarafında belirlenir.”

“4. Ayrıca, azınlık dillerinde ve Rumen dilinde öğretim yapan bölüm ve fakülteleri bulunan çok kültürlü üniversitelerin kurulması kanuni garanti altındadır.”

Türk Anayasasında da eğitim ve öğrenim hakkını düzenleyen özel bir hüküm bulunmaktadır (Madde 42). Bu hükme göre:

“Kimse, eğitim ve öğrenim hakkından yoksun bırakılamaz. Öğrenim hakkının kapsamı kanunla tespit edilir ve düzenlenir. Eğitim ve öğretim, Atatürk ilkeleri ve inkılâpları doğrultusunda, çağdaş bilim ve eğitim esaslarına göre, Devletin gözetim ve denetimi altında yapılır. Bu esaslara aykırı eğitim ve öğretim yerleri açılmaz. Eğitim ve öğretim hürriyeti, Anayasaya sadakat borcunu ortadan kaldırmaz. İlköğretim, kız ve erkek bütün vatandaşlar için zorunludur ve Devlet okullarında parasızdır. Özel ilk ve orta dereceli okulların bağlı olduğu esaslar, Devlet okulları ile erişilmek istenen seviyeye uygun olarak, kanunla düzenlenir. Devlet, maddî imkânlardan yoksun başarılı öğrencilerin, öğrenimlerini sürdürebilmeleri amacı ile burslar ve başka yollarla gerekli yardımları yapar. Devlet, durumları sebebiyle özel eğitime ihtiyacı olanları topluma yararlı kılacak tedbirleri alır. Eğitim ve öğretim kurumlarında sadece eğitim, öğretim, araştırma ve inceleme ile ilgili faaliyetler yürütülür. Bu faaliyetler her ne suretle olursa olsun engellenemez. Türkçeden başka hiçbir dil, eğitim ve öğretim kurumlarında Türk vatandaşlarına ana dilleri olarak okutulamaz ve öğretilmez. Eğitim ve öğretim

kurumlarında okutulacak yabancı diller ile yabancı dille eğitim ve öğretim yapan okulların tâbi olacağı esaslar kanunla düzenlenir. Milletlerarası andlaşma hükümleri saklıdır.”

Azınlık dilleri bakımından Türk Anayasasının 42. Maddesinin özellikle son üç fıkrası önemlidir. Buna göre, Türkiye’de eğitim ve öğretimde ilke olarak kullanılacak dil, devletin resmi dili olan Türkçedir. Bu kuralın istisnası 42. Maddenin son fıkrasında belirtilen uluslararası andlaşmalardır. Yani, Türkiye’de kanuni veya başka tür düzenlemelerle varlığı kabul edilen ve anadilde eğitim yapma hakkı tanınan herhangi bir azınlık grubu bulunmamaktadır. Anayasanın 42. maddesinde aslında iki uluslararası andlaşmaya atıfta bulunmaktadır: Lozan Antlaşması (Anlaşmanın metni için bkz. Soysal, 2000) ve Türkiye ile Bulgaristan arasında yapılan Dostluk Antlaşmasıdır²³. Türkiye’de hukuken azınlık gruplarının bulunduğu kabul edilen başlıca belgeler bunlardır. Bunların dışında, çeşitli etnik veya dini grupların azınlık oldukları yönünde ortaya atılan iddialar Türkiye’nin mevcut anayasal sistemi içerisinde hukuki bir anlam ifade etmemektedir (Bkz. Terzioğlu, 2007: 171-218).

“Lozan Barış Andlaşması ve Türkiye Cumhuriyeti ve Bulgaristan Krallığı Arasındaki Dostluk Andlaşması ile kurulan azınlık sistemi ise, genel bir azınlık sistemi olmayıp, sadece belirli gruplara yönelik olarak azınlık haklarının kabul edilmesi şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Bu Andlaşmalarda azınlık kavramının tanımı yapılmamış, sadece andlaşmalarla tanınacak haklardan yararlanacak azınlık grupları belirtilmiştir. Bu azınlık gruplarından biri Bulgaristan ile yapılan andlaşmaya göre, Bulgar kökenli Türk vatandaşları, diğeri ise Lozan Barış Andlaşmasına göre gayrimüslüm Türk vatandaşlarıdır. Gayrimüslüm azınlıklar ise sadece Rum, Ermeni ve Musevilerle sınırlıdır. Bu gruplar Andlaşmada açıkça zikredilmemekle birlikte, [...] “gayrimüslüm azınlık” kapsamının bunları kapsadığı Andlaşma tutanaklarından anlaşılmaktadır. Dolayısıyla söz konusu andlaşmalara göre Türkiye’deki azınlıklar *Rum, Ermeni, Musevi ve Bulgar kökenli gayrimüslüm Türk vatandaşlarıdır.*” (Terzioğlu, 2007: 185; Oran, 2009: 141).

²³ 1925 Türkiye-Bulgaristan Dostluk Andlaşmasının metni için de İsmail SOYSAL’ın bir önceki notta verilen eserine müracaat edilebilir.

Romanya’da eğitim-öğretim alanında resmi dil dışında hangi dillerin kullanılabileceğini belirlemek bakımından 84/1995 numaralı Eğitim Kanununun önemli bir yeri vardır. Söz konusu kanuna göre:

- Ulusal azınlıklara mensup kişiler, mevcut kanunlara uygun talepler olması halinde her eğitim seviyesinde anadilde eğitim ve öğrenim alma hakkına sahiptir (Madde 118).

- Yerel ihtiyaçlar, sınıflar, şubeler ve okul birlikleri göz önüne alınarak ulusal azınlıklara ait anadillerde ilgili kanunlar izin verdiği ölçüde eğitim yapılabilir. Ve bu hüküm ancak resmi dilin öğretilmesi ve kullanılmasını engellemediği sürece uygulanabilir (Madde 119).

- İlkokullarda Rumen dili ve edebiyatı ders kitapları ve müfredatı, ilgili azınlık dikkate alınarak öğretilir. Ortaokullarda Rumen dili ve edebiyatı, belirli ders kitaplarından özel müfredat ile Rumence olarak öğretilir. Ortaokullarda Rumen dili ve edebiyatı müfredatı ve ders kitapları belirli seviyelerde Rumence olarak okutulur. İlkokullarda Rumen tarihi ve Romanya coğrafyası derslerinde farklı seviyelerde belirli müfredat ve ders kitaplarından ulusal azınlık dillerinde öğretilir. Ortaokullarda ve liselerde Romanya tarihi ve Romanya coğrafyası, aynı müfredat ve ders kitaplarından Romence olarak öğretilir. Romanya tarihi ve Romanya coğrafyası sınavları öğretimin verildiği dilde yapılır. Romanya’daki ulusal azınlıkların tarihi ve gelenekleri, dünya tarihi ve Romanya tarihi müfredatı ve ders kitaplarına yansıtılır. Liselerde ulusal azınlığın tarihi ve gelenekleri öğretilir. Talep durumunda öğretim ana dilde verilir (Madde 120).

- Ulusal azınlıklara mensup öğrencilere talep durumunda ve kanunların öngördüğü biçimde anadil ve edebiyatı, tarih ve gelenekleriyle birlikte ders konusu olarak öğretilir (Madde 121).

- Devlet meslek okullarında, ortaokullarda ve özel ortaokul üstü seviyelerde talep durumunda ve kanunun izin verdiği şekilde anadilde verilen öğretimlerde, özel terminolojinin Romence verilmesi zorunludur (Madde 122).

- Devlet okulları bünyesindeki öğrenci gruplarında, şubelerde, kolejlerde ve fakültelerde talep durumunda ve kanuna uygun biçimde, anadilde eğitim

sağlanabilir. Bu durumda özel terminoloji Romence verilir. Talep durumunda ve kanunda uygun biçimde, çok kültürlü yüksek eğitim kurumları kurulabilir. Burada öğretim dili vakıflar hukukunda belirtilir. Ulusal azınlıklara mensup kişiler, kanuna uygun biçimde özel eğitim kurumları tesis edebilme ve yönetebilme hakkına sahiptir. Çok kültürlü yüksek eğitim kurumları ve faaliyetleri, etnik ilişkilerin uyumlulaştırılmasının kolaylaştırılması ve hem milli hem de Avrupa çapında geliştirilmesi için teşvik edilir. Bütün Romanya vatandaşları, bütün eğitim seviyelerinde Romence veya anadilde ve önceden almış olduğu dil eğitimine bakılmaksızın istediği dilde eğitim almak için başvurabilir ve okuyabilir (Madde 123).

- Bütün seviyelerde giriş ve mezuniyet sınavları, okunulan dalın dilinde, kanunların izin verdiği ölçüde istenilen dilde yapılabilir (Madde 124).

- Eğitim Bakanlığı öğretmenlere profesyonel formasyon eğitimini, ilgili okul araçlarını ve pedagojik materyali sağlayacağını teminat verir (Madde 125).

- Ulusal azınlıklara mensup eğitim personeli eğitim birimlerinin ve ulusal azınlık dilinde eğitim veren sınıf, şube ve grupların dâhil olduğu kurumların yönetim kademelerinde yeterlilikleri kadar temsil edilirler (Madde 126).

Romanya anayasasının 32.maddesi ve 84/1995 numaralı eğitim kanununa uygun olarak Rumence yapılan eğitim – öğretimin azınlık dillerinde de yapılması mümkün olmaktadır. 84/1995 numaralı kanun 131 numaralı ve 29 Ocak 1995 tarihli kanun tarafından değiştirilmiş ve tamamlanmıştır. Bahsi geçen kanunun sekizinci maddesi Rumence ve azınlık dillerinde eğitim ile alakalı hükümler içermektedir. Bu madde içerisinde eğitim dilinin Rumence olduğu, ulusal azınlıklara mensup kişilerin anadillerinde eğitim imkânlarının yasa teminatı içerisinde bulunduğu, okullarda Rumen dilinin öğretiminin etnik kökenine bakılmaksızın tüm vatandaşlar için zorunlu olduğu vurgulanmaktadır.

2005 tarihli Romanya’da ulusal azınlıkların statüsüne dair kanunun 15.maddesinde azınlıklara kendi dillerinde eğitim öğretim hakkının verildiği açıklanmaktadır. Bu maddeye göre ulusal azınlıklara mensup kişiler ve dini gruplar anadillerinde eğitim hakkına sahiptirler ve bu hakkı çeşitli formlarda, çeşitli

düzeylelerde kamu kurum ve kuruluşlarında gerçekleştirebilme hakkına sahiptirler. Ayrıca ulusal azınlıklara mensubiyeti bulunan kurum ve kuruluşlar da bir takım özel eğitim kurumları kurarak burada kendi anadillerinde eğitim – öğretim yapabilir ve kanunda belirlendiği şekliyle ulusal ya da yöresel bütçeden eğitim – öğretimle alakalı teşvik alabilirler.

2005 tarihli Romanya’da ulusal azınlıkların statüsüne dair kanun’un 16.maddesi konu ile alakalı daha cömert görünmektedir. Burada anadilde eğitim hakkı okul öncesi eğitimden yükseköğrenime kadar tüm düzeylerde mümkün olduğunun altı çizilmektedir. Yasayla alakalı uygulamalara bakıldığında evet ilk derece eğitimde anadilde eğitim mevcuttur lakin eğitim gören öğrenci sayısının azlığı nedeniyle –Transilvanya hariç- oldukça az miktardadır. İkinci derece eğitim kurumlarındaki duruma bakıldığında sadece Macar azınlığın sayıca yoğun olduğu bölgelerde anadillerinde eğitim alabildiklerini gözlemlenmektedir. (Transilvanya dışında anadilde eğitim yapılan eğitim kurumu sayısı çok azdır) Romanya’nın resmi verilerine göre iki yüz binden fazla Macar genci Macarca eğitim imkânlarından çeşitli eğitim derecelerinde faydalanmaktadır. Buna karşın aynı imkânlardan faydalanan diğer azınlıklara mensup gençlerin rakamları daha düşüktür. Bu haklardan yirmi bin Alman, bin üç yüz Slovak, sekiz yüz Ukraynalı, dokuz yüz Sırp, iki yüz yetmiş Tatar, yüz doksan Çek, yüz yirmi Bulgar, yüz on Hırvat genci yararlanmaktadır.

Etnik kökeni Çingene olan gençlerin durumu ise pek iç açıcı değildir. Çingenelerin eğitim seviyeleri diğer gruplara göre oldukça aşağılarda kalmıştır. 1989 devriminden beri birçok Çingene genci okulunu yarım bırakmıştır. Çingene gençlerin birçoğu okuma – yazma bilmemektedir. Bu nedenle Çingeneler içerisinde okuma – yazma bilmeyenlerin oranı oldukça yüksektir. Yetişkin erkeklerin yüzde 19’u, yetişkin kadınların da yüzde 27’si okuma yazma bilmemektedir. Çingeneler içerisinde okuma yazma bilmeyenlerin oranının önümüzdeki yıllarda giderek artması beklenmektedir. Bunun nedeni olarak da yüzde ellilere varan işsizlik, kronikleşen yoksulluk, gençlerde suça karışma oranının yüksekliği, yetişkin erkeklerdeki yoğun sabıkalılık hadisesi ve bayanlardaki yoğun dilencilik faaliyetleri görölmektedir.

Tüm bunların üzerine Macarların da eğitim - öğretim ile alakalı birtakım hoşnutsuzluklarının bulunduğu da not edilmelidir. Senelerden beri Macar toplumu, eğitim sistemlerinde özerklik talep etmekte ve özerk bir üniversite arzulamaktadır, ancak Romanya Devleti bu istekleri kabul etmemektedir.

Konuyla alakalı olarak, Aralık 1997'de Romanya Senatosu Eğitim Komisyonu üniversitede Romence ve Macarca eğitim verecek iki dilli bölümlerin kurulmasına dair tasarıyı onaylamıştır. Lakin burada dikkat edilmesi gereken şudur; Romanya Senatosu Eğitim Komisyonu azınlık dilleriyle eğitim ile alakalı (özellikle Macarca) sadece üniversitelerin bünyesinde çok kültürlü bölümlerin açılmasına müsaade vermiştir yani Macarların arzuladığı Macarca ve özerk eğitim kurumu taleplerini karşılamamaktadır. Romanya etnik tansiyonu yükselteceği gerekçesiyle etnik kimlik temelinde kurulması planlanan üniversitelere onay vermemektedir.

Romanya'da yaşayan azınlıkların temsilcileri Romanya'nın kan dökmeden etnik temizlik gerçekleştiren üniter bir devlet olduğunu ileri sürmektedirler. Bu nedenle de eğitim kanununda kendi istekleri ile uyuşan değişikliklerin yapılmasının zorunlu olduğunu deklare etmektedirler. Ayrıca bazı okullarda 1995 tarihli kanunun müsaade etmesine rağmen bazı okul müdürlerinin öğretmenlerin coğrafya ve tarih derslerini Macarca işlemelerini yasakladıkları da bilinmektedir.

3.4. Kamu Hizmetleri ve Azınlık Dilleri (Salat, 2009)

Mahkemelerde azınlık gruplarına mensup bireylerin anadillerini kullanması Anayasa ve kanunla belirli esaslara bağlanmıştır. Anayasanın 127. Maddesine göre yargılama sürecinde Rumencenin kullanılması esastır. Aynı maddenin 2. Paragrafında ise bu genel hükme istisna getiren şu hüküm yer almaktadır:

“Ulusal azınlıklara mensup vatandaşlar ile Rumen dilini anlamayan veya konuşamayan şahıslar bütün işlemler ve dosyadaki belgelerle ilgili bilgi sahibi olmak, bir tercüman aracılığıyla duruşmada konuşmak ve iddialarını ifade etmek hakkına sahiptir; ceza davalarında bu hakkın kullanılması ücretsizdir”.

Anılan hükümde de belirtildiği üzere muhakeme sürecinde azınlık dillerinin kullanılması mümkündür, ancak bu hak azınlık mensuplarının sürece dolaylı bir şekilde müdahil olabilmesine imkân vermektedir. Çünkü mahkemenin azınlık dilleriyle dile getirilen hususları doğrudan dikkate alma yükümlülüğü bulunmamaktadır. Hüküm açıkça belirtmese de, ceza davaları dışında ifadesinden, tercüman hizmetlerinin masraflarının azınlık mensuplarınca karşılanacağı sonucu çıkmaktadır. Bu masrafların azınlık mensupları için fazladan bir yük getireceği ve maddi imkânı kısıtlı olan bireylerin adalet arama ve adil yargılanma haklarını gerektiği şekilde kullanmalarını engelleyeceği muhakkaktır.

Romanya'daki Ulusal Azınlıkların Statüsüyle İlgili Kanunda (1995) konuyla ilgili madde de "Devlet bir ulusal azınlığa mensup üyelere tanınan mahkemeler önünde kanuna uygun şekilde anadilleriyle kendilerini ifade hakkını garanti etmektedir (Madde 33, para 1)" demek suretiyle Anayasadaki hükmü tekrar etmekle yetinmekte ve konuya ilave bir açıklama getirmemektedir.

Yasama dili ile ilgili uygulamalara bakıldığında parlamentoda milletvekilleri ve senatörler tarafından kullanılan tek dilin Rumence olduğu görülmektedir. Bununla birlikte ulusal azınlıkların parlamentoda temsil edildiği de bilinmektedir. Ulusal azınlıklar bir parti içerisinde görev alabilir, seçimlere katılabilir ve sayıları ölçüsünde mecliste temsil edilebilirler. Buna çıkardığı yirmi beş milletvekili ile Romanya Macar Demokratik Birliği örnek verilebilir. Bu azınlık organizasyonu koalisyon ortağı olmak suretiyle bakanlar çıkarmış ve 1996'nın sonundan beri ülkeyi yönetme imkânı bulmuştur. Pratik örneğini verdiğimiz bu hadise kendisini anayasanın 37.maddesinde şekil bulmuştur.

Bu maddede "Vatandaşlar siyasi partilere, işçi sendikalarına ve diğer birliklere özgürce katılabilirler. Faaliyet ya da hedef olarak Romanya Devletinin siyasi çoğulculuğunun, hukukun egemenliği ilkesinin, egemenliğinin, birliğinin veya bağımsızlığının aleyhinde olan siyasi partiler veya örgütler gayri kanuni sayılır" ifadeleri yer almaktadır.

Şimdilik on beş farklı azınlığın parlamentoda kendilerini temsil eden üyesi bulunmaktadır. Bunları; Ukraynalılar, Ruslar, Sırp, Hırvatlar, Slovenler, Türkler,

Tatarlar, Slovaklar, Çekler, Bulgarlar, Yunanlar, Ermeniler, Polonyalılar ve Lipovenler oluşturmaktadır.

Ulusal kabine içerisinde başbakanın yanında ulusal azınlıklar bakanlığı da bulunmaktadır. Bu bakanın etnik kökeni hep Macar olmuştur. Bahsi geçen bakan 1997'de kurulan ulusal azınlıkları koruma departmanını da yönetmektedir. Bu departman 1997'de 17/1997 numaralı yönetmelik ile kurulmuştur. Bu departmanın başlıca görevleri şunlardır: ilgili alandaki kanun tasarılarını ve diğer hukuki belgeleri kaleme almak, ulusal azınlıklar konseyinin kendisine kabul etmesini tavsiye ettiği hukuki belgeleri ve kanun tasarılarını onaylamak, ulusal azınlıkların korunmasıyla alakalı ulusal ve uluslararası uygulamaları takip etmek, ulusal azınlıkların korunması ile alakalı hukuki düzenlemelerin kamusal sathın bütününde aynı şekilde uygulanması ile ilgilenmek, azınlık hakları ile ilgili şikâyetleri kabul etmek ve araştırmak, ulusal azınlıklar ile ilgili ülke içerisinde ve dışında devlet ve devlet dışı örgütler ile iletişim kurmak ve bu iletişimi geliştirmek, devlet ve başbakan tarafından verilen görevleri yerine getirmek.

Kamu yönetiminde ve kamusal alan içerisinde Rumence kullanılmaktadır ancak azınlıkların ikamet ettikleri bölgelerde azınlıkların anadillerini kullanma imkânı bulunmaktadır. Anayasanın altıncı maddesinde bu husus şu şekilde açıklanmaktadır:

“Devlet, ulusal azınlıklara mensup olan şahıslara etnik, kültürel, dilsel ve dini kimliklerini muhafaza etmek, geliştirmek ve ifade etmek hakkını tanır ve garanti eder. Ulusal azınlıklara mensup olan şahısların kimliklerini muhafaza etmesi, geliştirmesi ve ifade etmesi için alınan koruma tedbirleri diğer Rumen vatandaşları bakımından eşitlik ve ayırım yapmama ilkelerine uygun olmalıdır.”

Bununla birlikte, ulusal azınlıkların mensuplarına bazı hallerde kamu kuruluşları ile ilişkilerinde kendi anadillerinde ilişki kurma imkânı tanınmıştır. 26 Kasım 1991 tarihli 69 numaralı yerel kamu yönetimine ilişkin kanun 24 numaralı 12 Nisan 1996 tarihli kanun ile değiştirilmiş ve tamamlanmıştır. Bu kanunun 24.maddesinin dördüncü kısmında şu ifade dikkat çekmektedir: “ulusal azınlıkların ağırlığının bulunduğu yerel yönetim birimlerinde vatandaşlar kendi dillerini kullanabilirler”.

Aynı kanunun 58.maddesi daha açıklayıcıdır. Burada verilen dilekçelerin yanında ekli olarak Rumence tercümelerinin verileceği ve bu sırada kamu yöneticisinin yahut memurun azınlık dilini bilmemesi halinde bir tercümana çağrı yapılacağı belirtilmektedir.

2005 tarihli Romanya’da ulusal azınlıkların statüsüne dair kanunun otuzuncu maddesinde ulusal azınlıklara mensup vatandaşların yerel kamu kurum ve kuruluşlarıyla ilişkilerinde sözlü yahut yazılı olarak kendi anadillerini kullanabilecekleri vurgulanmaktadır. Önemli miktarda ulusal azınlığa mensup kişilerin bulunduğu idari birimlerde Yerel Yönetimler Kanununa göre (115/2001) merkezi veya yerinden yönetim birimleriyle ilişkilerde yazılı veya sözlü olarak ana dilin kullanımı, yerel isimlerin ve aynı zamanda yerel kamu kurumlarının isimlendirilmesinin yerel ulusal azınlık dilleriyle yapılması, yasal ve idari işlerle ilgili dokümanların, ilgili ulusal azınlık dilinde hazırlanması ve yayınlanması, şahsi talep durumunda idari metinler üzerinde yazışmanın, ilgili ulusal azınlık dilinde hazırlanması, ilçe ve il meclis görüşmelerinde, ilgili azınlık dilinin kullanılması imkânları sağlanmaktadır.

Genel görünüşe göre yıllardan beri Transilvanya’da yerleşik bulunan Macar azınlık bahsi geçen imkânlardan yararlanmaktadır ancak Macarca servisler oldukça kısıtlıdır ve yazılı dokümantasyon Rumence kadar serbest olamamaktadır. Transilvanya ayrı tutulursa genelde de yazılı belgelerin Rumence olduğu görülmektedir, başka bir dil hizmetine pek rastlanamamaktadır. Bahsi geçen kanunda birçok ulusal azınlık ile alakalı hükümler bulunmaktadır (Madde 3, para 2).²⁴ Bu kanunda nüfusun yüzde yirmiden fazlasını azınlıkların oluşturduğu yerel birimlerde yerel yönetim temsilcileriyle kurulan resmi ilişkilerde anadillerini kullanabilecekleri öngörülmektedir.

3.5. Medya ve Azınlık Dilleri

Romanya’da, ifade hürriyeti ve haberleşme hakkı anayasa tarafından etnik kökenine bakılmaksızın tüm vatandaşlar için garanti altına alınmıştır. Anayasa’nın

²⁴ Arnavut, Ermeni, Bulgar, Çek, Hırvat, Yunan, Yahudi, Alman, İtalyan, Makedon, Macar, Polonyalı, Lipoven, Çingene, Ruthen, Sırp, Slovak, Tatar, Türk, Ukraynalı.

30. ve 31.maddelerine bakıldığında ayrımcılığın önlenmesinin bir prensip haline getirildiği, ulusal azınlıkların haberleşme hakkının ve ifade hürriyetinin hukuki garanti altına alındığı görülmektedir. Bu maddelerde;

“Fikirlerin, kanaatlerin, inançların ve eserlerin toplum içinde yazıyla, sözle, resimle veya başka yollardan ifade özgürlüğü engellenemez. Her türlü sansür yasaktır. Basın özgürlüğü yayın özgürlüğünü de içerir. Hiçbir yayın baskı altına alınamaz. Kanunlar, kitle iletişim organlarının finansal kaynaklarını açıklamayı gerektirebilir. İfade özgürlüğü kişinin saygınlığına, onuruna, kişisel mahremiyetine ve imajına zarar veremez. Devlete ve millete hakaret, bunların aleyhine kışkırtıcılık, ulusal, ırksal, sınıfsal ve dinsel nefret, ayrımcılığın teşviki, bölgesel ayrımcılık ve aleni şiddet; ahlaka aykırı davranışlar gibi kanun tarafından yasaklanır.” ifadeleri yer almaktadır.

Bahsi geçen yasalardaki genel ifadelerden doğan haklar gereğince, ulusal azınlıklara mensup kişiler kendi anadillerinde haberleşme haklarına sahiptirler. Devlet kaynaklarına göre azınlık dillerinde yayınlanmış yüz otuz yayın bulunmaktadır. Burada vurgulanması gereken bir başka ayrıntı daha vardır. Devlet tarafından bir azınlık olarak görünmekten çok bir kültürel toplum olarak telakki edilen Rumen Valakları bu haklardan çok da fazla yararlanmamışlardır. Bunun istisnası Kültür İşleri Bakanlığı tarafından yüzde 25’i Arumen lehçesinde yayınlanan “Desteptarea Aromanilor” dergisi ve bazı radyo – televizyon yayınları olmuştur.

Elektronik medya konusuna baktığımızda, Romanya Radyo Kurumu’nun ulusal azınlıklara mensup kişiler için yöresel ve ulusal çapta stüdyolarından yayın yaptığını görmekteyiz. Örneğin ulusal çapta haftada yirmi beş saat yirmi dakika Macarca, yirmi dört saat kırk dakika Almanca yayın yapılmaktadır. Aynı şekilde diğer etnik gruplara mensup kişiler için de çeşitli yayın faaliyetleri gerçekleştirilmektedir. Bahsi geçen yayınlar Cluj – Napoca, Targu Mures, Timisoara ve Constanta stüdyolarında yapılmaktadır. Burada haftada yetmiş bir saat Macarca, on dört saat Almanca, yedi saat Sırpça ve diğer dillerin (Çekçe, Slovakça, Türkçe, Bulgarca, Rusça, Tatarca, Yunanca vb...) her biri için yarım saat yayın yapılmaktadır. Ayrıca Çingeneler için Targu Mures’te haftada altmış dakika, Craiova’da haftada on beş dakika yayın yapılmaktadır.

Televizyon yayınlarında azınlık dillerinde yayın konusunu incelediğimizde, haftada yüz seksen dakika Macarca, yüz on beş dakika Almanca yayın dikkatimizi çekmektedir. Ayrıca diğer azınlıklara mensup vatandaşlar için “Convietuiri” ve “Çingenelerin Yaşamı” gibi programlarda hazırlanmakta/yayınlanmaktadır.

3.6. Toplumsal ve Ekonomik İlişkiler ve Azınlık Dilleri

Ekonomik yaşam ile ilgili genel gelişmelere bakıldığında basit bir manzara göze çarpmaktadır. Öngörülebileceği gibi Rumen tekdilleştirme faaliyeti fark edilmektedir. İlanlar ile ilgili 1945 tarihli eski bir yasaya göre; bir etnik grubun yüzde otuz oranında varlığının bulunduğu bölgelerde kendi anadilinde ilan yayınlama, afiş asma hakkı vardır. Ancak gerçekte bu yasa hiç uygulanmamıştır ve her yerde zorla tekdilleştirme faaliyetleri sürmüştür. Bahsi geçen kanuna rağmen (ki teoride hala yürürlüktedir) Transilvanya yöresinde bile hemen hemen hiç Macarca ilana rastlayamazsınız. Romanya’da yaşayan Macar azınlık Romanya makamlarının yıllardan beri süregelen anti – Macar kampanyalarına maruz kalmaktadırlar. Bu durum komünist rejim yıkıldıktan sonra da çok fazla bir değişim göstermemiştir. Gerçekten de gazetelerde hala iki dilli ilanlara – afişlere yönelik saldırılar ile alakalı haberler yayınlanmaktadır. Bu hadiseler çeşitli kargaşalara neden olmakta ve gerginliği arttırmaktadır.

Romanya birtakım anayasal düzenlemeler ile azınlıkların durumu ile alakalı bazı iyileştirmeler de yapmak istemiştir. Öncelikle Romanya Devleti’nin 136 numaralı, 6 Nisan 1993 tarihli kararıyla “Ulusal Azınlıklar Konseyi” kurulmuştur. Bir danışma kurumu olarak tasarlanan konsey içerisinde azınlıkların temsilcileri ve bazı bakanlardan üyeleri mevcut bulunmaktadır. Kendi iç tüzüğünün birinci maddesine göre bu konseyin amacı; ulusal azınlıklara mensup bireylerin spesifik problemlerini çözmek olarak deklare edilmiştir.

Vatandaşların hak ve özgürlüklerini muhafaza etmek için anayasanın elli beşinci maddesinde “*Halk Avukatlığı*” kurumu öngörülmüştür. Buna göre Halk Avukatı, Senato tarafından vatandaşların hak ve özgürlüklerini savunmak üzere dört yıllığına görevlendirilir. Ayrıca başka hiçbir kurumsal ya da bireysel görev yürütemez.

Öte yandan Romanya 1997’de imzalayıp 2008’de onay verdiği 1992 tarihli Avrupa Bölgesel ve Azınlık Dilleri Şartı ile birtakım yükümlülükler üstlenmiştir. Bahsi geçen şart içerisinde kamusal alanda bölgesel ve azınlık dillerinin kullanımı ve korunmasıyla alakalı çeşitli kurallar bulunmaktadır. Kurallar başlıca şu başlıkları içermektedir: Eğitim (madde 8), yargı (madde 9), kamu makam ve hizmetleri, medya (madde 11), kültürel aktivite ve teçhizatlar (madde 12), ekonomik ve sosyal hayat (madde 13), sınır ötesi ticaret (madde 14). Tüm bunlara ek olarak Romanya; İnsan hakları Evrensel Bildirgesi (1966), Her Türlü Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Uluslararası Sözleşme (1965), Apartheid Suçu ile Mücadele edilmesine ve Cezalandırılmasına dair Uluslararası Sözleşme (1973), Eğitimde Ayrımcılığa Karşı Unesco Sözleşmesi (1960) gibi uluslararası sözleşmeleri imzalamıştır.

Bunlarla birlikte, Romanya azınlıkların korunmasını taahhüt eden birçok ikili andlaşmaya da imza atmıştır. Bunlar; Almanya ile işbirliği ve Avrupalı ortaklık andlaşması (1992), Slovakya ile işbirliği ve dostluk andlaşması (1995), Macaristan ile anlayış, işbirliği ve iyi komşuluk andlaşması (1996), Ukrayna ile anlayış, iyi komşuluk ve işbirliği andlaşması (1997), Yugoslavya ile andlaşma (resmi isimsiz ve imza tarihsiz), Hırvatistan ile andlaşmadır. (resmi isimsiz ve imza tarihsiz).

* *

Mevcut duruma baktığımızda azınlık hakları ile alakalı Romanya’nın önünde yürüyeceği maalesef daha çok yol bulunmaktadır (Abele, 1995). Bir takım hukuki düzenlemeler gerçekleştirilmiştir ancak bu düzenlemelerin gerçek hayata aktarılması hususunda eksikliklerin bulunduğu da ortadadır. Romanya’daki çeşitli azınlıkların temsilcileri; devletin üst düzey yetkililerinin halkı kandırmak için olağanüstü gayret sarf ettiğini, Macar ayrılıkçılığı fobisiyle en basit azınlık haklarını bile engellemeye çalıştığını aynı zamanda gelişmeleri Avrupa Birliği ve Avrupa Konseyi’ne de farklı aksettirerek onları da yanılttığını iddia etmektedir. Günümüzde birçok Rumen üst düzey bürokrat, çeşitli azınlıklara mensup Romanya vatandaşını gerçek bir vatandaş olarak görmemektedir, çünkü onlara göre bu azınlıklar bu topraklara Rumenlerden sonra gelmişlerdir ve bu toprakların asli unsuru değillerdir. Bu hadisede göstermektedir ki, anayasal düzenlemeler ve kanunlar kültürel haklar hususunda yeteri kadar azınlıkları koruyamamaktadır.

Daha önce de belirttiğimiz gibi Romanya azınlık haklarıyla ilgili çeşitli hukuki düzenlemeler yapmak için çok gayret sarf etmektedir ancak şunu da vurgulamamız gerekir ki maalesef Romanya Çavuşesku'nun devrilişinden bu yana hala azınlık politikaları ile alakalı liberal bir dönüşüm gerçekleştirememiştir. Azınlık ve kültürel haklar ile alakalı fiili duruma bakıldığında evet kamu yönetiminde ve yargıda bir takım tohumlar atılmıştır ama bu tohumların yeşermesi hususunda gerekenler tam olarak yapılmamaktadır. Romanya Devleti'nin azınlıklar ve hakları ile alakalı –özellikle de Macarlar için- atması gereken çok adım vardır. Ayrıca ülkedeki Romen çoğunluğun eskiden beri süregelen Macar karşıtı reflekslerini yenmeyi artık öğrenmeleri gerekmektedir. Evet, bugün ülkedeki Macar azınlık okullara, basın – yayına sahiptir ancak hala Macar olmayanlardan yönelen sürekli kırııcı düşmanlığa muhatap olmaktadır. Birkaç kez ifade ettiğimiz gibi Romanya Devleti yaptığı düzenlemeler ve ilgili planları ile doğru bir yolda yürümektedir lakin azınlıkları ile ilgili hukuki altyapıyı fiiliyata geçirme hususunda daha gayretli olması ve azınlıklar nezdinde daha kabul edilebilir uygulamalara gitmesi gerekmektedir.

4. SONUÇ

Azınlıkların dille ilgili haklarını Bölgesel Diller ile Azınlık Dillerine Dair Avrupa Şartı çerçevesinde ve Romanya örneğinde incelemeyi amaçlayan tezimizin Giriş kısmında bizi bu konuyu seçmemize sevk eden olay olarak Avrupa Birliği Komisyonunun 2007 tarihli İlerleme Raporunda Türkiye ile ilgili yaptığı bir değerlendirmeyi hatırlatmıştık. Söz konusu değerlendirmede Avrupa Birliği Komisyonu Türkiye'nin azınlık haklarıyla ilgili mevzuat ve uygulamalarından rahatsızlık duyduğunu belirtmekte, yine Türkiye'nin Bölgesel Diller ile Azınlık Dillerine Dair Avrupa Şartını imzalamamış olmasını da büyük bir eksiklik olarak nitelemektedir.

Avrupa Birliğine tam üye olmak adaylık müzakerelerini başlatmış bulunan Türkiye için Komisyonun İlerleme Raporunda dile getirdiği “eksiklikler” hemen bir “ev ödevi” şekline dönüşmekte ve yerine getirilmesi müzakerelerin başarıyla sürdürülmesini doğrudan etkilemektedir. Avrupa Birliğinin, üyeleri arasında katılmak isteyen bir devlete karşı çeşitli şartlar ileri sürmesinden daha tabii bir şey yoktur. Üye olmak isteyen devlet de zaten bu durumun farkındadır ve kendisini ona göre hazırlaması gerekir. Giriş şartları arasında en önemli unsur aday ülkenin mevzuatını ve uluslararası taahhütlerini Avrupa Birliğinin mevzuat standartlarına uygun hale getirmesidir. Aday devlet Türkiye için de aynı şeylerin söz konusu olması normaldir.

Ancak, ortak ve objektif standartlara göre kurulmuş ve devam eden Avrupa Birliğinin üzerine düşen yükümlülük de önceden belirlediği üyelik kriterlerini bütün aday devletler için aynı şekilde ve iyi niyetle uygulamasıdır. Her şeyden önce bir hukuk birliği olan Avrupa Birliğinin ayrımcılık yapması kendi temel ilkeleriyle çelişmesi demektir. Kuruluşundan bugüne birçok genişleme dalgasıyla yeni üyelerin kabulü aşamasında Avrupa Birliğinin objektif, tarafsız ve iyi niyetle hareket ettiği söylenebilir. Hatta, son genişleme dalgasında eski Doğu Bloku ülkelerinden bir kısmını topluca üyeliğe kabul ederken “gereğinden fazla” hoşgörülü ve iyi niyetli davrandığı da bir gerçektir.

Aynı durumun, mevcut üyelerin birçoğundan önce Avrupa Birliğinin kapısını çalmış ve üyelik başvurusunda bulunmuş Türkiye için de geçerli olması gerekir.

Biz bu gereğin yerine gelip gelmediğini sorgulamak için Bölgesel Diller ile Azınlık Dillerine Dair Avrupa Şartından yola çıktık. Şartı incelerken bir yandan da başlangıçtan beri Avrupa Birliği içerisinde yer alan ve Şartın yapıldığı tarihten sonra Birliğe üye kabul edilen devletlerin durumuna baktık. Şayet Avrupa Birliği açısından Bölgesel Diller ile Azınlık Dillerine Dair Avrupa Şartı üyelik için önemli bir unsur oluştuyorsa – ki Türkiye İlerleme Raporunda öyle belirtiliyor – Birliğin üye devletlere Şarta katılmaları yönünde ısrarlı çağrılarda bulunması gerekirdi; daha da önemlisi, yeni üye kabul ettiği devletlere de, tıpkı Türkiye’den talep ettiği gibi, Şartı onaylama zorunluluğu getirirdi. Oysa, bunların hiçbirisi olmamıştır. Bölgesel Diller ile Azınlık Dillerine Dair Avrupa Şartı bu bakımdan Avrupa Birliğinin Türkiye’ye karşı farklı bir muamelede bulunduğu tipik bir göstergesidir.

Sonuç olarak tezimizin asıl konusu olan Bölgesel Diller ile Azınlık Dillerine Dair Avrupa Şartıyla ilgili şu değerlendirmeyi yapmak istiyoruz: tezimizde Bölgesel Diller ile Azınlık Dillerine Dair Avrupa Şartını incelerken yaptığımız tespitlerde de belirttiğimiz üzere, söz konusu Şart insani ve kültürel açılarından bir ülkede azınlık durumunda olan grupların hayat standardını yükseltmek, kültürlerini ve dillerini korumak ve geliştirmek gibi herkesin kabul edeceği bir amacı gerçekleştirme niyetini ortaya koymasına rağmen, azınlık dilleri gibi son derece hassas bir konuyu yeterli itina ile düzenlememesi ve devletlerin ulusal bütünlüklerini tehlikeye düşürebilecek riskleri ortadan kaldıracak tedbirler getirememesi sebebiyle Avrupalı devletlerin yarısının şüpheyile baktığı, diğer yarısının da “kerhen” kabul edip uyguladığı bir belge haline dönüşmüştür.

KAYNAKLAR

- Hearing of the European Roma and Travellers' Forum by the Committee of Experts of the European Charter for Regional or Minority Languages. (2005). *Report of the Hearing*. Strasbourg: France.
- The Committee of Experts' interpretation and evaluation practice concerning the implementation of Articles on Education of the European Charter for Regional or Minority Languages. (2005). *Report of the Hearing with the Council of Europe's Language Policy Division*. Strasbourg: France.
- Abele, Daniel G., Nolle, David B. (1995) Minority Rights and Majority Rule: Ethnic Tolerance in Romania and Bulgaria. *Social Forces*, 73(3).
- Albsnese, Ferdinando. (1999). "The position of the European Charter for Regional or Minority Languages in the general context of the protection of minorities. *Implementation of the European Charter for Regional or Minority Languages*. Strasbourg: Council of Europe Publishing.
- Aliefendioğlu, Yılmaz. (2002). Azınlık Hakları ve Türk Anayasa Mahkemesi'nin Azınlık Haklarına Bakışı. In İbrahim Ö. Kabaoğlu (Eds.) *Ulusal, Ulusalüstü ve Uluslararası Hukukta Azınlık Hakları*. İstanbul: İstanbul Barosu Yayınları, 2002.
- Alpkaya, Gökçen. (1992). Uluslararası İnsan Hakları Hukuku Bağlamında Azınlıklara İlişkin Bazı Gelişmeler. *İnsan Hakları Yıllığı*, TODAİE Yayınları, 14.
- Arquint, Romedi. (1998). Regional or minority languages and education problems. *International Conference on the European Charter for Regional or Minority Languages*. Strasbourg: Council of Europe Publishing.
- Arsava, Ayşe Füsün. (1992). Azınlık Hakları ve Bu Çerçeve Ortaya Çıkan Düzenlemeler. *Prof.Dr. Gündüz Ökçün'e Armağan, AÜSBF Dergisi*. 47 (1-2).
- Arsava, Ayşe Füsün. (1992). Ulusal Grup Hakları ve Bu Konuda Meydana Gelen Gelişmeler, *Prof. Bedri Gürsoy'a Armağan, AÜSBF Dergisi*. 47 (3-4).

Arsava, Ayşe Fusun. (1993). *Azınlık Kavramı ve Azınlık Haklarının Uluslararası Belgeler ve Özellikle Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesinin 27. Maddesi Işığında İncelenmesi*. Ankrara: AÜSBF Yayınları, Yayın No: 579.

Ataöv, Türkkaya. (1987). Azınlıklar Üzerine Bazı Düşünceler. *AÜSBF Dergisi*. 42 (1-4).

Capotorti, Francesco. (1981). *Study on the Rights of Persons Belonging to Ethnic, Religious and Linguistic Minorities*. Geneva: United Nations Publications.

Council of Europe. (2008). *The European Charter for Regional or Minority Languages and the media*. Strasbourg: Council of Europe publications.

Crnic-Grotic, Vesna. (1991). The committee of experts for the Charter. *Implementation of the European Charter for Regional or Minority Languages*. Strasbourg: Council of Europe Publishing.

Çağiran, Mehmet Emin. (2006). *Uluslararası Alanda İnsan Hakları*. Ankara: Platin Yayınları.

Çavuşoğlu, Naz. (1997-1998). Azınlık Nedir?. *İnsan Hakları Yıllığı*. TODAİE Yayınları, 19-20.

Çavuşoğlu, Naz. (2004). Ulusal Azınlıkların Korunmasına İlişkin Çerçeve Sözleşme: Azınlık Dilinde Eğitim Hakkı, Azınlık Dilinde Yayın Hakkı. *Toplum ve Hukuk*. 11.

Çavuşoğlu, Naz. (2001). *Uluslararası İnsan Hakları Hukukunda Azınlık Hakları*, 2. Baskı, İstanbul: Su Yayınları.

Eliade, Mircea. (1992). *The Romanians : a concise history*, Bucharest: Roza Vinturilor Publishing House.

Gramstad, Sigve. (1991). The adaptability of the Charter to national situations. In *Implementation of the European Charter for Regional or Minority Languages*. Strasbourg: Council of Europe Publishing.

- Grin, François, Kuzmany, Börries. (2000). *Evaluating Policy Measures for Minority Languages in Europe: Towards Effective, Cost-effective and Democratic Implementation*. European Centre for Minority Issues Report, Flensburg: Germany.
- Grin, François. (2003). *Language policy evaluation and the European Charter for Regional or Minority Languages*. England: Palgrave MacMillan.
- Hakyemez, Yusuf Şevki. (2004) *Mutlak Monarşilerden Günümüze Egemenlik Kavramı*. Seçkin Yayıncılık.
- Hofmann, Rainer. (1999). A presentation of the Framework Convention for the Protection of National Minorities and its contribution to the protection of minority languages. *Implementation of the European Charter for Regional or Minority Languages*. Strasbourg: Council of Europe Publishing.
- Jacobs, Francis G. (1969). Varieties of Approach to Treaty Interpretation: with Special Reference to the Draft Convention on the Law of Treaties Before the Vienna Diplomatic Conference. *International and Comparative Law Quarterly*. 18.
- Jones, Elin Haf Gruffydd. (1998). Mass media, cultural activities and regional or minority languages. In *International Conference on the European Charter for Regional or Minority Languages*. Strasbourg: Council of Europe Publishing.
- Karakaş, Mehmet. (2000). *Türk Ulusçuluğunun İnşası*. Ankara: Vadi Yayınları.
- Kelsen, Hans. (2003). *Principles of International Law*. Lawbook Exchange Publishing.
- Kicker, Renate. (2010). *The Council of Europe - Pioneer and guarantor for human rights and democracy*. Strasbourg: Council of Europe Publishing.
- Koçak, Mustafa. (2006). *Devlet ve Egemenlik (Eski Kavramlar - Yeni Anlamlar)*. Seçkin Yayıncılık.

- Kolumban, Gabor. (1999). What opportunities will the Charter provide for local and regional authorities in regard to regional or minority languages?. *Implementation of the European Charter for Regional or Minority Languages*. Strasbourg: Council of Europe Publishing.
- Kruger, Hans Christian. (2002). The Council of Europe and regional or minority languages. *From Theory to Practice: The European Charter for Regional or Minority Languages*. Strasbourg: Council of Europe Publishing.
- Lasa, Carmen Garmendia. (1998). The use of regional or minority languages in social and economic life. *International Conference on the European Charter for Regional or Minority Languages*. Strasbourg: Council of Europe Publishing.
- Lehrer, Milton G. (1986). *Transylvania : history and reality*. Silver Spring, Maryland.
- O'riagain, Donall. (1999). The political importance of the European Charter for Regional or Minority Languages. *Implementation of the European Charter for Regional or Minority Languages*. Strasbourg: Council of Europe Publishing.
- Oran, Baskın. (2009). *Küreselleşme ve Azınlıklar* 5. Baskı, Ankara: İmaj Yayınları.
- Pazarıcı, Hüseyin. (2005). *Uluslararası Hukuk*. 3. Bası, Ankara: Turhan Kitabevi.
- Poignant, Bernard. (1999). Prospects for ratification of the Charter by France. *Implementation of the European Charter for Regional or Minority Languages*. Strasbourg: Council of Europe Publishing.
- Rechel, Bernd. (2008). *Minority Rights in Central and Eastern Europe*. Routledge.
- Royer, Aline. (2010). *The Council of Europe*. Strasbourg: Council of Europe Publishing.
- Soysal, İsmail. (2000). *Tarihçeleri ve Açıklamaları İle Birlikte Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları*. 1. Cilt (1920-1945), 3. Baskı, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

- Minority Rights Group International. (2006). *Substantive Equality, Positive Action and Roma Rights in the European Union*. United Kingdom.
- Terzioğlu, Süleyman S. (2007) *Uluslararası Hukukta Azınlıklar ve Anadilde Eğitim Hakkı*. Ankara: Alp Yayınevi.
- Thornberr, Patrick. (2002). The charter and the role and responsibility of the state. In *From Theory to Practice: The European Charter for Regional or Minority Languages*. Strasbourg: Council of Europe Publishing.
- Vries, Gijs de. (2002). The European Charter for Regional or Minority Languages – an instrument for diversity and peace in Europe. In *From Theory to Practice: The European Charter for Regional or Minority Languages*. Strasbourg: Council of Europe Publishing.
- Woehrling, Jean-Marie. (2006). *The European Charter for Regional or Minority Languages - A critical commentary*. Council of Europe publications.
- Woehrling, Jean-Marie. (1998). Problems raised by the use of regional or minority languages before public and judicial authorities. In *International Conference on the European Charter for Regional or Minority Languages*. Strasbourg: Council of Europe Publishing.

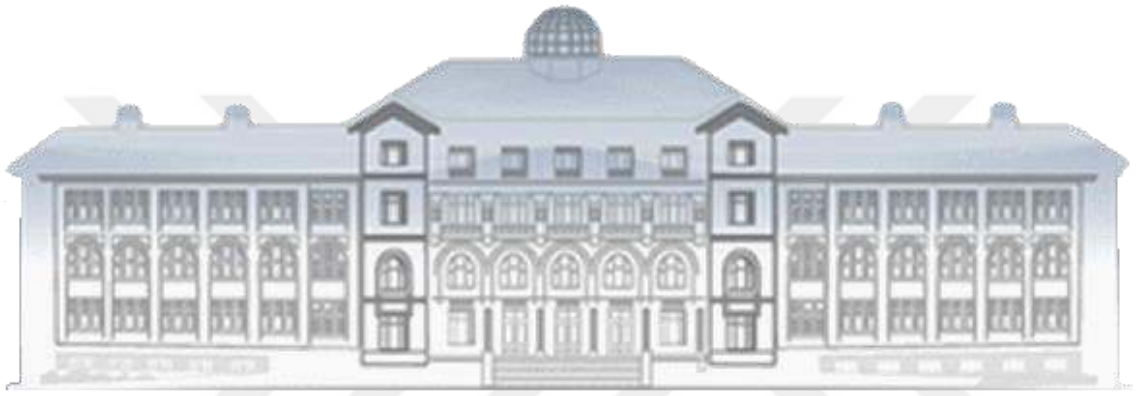
ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Soyadı, adı : Abataş, Ünal
Uyruğu : T.C.
Doğum tarihi ve yeri : 1962
Medeni hali : Evli

Eğitim

Derece	Eğitim Birimi	Mezuniyet tarihi
Yüksek lisans	Gazi Üniversitesi, SBE	2010
Lisans	Ankara Üniversitesi, SBF	1986

GAZİ GELECEKTİR..

